

JOSEP PERARNAU I ESPELT

DE RAMON LLULL A NICOLAU EIMERIC

Els fragments de l'*Ars amativa* de Llull,
en còpia autògrafa de l'inquisidor Eimeric
integrats en les cent tesis antilul·lianes del seu
Directorium Inquisitorium

*A la memòria de l'amic
Llorenç Pérez Martínez,
que tant treballà per
la Causa Lul·liana*

1. Introducció

Que l'inquisidor Nicolau Eimeric sentia una cordial enemistat —sigui'm llegut d'emprar el substantiu català encertat: tírria— envers Ramon Llull, els lul·listes i el lul·lisme pertany a la cultura general dels Països Catalans i d'altres d'Europa. Per això, figura en els articles que tant a ell com a Ramon Llull i al lul·lisme dediquen les enciclopèdies que com cap altre llibre

* Al lliard d'aquestes pàgines he d'agrair al P. Leonard E. Boyle, O. P., fins fa poc Prefecte de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, la generositat amb què esmerçà llesques del seu temps, ja prou ple, a escoltar els meus punts de vista a mesura que avançava aquesta investigació; i la promptitud amb què ha col·laborat en l'obtenció de les fotografies destinades a les làmines que formen part d'aquestes pàgines; igual gratitud mereix el sr. Faust Roldan, director de la Biblioteca Bartomeu March de Ciutat de Mallorca, per l'amabilitat i l'eficiència amb què ha col·laborat en aquest treball i ha donat satisfacció a certes peticions meves, que ni jo mateix no m'atrevia a formular; gratitud que s'ha de fer extensiva a d'altres amics, que durant l'elaboració d'aquest estudi m'han suportat pacientment en fer-los partícips de dubtes, d'interrogants, o dels primers esbossos dels resultats: Gabriel Ramis i Jaume de Puig i Oliver han d'ésser esmentats, bo i demanant excusa a aquells, els noms dels quals segurament també haurien de figurar ací.

Aquestes pàgines són publicades alhora dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), i en forma d'opuscle independent com a lliçó inaugural del curs 1997-1998 de la Facultat de Teologia de Catalunya i de la Facultat Eclesiàstica de Filosofia de Catalunya.

Hom trobarà en aquest estudi les sigles o abreviatures següents:

ATCA = «Arxiu de Textos Catalans Antics». Anuari. Barcelona 1982 ss.

Br = Rudolf BRUMMER, *Bibliographia lulliana. Ramon-Llull- Schrifttum 1870-1973*, Hildesheim 1976, VIII i 104 pp.; n'hi ha traducció catalana de Jordi GAYÀ ESTELRICH (Bibliografies lul·lianes, 4), Ciutat de Mallorca, Miquel Font editor 1990, VIII i 104 pp.

RD = Elies ROGENT, Estanislau DURAN, *Bibliografia de les impressions lul·lianes. Proemi, addicions i index* de Ramon d'ALÓS-MONER, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1927, 406 pp.; n'hi ha edició facsimilar en tres fascicles dins la col·lecció «Bibliografies lul·lianes», 3, Ciutat de Mallorca, Miquel Font editor, 1989.

segueixen configurant la nostra cultura general: la *Gran Enciclopèdia Catalana* i la popularment coneguda com a *Enciclopèdia Espasa*; en ambdues, aquell gran mestre que fou Jordi Rubió i Balaguer no s'estigué de dir que «l'inquisidor [Eimeric] mai no va dissimular el seu antilul·lisme», i que el dit inquisidor «persiguió con saña a los partidarios de Raimundo Lulio». ¹

Si tot plegat s'hagués reduït a una enemistat o tírria personal, al cap de sis segles i escaig ningú ja no se'n recordaria, fora, potser d'algun novel·lista freturós d'èxit, ara fàcil, explotant la veta de temes medievals. ^{1bis} Però la situació és ben altra, car l'antilul·lisme d'Eimeric fou, d'una banda, el motor que generà en ell durant uns trenta anys una activitat frenètica proclamant per tots els mitjans que Ramon Llull era heretge i la seva doctrina herètica, i de l'altra ha influït de forma determinant durant els sis segles posteriors en la creació d'una atmosfera de malfiança i de sospita contra la doctrina lul·liana

Sententia definitiva = Instrumentum cuiusdam sententie retractantis quicquid attentatum est per quoscumque: et qualitercumque, etc., auctoritate cuiusdam asserite bulle Gregorii undecimi contra doctrinam illuminati doctoris Raymundi Lullii pii heremite, atque ipsum Raymundum: eiusque doctrinam ut bonam et catholicam in pristinum statum reducentis; ed. PROAZA, València 1510 (RD 42); ed. CUSTURER, Ciutat de Mallorca 1700 (RD 283).

1. [Jordi RUBIÓ I BALAGUER], *Eimerico (Nicolás)*, dins «Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana», XIX, Bilbao - Madrid - Barcelona, Espasa Calpe, s. a., 364/5. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Lul·lisme*, dins «Gran Enciclopèdia Catalana», 9, Barcelona, Editorial Enciclopèdia Catalana 1976, 379/I. Cal recordar una altra obra bàsica i clàssica, la de Tomàs i Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Historia de la Filosofía Española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, II, Madrid, Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales 1943, 32-44, que parla de la «persecució a muerte que se ha desencadenado sobre el lulismo en el último tercio del siglo XIV. Alma y portavoz de esta campaña persecutoria ha sido el dominico gerundense Nicolás Eymerich...» (32); abans, Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*, I, Madrid 1880, 525, escrivia en la primera edició de la dita obra que de les acusacions doctrinals contra Llull, «unas son meras cavilaciones de Eymerich, a quien cegaba el odio». Però d'altra banda, ningú com el mateix inquisidor no ha dibuixat tan bé la seva lluita antilul·liana: «...contra et adversus quemdam Raymundum Lull, virum utique fantasticum et begardum, cuius pater mendacii mentem sic excecavit, ut eius doctrina merito sit censenda tam heretica quam insana, per viginti annos et amplius coram tribus Romanis pontificibus decertavi, eiusdem libros multos ignibus arsi, et sectatores illius flamineo gladio anathematis percussi, duris carceribus mancipavi», *Confessio fidei christiane*, París, Bibliothèque Nationale, lat. 3171, f. 6d; el paràgraf ha estat transcrit per Jaume de PUIG I OLIVER, *El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LVI (1980 = VIè Centenari del Cisma d'Occident. *El Cisma a les terres valencianes*), 421; i en l'*Expurgate vetus fermentum*, encara inédit a París, Bibliothèque Nationale, ms. lat. 1464, f. 39d, arriba a demonitzar-lo, identificant-lo amb la ‚bestia ascendens de mari' d'*Apoc.* XIII, 1-6 (agraeix el coneixement d'aquest text a Jaume de Puig i Oliver).

1bis. En aquest moment hi ha a Itàlia qui ha convertit Nicolau Eimeric en protagonista de més d'una novel·la: Valerio EVANGELISTI, ja ha publicat a l'editorial Mondadori, *Nicolas Eymerich inquisitore*, el 1994; *Le catene di Eymerich*, el 1995; *Il corpo e il sangue di Eymerich i Il mistero dell'inquisitore Eymerich*, ambdues el 1996; i encara n'hi ha una cinquena en preparació.

—potser fins i tot contra la persona del mateix Ramon Llull—, atmosfera que ha incidit de forma decididament negativa a l'hora de reconèixer-li públicament i oficialment les extraordinàries i exemplars qualitats de cristià, que, d'acord amb la invitació evangèlica,² ho deixà literalment tot (muller i fills i possessions i perspectives d'honors mundanes) i seguí el Mestre, i ho donà tot i es donà ell mateix a fi de fer-lo estimar i a fi que, amb el màxim de respecte envers les decisions personals, molts que no El coneixien El descobrissin.

Recordaré només tres situacions que confirmen l'influx determinant que durant segles ha tingut l'antilul·lisme d'Eimeric: quan al segle XVI, dins l'ambient de Contrareforma, hom elaborà els *Indices librorum prohibitorum*, hi fou automàticament allotjat qualsevol que l'Eimeric hagués hostatjat en les llistes negres del *Directorium inquisitorium* i Llull s'hi trobava per partida doble.³ I, cas més veí del nostre tema, el dels *Elenchi auctorum de Raimundo male sentientium*, gènere literari desconegut de la teologia medieval, però molt abundós durant els segles XVII i XVIII, en què hom s'entretingué a acumular 'nubes testium' antilul·lianes (Alois Madre, que els ha darrerament estudiats, n'ha establert una llista de cent vuitanta-tres): si ens hem de fiar de les seves conclusions, la font principal de tota aquella riuada —em límito a traduir textualment les seves paraules—, seria: «En primer lloc... Nicolau Eimeric. Ell, pel fet d'haver preparat el camí i pel d'ésser el testimoni principal, encaminador del moviment antilul·lià, ja en plena virulència seixanta anys després de la mort de Llull, continuat durant segles i encara avui influent, posseeix una significació molt superior a la comuna»,⁴ sig-

2. Mt XIX, 29

3. Els recents editors dels *Indices librorum prohibitorum*, s'adonaren i assenyalaren el dit influx, per exemple per al de Venècia i Milà del 1554 i per als de la inquisició espanyola dels anys 1551, 1554 i 1559, tal com hom pot veure en J[esús] M[ARTÍNEZ] de BUJANDA, avec l'assistance de René DAVIGNON et Ela STANEK, *Index de Venise 1549. Venise et Milan 1554* (Index de livres interdits, III), Sherbrooke i Ginebra, Université et Librairie Droz 1987, 99, on, de més a més, en les pàgines 100-104 són reproduïdes cinc planes senceres de l'edició del *Directorium Inquisitorium*, Barcelona 1503; vegeu també dels mateixos autors, *Index de l'Inquisition espagnole 1551, 1554, 1559* (Index des livres interdits, V), *ibid.*, 1984, 32; no cal dir que en ambdós casos, Ramon Llull i les seves vint obres assenyalades en el *Directorium Inquisitorium*, es troben en les llistes de llibres prohibits: 349-351 i 374-375 en el primer cas, i 113 del segon.

Llull es troba per partida doble en el *Directorium Inquisitorium*, ambdues vegades dins la segona part: en la qüestió IX, Roma 1587, 272, col. II, lloc dels cent articles; i encara en la segona part, qüestió XXVI, *ibid.*, 332, col. I, lloc de la butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei*.

4. Les llistes d'autors contraris a Ramon Llull han estat estudiades recentment pel prof. Alois MADRE, *Die theologische Polemik gegen Raimundus Lullus. Eine Untersuchung zu den Elenchi auctorum de Raimundo male sentientium* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Neue Folge. Band 11), Münster, Aschendorff 1973, el qual pogué dreçar una llista de 183 autors antilul·lianes en les pàgines 20-71 del dit llibre; la frase

nificació personificada sobretot en els cent articles del *Directorium inquisitorium*.⁵ Fins al punt —i és el terç— que la Inquisición Española arribà a confondre's amb Nicolau Eimeric i el convertí en intitllable i intocable, de la mateixa manera que ella s'imposava com a inatacable. En efecte, l'inquisidor a Mallorca, don Juan Gutiérrez Flores, el 13 de juny del 1606 informava els seus superiors de la Suprema que certes instàncies mallorquines intentaven de publicar a Barcelona, després que ell, l'inquisidor mallorquí, ho havia prohibit a l'impressor de Ciutat de Mallorca, Gabriel Guasp i Miquel, l'*Apologia lullianae doctrinae contra Nicholai Eymerici calumnias* d'Antoni Bellver; cosa que ell mateix qualificava de «delicto tan grave ... hacer imprimir fuera deste distrito libros contra la auctoridad del Santo Officio y de un religioso que tanto le onrró como fray Nicolás Eymerico...».⁶

Qui ha estudiat el tema, ja fa temps que s'ha adonat que en aquella lluita hi havia molts d'altres elements que no eren l'estrictament doctrinal i un mestre com Johannes Vincke ja el 1935 dedicava un parell de pàgines a descriure la complexitat dels interessos que s'entortolligaven en aquelles batusses. D'altra banda, investigacions recents porten a adonar-se que els 'lul·listes', contra els quals lluitava Eimeric, potser de lul·listes en tenien ben poc, i que per ventura intentaren de fer passar sota aquesta denominació doctrines o opcions amb les quals no s'atrevien a donar la cara; i que l'inquisidor o caigué en llur parany o potser els féu el joc, atacant tot allò que li era presentat sota el nom de 'lul·lisme'. Per això, mestre Vincke acabat d'esmentar conclouïa la seva descripció d'aquella complicada problemàtica, avisant que ningú no es pensés que aquesta mena de nus gordià podia

relativa a Eimeric diu així: «An erster Stelle muss hier über Nicolaus Eymericus gesprochen werden. Er ist als Wegbereiter und richtungweisender Kronzeuge der sich 60. Jahre nach Lulls Tod entfaltenden, Jahrhunderte währenden und noch heute nachwirkenden antilullistischen Bewegung von überragender Bedeutung», *ibid.*, 71-72.

5. Lluita formulació més primitiva i autògrafa del mateix inquisidor és la que es troba en el ms. actualment de Ciutat de Mallorca, Biblioteca March, 104-II-7 (abans 15-III-6), ff. LXXIVd-LXXVIIc, descrit per mi en *Tres nous tractats de Nicolau Eimeric en un volum de les seves 'Opera omnia' manuscrites procedent de Sant Domènec de Girona*, dins «Revista Catalana de Teologia», IV (1979), 79-100, en particular 81-89; no repetiré, doncs, la descripció.

Per obra del mateix Eimeric els articles tingueren una, diguem-ne, segona edició, en la qual, per allò que en sabem o en podem deduir, sense tocar el text, fou afegida a cada un dels articles la indicació del llibre lul·lià al qual correspon (o del qual, segons l'Eimeric, hauria estat extret); aquesta situació és la que ja tenien els articles eimericians en el moment en què, el 1386, una comissió tant de dominicans com de franciscans, presidida pel provincial dels primers, Bernat Ermengol, féu una crítica de tres dels cent articles antilullians del *Directorium Inquisitorium*. A les notícies biogràfiques del frare dominicà mallorquí Bernat Ermengol, hom pot afegir les indicades en les notes 85 i 222.

6. Aquesta frase és reportada per Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Lulismo e Inquisición a principios del siglo XVII*, dins *Perfiles jurídicos de la Inquisición Española*, José Antonio ESCUDERO (edit.), Madrid, Universidad Complutense 1989, 727-751, en concret 749.

ésser desfet amb un cop d'espasa; també jo crec que caldrà molta paciència a anar-la desfent cap per cap i fil per fil.⁷

Sigui la que sigui la complexitat del problema i del seu desplegament en el curs dels segles, el cert és que Eimeric s'encarà personalment amb els escrits de Ramon Llull i els acusà formalment d'erronis i d'herètics i intentà de fer-los desaparèixer.⁸ I atès que aquells atacs segueixen projectant llur ombra de sospita damunt l'obra de Ramon Llull, una de les qüestions que s'imposen per la seva evident importància és la de si els escrits del nostre gran polígraf donaven a Eimeric base per a acusacions tan greus, que fregaven la d'heretgia, acusació que aplicà als cent articles aplegats per ell mateix en el seu *Directorium inquisitorum*.⁹

És possible que el volum manuscrit, que, amb el núm. 7199 de la sèrie Vat. lat., ara pertany a la Biblioteca Apostòlica Vaticana, ofereixi la possibilitat de destriar un fil d'aquell garbuix, ajudant així a la seva clarificació. És, en efecte, còpia molt primitiva de la traducció llatina d'una d'aquelles obres de Llull, contra les quals l'inquisidor adreçà des del primer moment

7. «So ist die ganze Angelegenheit in einem Knoten verschlungen, dessen Lösung nicht mit dem Schwerte übereilter Kombinationen erfolgen kann und restlos wohl überhaupt nicht gelingen wird», Johannes VINCKE, *Lull und Eimerich*, dins «Miscel·lània Lul·liana», Barcelona 1935, 244.

8. La dèria de l'atac a la memòria de Ramon Llull i als lul·listes fou una constant en l'activitat de l'inquisidor Eimeric segurament durant tot el temps del seu mandat, però almenys des d'entorn el 1370 fins a la mort; una breu presentació dels seus successius tractats antilul·lians és oferta per MADRE, *Die theologische...* (citada en la nota 4), 73-78; i, després de l'aportació de Jaume ROURA i ROCA, *Posición doctrinal de fr. Nicolás Eimerich, O. P. en la polémica luliana* (Colección de monografías del Instituto de Estudios Gerundenses, 3), Girona, 1959, els mateixos textos de l'inquisidor o relatius a la seva activitat, fins ara difícilment accessibles, són successivament publicats per Jaume de PUIG i OLIVER, *El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LVI (1980 = VIè Centenari del Cisma d'Occident. *El Cisma a les terres valencianes*), 319-463; *La Fascinatio lullistarum de Nicolau Eimeric. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», III (1984), 29-58; *La Incantatio Studii Herdensis de Nicolau Eimeric, O. P. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 7-108; i encara *Sobre la datació dels darrers escrits de Nicolau Eimeric*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IV (1985), 433-435; aprofito aquesta avinentesa per agrair a l'amic Jaume de Puig i Oliver la generositat amb què ha posat a la meua disposició la seva transcripció del tractat eimericià antilul·lista *Expurgate vetus fermentum* (o *Tractatus contra doctrinam Raymundi Lulli*), encara inèdit a París, Bibliothèque Nationale, lat. 1464, ff. 38d-72c. Tots els textos esmentats són farcits d'acusacions doctrinals antilul·lianes (altra cosa és si resultarien sòlides que les que podrem esbrinar en aquestes pàgines). Vegeu la nota 227.

9. En la introducció als cent articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorum* ens informa que ell, «ex certis causis habens eandem [doctrinam Raimundi Lulli] multum suspectam de heretica pravitate», denuncià vint obres catalanes de Ramon Llull i no parà fins que els dits «...viguinti (!) volumina... fuerunt... ut vere heretitalia condempnata et tota doctrina generaliter interdicta», Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 15-III-6, f. LXXIVd.

les seves enverinades sagetes, l'*Art amativa*; però allò que augmenta l'interès del volum és el fet que, no sols féu estada durant innombrables anys en el Sant Ofici (des d'on, només a darreries del segle XVIII entrà en la biblioteca pontificia), ans, cas gairebé únic, podem afirmar amb tota i absoluta certesa que fou un dels exemplars que Eimeric tingué a les mans i del qual es valgué en preparar l'atac contra Ramon Llull: en són prova els trenta-vuit extrets autògrafs d'ell mateix, literalment transcrits de la dita *Ars amativa* en els darrers folis del manuscrit esmentat, sis dels quals passaren a formar part, amb els números vuitanta-dos a vuitanta-set, dels dits cent articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorium*.¹⁰

Tenim, doncs, a l'abast de la mà tota la cadena de transmissió que va del text de Llull fins a sis de les cent tesis del *Directorium*: la primera anella és el text original català, segueix la traducció llatina, vénen en terç lloc els extrets de l'*Ars amativa* autògrafs de Nicolau Eimeric i en quart els articles del *Directorium Inquisitorium*. I no serà sobrer de subratllar un detall que confirma la solidesa de la cadena acabada d'esmentar: al final, cada un dels trenta-vuit extrets autògrafs indica el foli d'aquell volum del qual ha estat transcrit. I encara un altre, que rebla la certesa que el nostre volum, tot ell, ha estat objecte de l'atenció de l'inquisidor gironí: tant en el cos del volum com en els darrers folis on són copiats els trenta-vuit extrets, hom pot veure les personalíssimes crides d'atenció pròpies de Nicolau Eimeric: normalment dues línies verticals guixades al marge del text corresponent, entre les quals hi ha alguns petits cercles. Cap dubte, doncs, de quin ha estat materialment el fragment lul·lià que l'inquisidor considerava, pel cap baix, sospitós.¹¹

10. Vegeu més avall la nota 13.

Quant a si hi ha algun altre manuscrit d'obres de Ramon Llull, del qual sigui possible d'afirmar amb tanta certesa com del Vat. lat. 7199 que Nicolau Eimeric se'n serví no sols en els seus atacs antilul·lians, ans també en l'elaboració d'algunes de les cent tesis del *Directorium Inquisitorium*, crec que només d'un es pot hipotitzar el paral·lelisme: potser aquell de l'*Arbre de filosofia desiderat* que serví a la Comissió Ermengol per a dictaminar sobre els tres dels cent articles que en procedien; l'acta de la comissió fa constar que aquells mestres pogueren utilitzar un quadern autògraf de Nicolau Eimeric, però es tractava d'una transcripció feta per ell de la segona redacció de les cent tesis i no m'atreveria a dir que també es tractés de l'exemplar del llibre lul·lià damunt el qual treballà l'inquisidor; d'altra banda, tampoc no m'és possible de dir si aquell exemplar de l'*Arbre de filosofia desiderat* es conserva; la situació dels manuscrits d'aquesta obra es pot veure en el meu *Els manuscrits...* (cit. en la nota 14), 193, núm. 48. Vegeu també les notes 85, 88 i 222. Només un estudi específic aclariria si la segona part del *Llibre de contemplació en Déu*, de Milà, Biblioteca Ambrosiana, ms. D.549.inf. fou l'utilitzat per l'inquisidor a l'hora d'elaborar els articles que diu extrets del dit llibre.

11. Dos petits detalls confirmen que el volum Vat. lat. 7199 en la seva materialitat fou el que utilitzà Eimeric com a base per a la redacció dels sis articles del *Directorium Inquisitorium* corresponents a l'*Ars amativa* de Llull. El lector interessat pot controlar, en efecte, en les làmines de reproducció de fragments manuscrits de les pàgines 63-67, que la primera, tretada de l'*Ars amativa* lul·liana, conté més d'una vegada l'abreviatura ‚dřā' = ‚differentia'; aquesta

Deixant-nos conduir, doncs, per aquesta cadena, és gairebé obligat d'esbrinar què passà, tant en el text com en el seu significat, en aquest viatge que menà de les pàgines de Llull a les de l'inquisidor.

I així tenim ja la línia que conduirà aquest estudi:

en una primera part analitzarem el dit Vat. lat. 7199, tant en la materialitat de les seves diverses parts, com en la identificació dels seus dos textos, que són: la còpia manuscrita de l'*Ars amativa* en llatí i els trenta-vuit extrets, dels quals caldrà demostrar que pertanyen al mateix llibre de Ramon Llull i que són autògrafs de Nicolau Eimeric; la segona part, justificada la nostra opció pel text, també autògraf de Nicolau Eimeric, dels seus sis articles antilul·lians trets de l'*Art amativa*, conservats en la còpia del *Directorium Inquisitorum* propietat de la Biblioteca Bartomeu March de Ciutat de Mallorca, ens obligarà a encarar-nos amb un doble problema:

a) el de la fidelitat textual dels sis articles del *Directorium Inquisitorum* en relació al text lul·lià d'on l'inquisidor afirma que els tragué (pregunta sobre l'autenticitat lul·liana del significat); i

b) el de la fidelitat del pensament transmès pels dits sis articles, esbrinant si el sentit que tenen dins l'*Ars amativa* les frases extractades i incriminades és el que l'inquisidor cregué que tenien i que el lector actual els pot atribuir en virtut del mateix text (pregunta sobre l'autenticitat lul·liana del significat);

i, com que el resultat de la part anterior és negatiu tant en relació a la fidelitat textual com a la doctrinal, calgué preguntar-se d'on li venia al *Directorium Inquisitorum* i als seus cent articles antilul·lians l'autoritat que els fou reconeguda durant segles; és el tema de la tercera part.

paraula passà a l'extret corresponent, el trenta-un, on encara, si hom s'hi fixa bé, tenim les lletres, drīa' = ,differentia'; en canvi, en l'article vuitanta-setè del *Directorium Inquisitorum*, pel fet d'haver llegida la dita abreviatura de l'extret sense parar-hi gaire atenció, o per la pressa en la còpia, ja tenim l'abreviatura ,dīna' = ,divina'; en aquest cas, el desplaçament del significat, de ,differentia' a ,divina' només és explicable per la grafia dubtosa, però encara intel·ligible, de l'extret trenta-un, i per la seva lectura i transcripció defectiva en l'article vuitanta-setè. L'altre detall són les nombroses crides d'atenció i el repetit ,Vide' al marge de certs paràgrafs, tal com hom pot veure en l'aparat crític dels trenta-vuit extrets de la segona part d'aquest estudi.

Assenyalaré, encara, una altra coincidència entre els trenta-vuit extrets del Vat. lat. 7199 i les cent tesis antilul·lianes del *Directorium Inquisitorum*: tant els un com els altres són qualificats per Nicolau Eimeric d',articles': *Hii XXXVIII articuli...*, diu el Vat. lat. 7199, f. LXIVd; «Primus articulus...», diu el ms. de la Biblioteca Bartomeu March 104-II-7, f. LXXIVd; més encara, també són articles els cinc-cents dels vint mestres («...plus quam quingentos articulos...», *ibid.*; «Quamplures et quamplures alios articulos...», *ibid.*, f. LXXVIIc; «Horum centum articulorum...»; «Qui centum articuli...», *ibid.*). Fem remarcar que també la butlla de Gregori XI, *Conservationi puritatis catholicae fidei*, parla de ,ducentos articulos..., ipsos articulos...»: cf. el text corresponent a la nota 211; remarcuem, encara, que tant la llista que precedeix com la que segueix els cent articles antilul·lians en el *Directorium Inquisitorum*, no són rècules d',articles', sinó d',errores'.

Una darrera paraula de precisió ajudarà a delimitar el camp del nostre estudi: l'objectiu d'aquestes pàgines no és pas ni el de qualificar la persona de Nicolau Eimeric ni el de polemitzar (remarco: polemitzar) amb ell entorn de si la versió teològica que ell donà en general en els seus tractats antilul·lians i en particular en els cent articles del *Directorium Inquisitorum* (i encara més en concret, en els sis que afirma extrets de l'*Art amativa*), és o no és fidel a la globalitat de la doctrina que el mateix Lull formulava en el conjunt de la de la seva obra escrita i en concret en les frases que, en el llibre esmentat, corresponen als dits articles; un bon planter d'autors dels segles XVI, XVII i XVIII (el ja esmentat Antoni Bellver, seguit d'Antoni Busquets, Joan Riera, Jaume Custurer, Francesc Marçal, Pere Bennàssar, Bartomeu Fornés i Anton Raimon Pasqual, entre d'altres),¹² ja ho feren de forma certament seriosa i, creuria, satisfactòria des d'un punt de vista teòric; però, si hem de judicar per la situació de la Causa Lul·liana dos segles i escaig després de les imponents *Vindiciae Lullianae* del darrer dels autors acabats d'esmentar, aquella discussió polèmica hauria estat tan satisfactòria teòricament com poc convincent i ineficax en la pràctica.

12. Aquesta no és pas l'ocasió d'intentar una síntesi, per resumida que hom la suposés, de les lluites seculars entorn de l'ortodòxia i del culte lul·lians però una certa bibliografia sobre el tema, fins i tot desestimada qualsevol vel·leïtat de completesa, pot proporcionar una primera idea de l'abast i de la complexitat del tema.

Quan ja semblava esvaït el perill que les obres de Ramon Lull fossin col·locades dins l'índex de llibres prohibits posterior al concili de Trento (vegeu Joaquín CARRERAS ARTAU, *La cuestión de la ortodoxia luliana ante el Concilio de Trento*, dins «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», XXIX (1944-1946), 501-520; Llorenç RIBER, *Erasmus en el 'Índice Paulino' con Lulio, Sabunde y Savonarola*, dins «Boletín de la Real Academia Española», 38 (1958), 249-263; i Mario SCADUTO, *Latinez e l'Indice del 1559: Lullo, Sabunde, Savonarola, Erasmo*, dins «Archivum Historicum Societatis Iesu», 24 (1965), 3-32), la publicació del *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric a cura de Francisco Peña a Roma o a Venècia entre l'any 1578 i el 1607 (RD 123, 136 i 161) féu, ja des de la primera edició, l'efecte d'una declaració de guerra, davant la qual, vergonya a perdre, la part lul·lista es considerà obligada a respondre.

El primer a fer-ho fou Antoni BELLVER, amb la seva *Apologia luliana doctrinae adversus Nicolay Eimerici Calumnias ex suo Directorio*. Però la Inquisició Espanyola féu valdre tot el seu pes i imposà que l'obra, la publicació de la qual les autoritats mallorquines ja havien empaaulada amb l'impressor Gabriel Guasp, no fos editada. Per això, encara és inèdita tant a Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública, mss. 1015 i 1016; com a la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. lat. 10598, i Barb lat. 1118. Tot aquest no massa gloriós episodi ha estat estudiat per Llorenç PÉREZ i MARTÍNEZ, en l'article citat en la nota 6; Juan MUNTANER Y BUJOSA, *Documentos lulianos*, dins «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», XXIX (1944-1946), 87-90, dóna més documentació sobre aquell moment. Vint o trenta anys més tard, en temps de Pau V (1605-1621) el franciscà Antoni OLIVER li adreçava el *Memorial de la provincia serápica de las Islas Baleares a la Santidad de Paulo V, suplicándole que se digne expurgar el Directorio de Eymerich y mandar que se borren las calumnias que se estamparon en el mismo contra el B. Raimundo Lulio* (cf. «Archivo Ibero-Americano», IV (1915), 146; Andrés Ivars).

Els darrers anys del regnat de Felip II de Castella (I de Mallorca i de Catalunya) assistiren a una activitat febril a favor de la Causa Lul·liana (que no ha d'ésser confosa amb l'estrictament

Per això, ací en comptes de volar per les altures de les grans síntesis teològiques, intentarem d'avançar, sempre arran de terra, ben agafats als textos, pel camí que ens assenyali el manuscrit Vat. lat. 7199; només a partir d'ell arribarem a l'anàlisi i comparació primer textual i després doctrinal entre els articles 82-87 dels cent antilul·lians del *Directorium Inquisitorium*, i els corresponents paràgrafs lul·lians de l'*Art amativa*, d'on han estat extrets; i sense deixar aquest camí, ens trobarem davant el problema de la validesa dels esmentats cent articles.

mallorquina Causa Pia Lul·liana), també estudiada per Llorenç PÉREZ, *La Causa luliana en Roma durante el reinado de Felipe II*, dins «Anthologica Annua», 10 (1962), 195-249; són d'aquells anys l'*Apologia doctrinae luliana* del rossellonenc Dimas MIQUEL i les *Litterae ad cardinalem Borromeum*, de Juan ARCE DE HERRERA, ambdós textos publicats a base d'un manuscrit de El Escorial per Pedro BLANCO SOTO, primer sota el títol *La apología del dr. Dimas de Miguel y el catálogo de las obras de Raimundo Lulio del dr. Arias de Loyola*, dins «Boletín de la Societat Arqueològica Luliana», XII (1908), 193-195, 209-214, 228-232, 241-244; després com a *Estudios de bibliografía luliana*, Madrid, Imprenta de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos 1916, 118 pp., en particular 7-28 i 28-33, respectivament; la lletra de Juan Arce ja havia estat publicada per Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los Heterodoxos Españoles*, III, Madrid, Librería General de Victoriano Suárez 1917, *Apéndices*, CXXXIX-CXXXVIII; vegeu també Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Nuevos documentos sobre el lulismo de Juan de Herrera*, dins «Estudios Lulianos», XIV (1970), 71-82; i Josep M. POU I MARTÍ, *Sobre la doctrina y culto del beato Raymundo Lulio*, dins «Archivo Ibero-Americano», XVI (1921), 5-23, que transcriu del lligall tretze de l'Arxiu de l'Ambaixada d'Espanya davant la Santa Seu, tretze documents datats entre el 1594 i el 1763. Joan MUNTANER I BUJOSA, *Documentos Lulianos*, dins «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», XXVIII (1939), 43-54, hi contribuïa fent conèixer correspondència entre Juan de Herrera i Arias de Loyola i els Jurats de Mallorca, d'una banda, i despeses d'impressió de llibres lul·lians entre el 1606 i el 1791 de l'altra. Hom pot conèixer alguna de les complicacions de l'afer en aquell moment per les pàgines de Miquel BATLLORI I MUNNÉ, *Entorn de l'antilul·lisme de Sant Robert Bellarmino. El problema del Sant Ofici contra el monjo celestí don Placido Perilli*, dins «Estudios Lulianos», I (1957), 97-113, darrerament acollit en l'aplec del mateix autor *Ramon Llull i el lul·lisme*. Edició a Cura d'Eulàlia DURAN. Coordinador: Josep SOLERVICENS. Pròleg d'Albert HAUF (Obra completa, II; Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 19), València, Tres i Quatre 1993, 393-409; hi insistí en *Bellarmino i Lloïola davant la teologia de Ramon Llull: llurs actituds divergents*, dins *Bellarmino e la Controriforma*. Acti del Simposio Internazionale di Studi (Sora, 15-18 ottobre 1986), Sora 1990, 987-999. Per als anys del pas del segle XVI al XVII, hom pot veure documentació aplegada i publicada per MARTÍ DE BARCELONA, *Nous documents sobre Ramon Llull i la seva escola*, dins «Miscel·lània Lul·liana», Barcelona 1935, 166-198 (els documents 11-24 van del 1589 al 1620); i per ANDREU DE PALMA DE MALLORCA, *El cas del P. Joan de Ribas dintre de la bibliografía lul·liana*, dins «Estudios Lulianos», XI (1967), 153-167; i encara per Miquel BATLLORI, *Lul·lisme i antilul·lisme entre els segles XVII i XVIII*, dins «Estudios Lulianos», 11 (1967), 5-19, aplec de textos del gran antilul·lista contemporani, Martí Serra; és integrat dins l'acabat de citar *Ramon Llull i el lul·lisme*, 451-465.

En anys vivents, seguirien: [Antoni BUSQUETS], *Memoriale Collationis seu comprobationis centum articulorum lulianorum per F. Nicolaum Eimeric in suo olim Directorio compilerum*, Palmae Balearium, Typis Emmanuelis Rodríguez [1614?] (RD 175); Antoni RIERA, *Transumptum memorialis in causa pii eremitae et martyris Raymundi Lulli*, Ciutat de Mallorca 1627 (RD 179; cf. Enric FAJARNÉS TUR, *Diez y seis cartas de los Jurados de Mallorca sobre la vida y milagros del*

Beato R. Llull, dins «Revista de Menorca», XXIV (1929), 364-377; i encara: *Diez cartas dirigidas a los jurados de Mallorca por el P. Riera, síndico de la causa luliana en Roma. (Siglo XVII)*, dins la mateixa revista, XXVII (1932), 221-228; Francesc MARÇAL, *Resoluciones quæstionum egregii præceptoris B. Raymundi Lulli super quatuor libris Magistri Sententiarum*, Ciutat de Mallorca 1673 (RD 268); cf. Sebastià TRIAS I MERCANT, *Llull en su época y en la época moderna: la síntesis del P. Marzal*, dins «Espíritu», 15 (1966), 141-171; Pere BENNASSAR, *Breve ac compendiosum rescriptum, nativitatem, vitam, martyrium, cultum immemorabilem pii heremite...*, Ciutat de Mallorca 1688 (RD 274); sobre l'activitat lul·liana d'aquells anys, hom pot veure CALASSANÇ D'IGUALADA, *Fra Lluç Wadding i la causa de beatificació del beat Ramon Llull*, dins «Estudios Franciscans», 36 (1925), 362-373, i Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Fray Lucas Wadding, postulator de la causa de beatificació de Ramón Llull (1638)*, dins «Estudios Lulianos», I (1957), 262-268; i encara del mateix, *Fray José Hernández, O. F. M., postulator de la Causa de Beatificación de Ramón Llull (1688-1690)*, dins «Estudios Lulianos», II (1958), 83-105. Per als esdeveniments de la segona meitat del segle XVII, tenim Joan MUNTANER, *Epistolari entorn a una tesi lul·liana*, dins «Estudios Lulianos», V (1961), 317-323; VI (1962), 179-185; Josep M. MADURELL I MARIMON, *Desmanes antilulianos*, dins «Estudios Lulianos», VII (1963), 209-216; [Franciscus DÍAZ A SANCTO BONAVENTURA], *Species facti in causa B. Raymundi Lulli Martiris Maioricensis, Tertii Ordinis Sancti Francisci Alumni*, editada per Josep M. POU I MARTÍ, *Per la glorificació del B. Ramon Llull en el segle XVII*, dins «Miscel·lània Lul·liana», Barcelona 1935, 109-129, en particular 119-128. En acabar aquell segle, es repeten les violències: Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Un nuevo texto acerca de un atentado contra el culto de Ramon Llull (1699)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLI (1985), 333-358; l'autor de la malifeta és conegut gràcies a Ramon DÍAZ I VILLALONGA, *Baltasar Calafat i Danús: un erudit, escriptor i antilul·lista del segle XVIII*, dins el mateix butlletí, LI (1995), 165-180; però també era publicat un llibre que faria època en el tema: Jaume CUSTURER, *Disertaciones históricas del culto inmemorial del beato Raymundo Lulio...*, Ciutat de Mallorca 1700 (RD 283).

Durant el segle XVIII, s'allargassaren les batusses amb què havia acabat l'anterior: Enrique FAJARNÉS Y TUR, *Protesta de los Jurados contra los dominicos por negarse a predicar en la fiesta del beato R. Lull (1713)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», XXI (1926), 11 ss.; Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Datos sobre el antilulismo del dominico fray Martín Serra (+1715)*, dins «Homenaje a D. Jesús García Pastor», Ciutat de Mallorca, Conselleria d'Educació i Cultura 1986; després de l'atac de Benito Jerónimo Feijóo (RD 320; cf. Garsias M. COLOMBÀS, *Feijóo y el lulismo*, dins «Estudios Lulianos», VII (1963), 113-130) i de la posició d'Andreu Piquer i Arrufat (cf. Francesc SUREDA I BLANES, *Un antilul·lista del segle XVIII: el doctor Piquer i Arrufat (1711-1772)*, dins «Estudios Lulianos», XV (1971), 129-142; i XVI (1972), 48-62; i Enric FAJARNÉS TUR, *Trabajos en España contra la ciencia y doctrina de R. Llull*, dins «Revista de Menorca», XXIV (1929), 273-282), s'afegirien a l'estol lul·lià Bartomeu FORNÉS, primer amb el *Dialogus inter amatorem veritatis et discipulum lullianæ doctrinæ de sanctitate vitæ et præstantia doctrinæ B. Raymundi Lulli, doctoris illuminati et martyris*, Mainz/Magúncia 1740 (RD 317); i encara més amb el *Liber Apologeticus Artis Magnæ B. Raymundi Lulli...*, Salamanca 1746 (RD 336); i potser els caputxins valencians, Marc TRONCHÓN i RAFAEL DE TORREBLANCA, amb *Apología de Lulio*, Madrid 1742 (cf. RD, p. 317). Els episodis 'bèl·lics' se succeïen, com el del 'Te Deum' del 1750, sobre el qual hom pot veure Agustín ANTICH DE LLORACH, *Corto diseño de los justos, relevantes motivos que tuvo la ciudad de Palma para el bacimiento de gracias que hizo a su adorado patricio el B. Raymundo Lulio*, Ciutat de Mallorca 1750 (RD 352); per la part adversa hi ha dos contra-llibres manuscrits, un del dominicà Dalmau MOLL, *Verdadera y fiel narración de la controversia excitada en Mallorca... entre ambos cabildos y comunidades religiosas de una parte y los Padres dominicos de la otra sobre el culto público que se dio al venerable Raymundo Lulio...*, Ciutat de Mallorca, Arxius Diocesà; l'altre podria ésser del també dominicà Sebastià RUBÍ, *La verdad sin rebozo...*, del

mateix arxiu, ms. 98; també n'hi ha exemplar a València, BU, ms. 104; cf. Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Un capítulo sobre el lulismo mallorquín el Te Deum de 1750*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLV (1989), 333-341. Diria la darrera paraula Prospero Lambertini, papa Benet XIV, però en tant que autor privat, en el seu *Avendo Noi*, publicat per Josep TARRÉ, *Un document del papa Benet XIV sobre el Lul·lisme*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 20 (1935), 142-161, i analitzat per Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Intervención de Benedicto XIV en la Causa Luliana*, dins «Anthologica Annua», XIV (1966), 179-241; darrerament hom ha fet públic un detall que segurament no tingué cap influència en el capteniment de Prospero Lambertini –Benet XIV–, però que cal esmentar: en tant que persona privada posseïa un manuscrit d'obres alquímiques atribuïdes a Ramon Llull, que donà a la biblioteca de la Universitat de Bolonya, i ara porta el número 926; hom pot veure la notícia en Didier KAHN, *Le Fonds Caprara de Manuscrits Alchimiques de la Bibliothèque Universitaire de Bologne*, dins «Scriptorium», XLVIII (1994), 62-110, en concret 66. La repercussió de la polèmica en les altures de la política es pot veure en el llibre de Juan RIERA, *Las polémicas lulistas y el Consejo de Castilla* (Cuadernos Simancas de Investigaciones Históricas. Monografías, IV), Valladolid, Ediciones de la Universidad 1977, 154 pp. A Mallorca, l'antilul·lisme oficial era personificat per un bisbe, sobre el qual hom pot veure Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Don Juan Díaz de la Guerra (s. XVIII)*, dins «Estudios Lulianos», XXVIII (1988), 51-70; i *Don Juan Díaz de la Guerra y el Seminario de Mallorca*, dins el mateix volum, 211-241; Enric FAJARNÉS TUR, *Supresión del culto del B. R. Lulio en el convento de Mínimos de Muro de Mallorca*, dins «Revista de Menorca», XXIV (1929), 308-311. Malgrat tot, el problema continuava: EL MARQUÉS DE LA TORRE, i Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Sobre el lulismo del obispo de Mallorca, don Lorenzo Despuig (1761)*, dins «Estudios Lulianos», XVI (1972), 240-242. Simultàniament, Sant Domènec de Mallorca cercava de reforçar les bases de la seva posició, tal com demostra la lletra del 1773 publicada per José M. COLL, *Fr. Felipe Puigserver, O. P. solicita del convento dominicano de Gerona el "Fascinatío lullistarum" de Eymericb*, dins «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», IX (1954), 163-170; en aquells anys es devia estar gestant l'obra d'Anton Raimon PASQUAL, *Vindiciae lullianae sive demonstratio critica immunitatis doctrinae illuminati doctoris B. Raymundi Lulli Martyris, ab erroribus eidem a Nicolao Eymerico impactis...*, Tomus Secundus, Avenione, Apud J. Garrigan 1778 (RD 388); vegeu Erhard Wolfram PLATZECK, *Al margen del lulista P. Antonio Raymundo Pascual, O. Cist.*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 14 (1942), 183-193; amb la publicació de les *Vindiciae...*, l'ambient a Mallorca devia seguir essent de considerable tensió, tal com demostren els documents publicats per Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *La "Epistola ad amicum" del doctor Juan Roca*, dins «Estudios Lulianos», XVIII (1974), 115-142, on, ultra la dita *Epistola* (121-132), és reproduïda la *Breve y humilde insinuación de los motivos que asisten al Real Convento de Santo Domingo de esta Capital de Palma...* (134-141); cf. Vicente BELTRÁN DE HEREDIA, *Los dominicos y los lulistas de Mallorca en el siglo XVIII*, dins «Crítèrion», II (1926), 276-296 i 418-440. L'article de Josep CAPÓ JUAN, *Tomistes i lul·listes al segle XVIII a Santa Maria del Camí*, dins «Estudios Lulianos», XII (1968), 47-57, permet de veure com es traduïa aquella tensió en la vida ordinària, i els extrems a què podia arribar. Hom en pot copsar un ressò cronològicament allunyat en Antoni PONS, *Mn. Mateu Gelabert ferm apologista de Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos», VI (1962), 83-104. Com a conseqüència de tota la polèmica, hom pot recordar Manuel BAUZA, *Ramon Llull en el Enchiridion Symbolorum de Heinrich Denzinger*, dins «Estudios Lulianos», XII (1968), 21-32.

Encara en ple segle XX, rebrotà un moment aquella confrontació entorn del Congrès Internacional d'Apologètica de Vic, del 1911; però, sobretot després de mort Salvador Bové que l'havia provocada, no sembla que hagi tingut continuïtat; se n'ha ocupat Lluís ROURERA i FERRÉ, *Escrits i polèmiques del lul·lista Salvador Bové (1869-1915)* (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, X), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1986, en particular 102-105; cf. per part tomista, els articles de Sabino LOZANO, *Demostrabilidad de los artículos*

de la fe según Raimundo Lulio, dins «La Ciencia Tomista», VII (1912), 195-206; VII (1913), 54-71; i VIII (1914), 48-64; i per part lul·liana, J. CASADESÚS, *Tomismo y lulismo. La ortodoxia de Raymundo Lulio*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», XV (1915), 28-30.

Amb vistes a la completenessa de la bibliografia, hom pot citar:

Francisco VILLARONGA Y FERRER, *Las cien proposiciones atribuidas por Eymeric al Beato Lull*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», XIII (1911), 24/2-27/1.

Puc assenyalar que els volums manuscrits núms. 18, 1038, 1277 i 1304 de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, són aplecs documentals de les lluites entorn l'ortodòxia lul·liana, sobretot del segle XVIII.

PRIMERA PART

EL MS. VAT. LAT. 7199 I ELS SEUS TEXTOS

Aquesta primera part és dedicada als següents punts:

- a) Descripció del Vat. lat. 7199;¹³
- b) transcripció dels trenta-vuit fragments dels folis darrers i dels corresponents paràgrafs de l'*Ars amativa* de Ramon Llull tant en llatí com en català (els paràgrafs catalans, però, en no procedir del mateix volum,

13. La informació més a l'abast de la mà sobre la procedència de l'actual Vat. lat. 7199 i la seva entrada en la Biblioteca Apostòlica Vaticana és proporcionada per Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Los fondos lulianos existentes en las bibliotecas de Roma* (Publicaciones del Instituto de Estudios Eclesiásticos de Roma, Subsidia, 3), Roma, Iglesia Nacional Española 1961, 37: en la part inicial de la fitxa, transcriu un fragment de l'explicació escrita pel cardenal Zelada. També indica que després del text de l'*Ars amativa*, «sigue un índice de letra algo posterior al texto», que, de fet, no és un índex, ans els trenta-vuit extrets de l'*Ars amativa* transcrits pel mateix Nicolau Eimeric.

No havent estat publicada fins ara l'explicació que el cardenal Francisco Xavier Zelada redactà, també a fi d'identificar-ne els textos, en entrar el dit volum a la Biblioteca Apostòlica Vaticana, i atès el seu interès innegable, la transcriu a continuació; aquells fulls de paper, afegits cap al final del segle XVIII, constitueixen actualment els ff. Ia-Ib del dit Vat. lat. 7199: llur text, que un servidor consideraria autògraf del dit cardenal, diu així:

[F. Ia]

«Codex membranaceus in folio, scriptus, ut videtur, saeculo XIV. Titulum habet *Ars amativa boni ad Deum cognoscendum et diligendum*. Contendit enim auctor Artem amandi, sive *Amantiam*, ut ipse vocat, scientificè tradere, id est, ut per eam, *Amantia*, quemadmodum per *Artem inventivam scientia*, determinetur et, ut rursus ait, *artificialiter per scientiam, amantiam cognoscere, et per amantiam scientiam diligere valeamus, de scientia in amantiam transferentes*. Sic ipse loquitur in prologo, quem Operi praemittit post Dei invocationem.

«In eodem prologo affirmat, vulgari se lingua scribere, causam afferens cur ita faciat: *Hac intentione, ait, hanc Amantiam ponimus in vulgari, ut hi, qui latino nesciunt uti, artem habeant et doctrinam alligandi voluntates suas ad scientiam amore bono diligendi, acquirentes scientiam qua sciant rerum intelligere veritatem; et ut etiam viri periti latino utentes, viam et modum inveniant descendendi ad expressam locutionem in vulgari, utentes etiam vulgarter vocabulis propriis huius Artis*. Addit proposuisse se hanc Artem latine exponere, et in alias linguas convertere, scribitque, ut in editis: *Hanc artem proponimus ponere in latino, et si placeat Deo, quod nobis tandiu vellet sustentare vitam, ad honorandum Suum Nomen proponimus illam transferre in Arabico; in codice nostro latinam versionem iam factam innuitur: Quemadmodum et hec ars ex vulgari nostro in latinum translata est, sic, Dei gratia mediante, si ad laudandum, et honorandum nomen suum dignetur nobis Deus praesentem vitam tanto tempore sustinere, proponimus eandem in Arabicum transferre ad sectam saracenorum erroneam confundendam [f. Iab] ostendendo illis errorem suum, in manifestatione nostrae fidei christianae*.

no seran presentats en columnes paral·leles, ans de forma independent); el sol fet de la transcripció comparativa permetrà de constatar dues coses: 1) que el text dels fragments copiats en els folis finals de l'esmentat manuscrit és el mateix que el dels corresponents fragments de l'*Ars amativa*; i 2) que uns i altres són traducció del text català; així resultarà demostrada la identitat dels fragments, en tant que paràgrafs de l'esmentat llibre de Lull; i

c) identificació de la lletra dels fragments copiats en els ff. LXIVd-LXVIa del Vat. lat. 7199 com a autògrafa de Nicolau Eimeric.

«Habemus etiam ex prologo, Scriptorem noluisse apponere huic operi nomen suum. Scribit enim in eius fine, ut in editis disertè habetur: *Multae adhuc aliae utilitates sunt quae possunt sequi per banc Amantiam, quas esset longum enarrare; unde, ratione huius, ego homo peccator et indignus quod meum nomen scribatur in hac arte, supplico tantum, quantum possum, Amatoribus boni Amoris, ut adjuvent publicare banc Amantiam, etc.* In Manuscripto idem fecisse ut taceret nomen suum, in alio Opere suo, significat: *Innumerabilia sunt huius artis commoda. Quapropter ego, exigentibus meis peccatis, miser et indignus, hoc opus, sicut aliud intitulari nomine meo, exoro suppliciter boni amoris amatores adesse multiplicationis huius operis adiutores, ut per banc amantiam, auxiliante Domino, mundus in statu possit divinae gratiae conservari.* Hinc Manuscriptum auctoris nomen non profert.

«Finito prologo, Operis divisionem proponit, et scholastico more tribuit in distinctiones quinque, quarum prima est *De figuris*, secunda *De regulis*, tertia *De diffinitionibus*, quarta *De conditionibus*, quinta et ultima *De quaestionibus*. Prima distinctio est a pag. 2v ad pag. 4v; secunda, ad pag. 14v; tertia ad pag. 24v; quarta, ad pag. 38, quinta ad finem, ad pag. 64v, ubi apposita est hec clausula; *Explicit Ars Amativa, quae hac intentione noviter est inventa, ut per universum orbem cognoscatur et ametur Dominus Deus Noster, in cuius protectione et custodia, ac beatorum Angelorum, et Sanctorum Omnium commendamus eam, ac etiam omnium eorum qui, abnegantes [f. Iac] semet ipsos, sequuntur ipsum, qui vivit et regnat per infinita saecula saeculorum verus Deus.*

«Sequitur recentiori caractere index rerum, quae in eo opere continentur, non alphabeticus, sed iuxta ordinem articulorum, qui in eo continentur.

«Licet Codex nomen auctoris non praeferat eo quod scriptor, ut diximus, apponi illud noluerit, est tamen de arte Raymundi Lulli opus, cui illud tribuit in Bibliotheca Waddingus, indicato titulo et primis verbis. Invenitur etiam in collectione operum Lulli impressarum Moguntiae Anno 1737, tom. 6, pag. 1. Si tamen Codex hic conferatur cum edito, magna reperietur discrepantia, non quidem in rebus, sed in verbis. Praeter superius recitata, satis erit prima verba conferre, quae diximus Dei invocationem continere:

«Cod. MS.:

«*Deus gloriosissime, veri Amoris fons et origo, in virtute, gratia, et benedictione tua, incipit ars amativa boni, ad te cognoscendum, et diligendum a tuo populo, qui vivis, et regnas aeternaliter, et infinite bonus, amabilis Deus per omnia saecula saeculorum. Amen*

«Editus:

«*Gloriosissime Deus, fons et origo omnis veri amoris, in tua virtute, gratia et benedictione, incipit ars amativa boni, ut tu, Domine, cognoscaris, et ameris a tuo populo, qui vivis et regnas infinite et aeternaliter bonus, amabilis Deus per omnia saecula saeculorum. Amen*

«Animadvertendum tamen est, cum codex hic, abscissa medietate primae paginae, sit initio mutilus, recentiori manu restitutum esse, et recentioris scripturae esse allata ver-[f. Iad]-ba; sed num descripta sint ea vel ex alio codice, vel ex hoc ipso, quando legi poterat, adhuc constat varietas. Sed eadem certius habetur ex innumeris aliis locis. Dedimus supra clausulam operis, quae hic legitur. Jam vero in edito est huiusmodi: *Finita est Ars Amativa, quae*

DESCRIPCIÓ DEL VAT. LAT. 7199

Encara que En Llorenç Pérez posà en la informació sobre el Vat. lat. 7199 més atenció que en la dels altres manuscrits lul·lians de les biblioteques de Roma, no seran sobreres les noves dades que n'oferim tot seguit, car proporcionaran una notícia més detallada del volum i seran ocasió d'embrinar quelcom entorn d'aquells extrets de l'inquisidor.¹⁴

El dit volum es presenta ara enquadernat amb pell grana, de 343 x 256 mm de superfície, llisa en les tapes, però amb una cenefa daurada, que res-

noviter est inventa hac intentione ut per totum mundum cognoscatur, et ametur Dominus Deus, cuius custodiae illam commendamus, et similiter custodiae Sanctorum Angelorum et Omnium Sanctorum, et omnium illorum, qui abnegant semet ipsos, et secuuntur nostrum dominum Deum. Addo ex prologo particulam aliam, ubi de causa cur latine scripserit, quam ex Codice supra dedimus. In editis, vero: Intentio propter quam nos hanc amantiam ponimus in vulgari, est, ut homines, qui non sciunt latinum, possint habere artem, et doctrinam, quomodo sciant ligare suam voluntatem in amando cum bono amore, et etiam quomodo sciant habere scientiam ad cognoscendam veritatem, et etiam ideo ponimus illam in vulgari, ut homines, qui sciunt latinum, habeant doctrinam et modum quomodo de verbis latinis sciant descendere ad loquendum pulchre in vulgari, utendo vocabulis huius artis. Cum satis pateat, discrepantiam omnem, quemadmodum diximus, neutiquam in rebus esse, sed in verbis. Hinc, iuxta regulas criticae conficimus, opus nequaquam latine primo scriptum esse ab auctore, etsi proponeret latinum etiam facere, sed vulgari lingua, id est, hispanica [no cal dir que la frase hauria d'ésser: «vulgari lingua, id est cathalaunica»]. Accidit autem, quod evenire necesse est, ut primigenium opus hispanicum (!), in manus plurium veniens, qui latine convertere aggressi sunt, varie, et ab uno aliis latinis verbis, quam alter fecerat, converteretur. Hinc [f. lba] ista Codicum varietas. Hoc valde ad commendationem codicis nostri, qui, collatus cum edito opere, multa potest explicare, atque etiam emendare. Bene ergo factum, quod inventus in superiori loco sub tecto Palatii Sancti Officii, indicante me, et iubente Sanctissimo Domino Nostro, Pio VI, die 25 Februarii MDCLXXX, translatus est in Vaticanam Bibliothecam.

«Praetereunda non est annotatio, quae in fine Opusculi huius habetur in editis: *Anno Nativitatis 1290, in vigilia sancti Laurentii fuit ista Ars inventa per gratiam Nostri Domini Jesu Christi.*

«[Franciscus] X[averius], Cardinalis Bibliothecarius».

Hem col·locat aquest text al lllindar de la primera part del nostre estudi, no sols perquè cronològicament li correspon, ans sobretot perquè permet de clarificar d'entrada un extrem textual. El cardenal Zelada, en efecte, ja s'adonà que el text de l'*Ars amativa* en el nostre manuscrit no coincidí amb el publicat per Iu Salzinger en el volum sisè de les *Opera Omnia* de Magúncia (RD 302/VI).

La no coincidència té una explicació molt simple: respectant escrupolosament el sentit, l'editor alemany del XVIII no cal dir que publicava un text divers en cas que l'original lul·lià només fos en llengua catalana, ans també reelaborà considerablement els textos llatins a fi que el lector del segle XVIII trobés aquella llengua més acceptable.

En aquestes pàgines, atès que tots els textos que entren en l'estudi pertanyen a manuscrits del segle XIV, no tindrem en compte l'edició moguntina, ans ens referirem de forma exclusiva al text ofert pels manuscrits medievals, els únics que Nicolau Eimeric tenia a l'abast de la mà.

14. Empraré en l'anàlisi d'aquest volum la metodologia exposada en el meu *Els manuscrits lul·lians medievals de la Bayerische Staatsbibliothek. I. Volums amb textos catalans* (Studia, Textus, Subsidia, III), Barcelona, Facultat de Teologia 1982, 10-16.

segueix les quatre vores. El llom és dividit en sis seccions, determinades pels relligats dels quaderns del volum: la primera porta l'escut daurat de Pius IX (1846-1878); la segona, imprès amb lletres daurades ,VAT'; la terça, pel mateix procediment ,7199'; la quarta, etiqueta de paper amb la inscripció ,Biblioteca Apostolica / Vaticana / 7199'; la cinquena, l'escut també daurat del cardenal bibliotecari Angelo Mai (1853-1854); la sisena, un tema ornamental, també daurat.

La cara interior tant de la tapa com de la contratapa és recoberta de paper blanc; en l'angle superior esquerre de la cara interior de la coberta es repeteix l'etiqueta de la quarta secció del llom, que ja coneixem. Entre la tapa i el cos del volum hi ha tres folis de paper en blanc, de guarda, i un foli de pergamí, clarament afegit, numerat I; entre el cos del volum i el pergamí afegit, del qual acabem de parlar, hi ha dos fulls de paper doblats, numerats Ia-Ib, afegits poc després del 1780 pel cardenal Francisco Xavier Zelada, car contenen l'explicació transcrita en la nota 13. L'enquadernació és, per tant, dels anys 1853-1854, durant els quals Angelo Mai fou cardenal bibliotecari.

El cos del volum és constituït per sis plecs de pergamí, cada un dels quals, tret el darrer, és format per sis fulls doblats o bifolis (dotze folis), seguint l'ordre de carn-pell, pell-carn, etc., amb relligat al centre del plec amb cordill, i reclam al marge inferior de la pàgina final de cada plec; la superfície de pàgina és de 332 x 233 mm; el primer foli del plec primer ha perdut, retallada, la meitat de la seva superfície, i el text corresponent ha estat suplert en foli de pergamí afegit entre el més interior dels tres folis de guarda i el cos del volum, del qual hem parlat en el paràgraf anterior. En el plec quart (ff. XXXVI-XLVII) s'ha conservat la numeració dels fulls dins el plec, escrita amb línies vermelles; en el plec següent (ff. XLVIII-LIX), la numeració dels fulls a l'interior del plec és amb xifres romanes i amb ratlles vermelles inclinades; el darrer plec, inicialment un quaternió, és ara coix, de 4/3; el darrer foli o segona meitat del full més extern del plec (ff. LX-[LXVII]), és perdut; l'altra seva meitat, és a dir, la primera, és el foli inicial del plec, numerat LX, i es troba ara entre els seus folis LXI-LXII, de manera que en el moment d'elaborar aquesta descripció (desembre 1994), la seqüència dels folis era la de LXI - LX - LXII; el reclam ,equalitas' del f. LIXv confirma l'observació anterior, car aquesta és la paraula inicial del f. LXra.

El contingut textual d'aquest conjunt ha estat copiat o escrit en quatre etapes.

I. Còpies de la primera etapa

I. 1. F. I^a. Figura lul·liana B, la de les 36 cambres d'aparellament de conceptes.¹⁵

I. 2. Ff. Ivc-LXIVvc. *Inc.* (tallat): «...bilis utilitas propria quam publica proc[ur]at[ur], quocirca, quanto melius possumus auxilio diuino mediante...»; *Inc.* (tallat) f. Ivd: «... e[st] necessarium conseruari. In arte quidem in[u]e[n]tiua regulas dedimus et modum ostendimus sciendi ligare intellectum ad ueri cognitionem...». *Exp.* [f. LXIVvc]: «...ac etiam omnium eorum qui, annegantes semet ipsos, secuntur ipsum qui uiuit et regnat per infinita secula seculorum uerus deus».

[Ramon LLULL], *Ars amativa boni*

Magúncia 1737 (RD 302/VI); Ciutat de Mallorca i Barcelona 1933 (Br 36/17)

Aquests seixanta-quatre folis constitueixen la part bàsica del volum i tenen les seves característiques particulars: caixa d'escriptura de 250 x 174 mm, dos corondells, de 40 línies, essent marcats tant els corondells com les línies. Aquest cos del volum ha estat copiat per dues mans, ben visibles si hom compara el f. XXIIb amb el XLVb, ambdues de lletra gòtica formada, tirant a 'fracta', però la primera assenyala les ,is' amb línies obliqües molt fines damunt elles; els números que formen part del text són escrits amb xifres aràbigues (també la numeració dels trenta-vuit extrems autògrafs de Nicolau Eimeric). Títols i sotstítols en rúbrica, caplletres i calderons en vermell i blau, afilligranades; complements textuais tant dels mateixos copistes com d'altra mà; pautes per al rubricador; notes marginals de mans posteriors, una d'elles clarament renaixentista, escrivint amb tinta morada. Hi ha numeració dels folis amb xifres romanes, autògrafes de Nicolau Eimeric, el qual també ha deixat rastre del seu pas amb nombre de subratllats verticals al text, alguns dels quals són completats amb petites rodones dins la línia vertical i amb un ,vide' en dues ocasions, ff. LIXc i LXC.

La còpia del text que manca en els dos corondells inicials pel fet d'haver estat tallat pel mig el primer foli del primer plec, fou realitzada damunt el foli de pergamí, ja conegut, sobreafegit al començament, entre el més interior dels folis de guarda i el cos del volum, certament abans del 1780 i potser

15. Les figures que manquen ací perquè fou tallat el fragment de pergamí que les incloïa o meitat superior del foli inicial, són les tres circulars que, amb la figura B, la de les trenta-sis cambres de dobles conceptes, també es troben en el capítol primer, el de les figures; en l'edició catalana són les primera, segona i quarta, i es troben en les pàgines 12, 14, i 21 de l'edició indicada en la nota 19.

El foli inicial era sencer quan Nicolau Eimeric tingué el volum a les seves mans; m'ho fa dir el fet que l'actual f. II porta aquesta numeració autògrafa de l'inquisidor (,ij fo. '); en canvi, ara no tenim la numeració eimericiana del f. I, perquè era escrita en l'angle superior dret del foli inicial, recto, mancat de la meitat superior.

ja a darrereries del segle XVI; el copista d'aquests dos corondells inicials també reféu en el respectiu marge el text perdut per petits forats en el pergamí dels folis II i III. Potser aquesta mateixa mà assenyalà al marge alguns fragments que li devien semblar correspondre a algunes de les cent tesis anti-lul·lianes de Nicolau Eimeric, tretes de l'*Ars amativa boni*: f. L^a: 'Articulus octogesimus quartus'; f. LI^b: 'Articulus octogesimus quintus'; f. LVI^b: 'Ad articulum octogesimum sextum'; f. LXI^d: 'Articulus octogesimus tertius'; i dues vegades 'Ad articulum octogesimum secundum'; f. LXII^a: 'Articulus octogesimus secundus'. Segurament aquesta mateixa mà ha subratllat el text dels fragments dels ff. LXI^d i LXII^{a-b}, que li semblaven correspondre als articles indicats.

Aquesta còpia de l'*Ars amativa* és datable de la primera meitat del segle XIV; més encara, la lletra de les pautes marginals per al rubricador sembla correspondre als primers anys del dit segle. L'atribuiria a mà francesa. No consideraria, doncs, impossible que hagués estat escrit a París (o a França) sota el control personal de Ramon Llull en una de les seves darreres estades; la qualitat del volum també inclina a col·locar-lo cronològicament en vida de d'autor.^{15bis}

II. Còpies de la segona etapa

Ff. LXIVd-LXVIa. *Hij (XXXVIIJ) articuli in isto libro continentur. Inc.: «1. Obligatus est quilibet diligere et desiderare magis...». Exp.: «...jacere et nunc et semper per omnia vite mee tempora. Fo. LXIj».*

[Nicolau EIMERIC], *Articuli ex Arte amativa Raimundi Lulli extracti*

Els trenta-vuit extrets són autògrafs de Nicolau Eimeric, el qual respectà els corondells, però els donà més longitud i nombre desigual de línies: 33, al f. LXIV^d; 34, al f. LXV^a; 45 al f. LXV^b; 50 al f. LXV^{cd}.

Els dataria d'entorn el 1372, en el moment en què començava de prendre cos l'examen doctrinal d'obres catalanes de Ramon Llull, encarregat per la butlla de Gregori XI, *Nuper dilecto*, del 5 de juny 1372, al metropolità de Tarragona i a l'inquisidor Nicolau Eimeric.

III. Fragments copiats en un tercer moment

F. I^{a-b}. «*Deus gloriosissime (creans canç) veri amoris fons et origo, in virtute, gratia et benedictione tua Incipit ars amatiua boni ad te cognoscendum, et diligendum*

^{15bis}. El tema de les característiques dels volums més primitius de Ramon Llull fou ja tocat per Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Notes sobre la transmissió manuscrita de l'opus lul·lià*, dins *Franciscàlia*, Barcelona 1928, 345-348; l'autor d'aquestes pàgines va incidir-hi en les *Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», II (1983), 124-130.

à tuo populo, qui viuis et regnas aeternaliter (bonus cano) et infinite bonus, amabilis Deus per omnia saecula saeculorum amen. Inc.: De Prologo. Deus benedictus mundum creauit...» Exp.: «...quanto melius possumus auxilio divino».

F. I^b. *Inc.: «...et per scientiam amantia consequitur...» Exp.: «...ligare intellectum ad veri cognitionem».*

[Ramon LLULL], *Ars amativa boni*: fragments del pròleg, corresponents a les meitats superiors dels dos primers corondells, que manquen en el cos del volum.

Diria que aquest foli no és el que inicialment era el darrer del volum, foli que ara manca; em porta a negar la identitat entre aquell foli darrer i aquest, el detall que la darrera pàgina actual (o cara verso del darrer foli) presenta rastres de brutícia, perquè durant temps ha fet de tapa; en canvi l'actual foli inicial és ben net, cosa que vol dir que mai no féu de coberta, ni, doncs, fou el foli darrer.

Quant al text copiat en aquest foli sobrevingut, si els pressupòsits que esmentaré són correctes, crec que hom pot arribar a la conclusió que és el mateix que hi havia en la meitat superior del primer foli desapareguda, ja que qui el tallà ho féu per tenir la figura lul·liana acolorida (o les tres figures lul·lianes que manquen en el f. I^{a-b}).¹⁶ Els pressupòsits són: el text copiat no és el de l'edició Moguntina, i aquest punt és cert;¹⁷ el volum hauria anat a Roma des d'Avinyó en un temps que ara no puc precisar, però que no devia ésser posterior al segle XVI, si ja no havia acompanyat Nicolau Eimeric llavors del retorn a Roma de Gregori XI; a Roma, almenys ara, no hi ha altre exemplar, almenys conegut, de l'*Ars amativa* que aquest; per tant, el text inicial copiat en el pas del segle XVI al XVII en el nou foli de pergami afegit seria el mateix que hi havia en la part superior de la cara verso del primitiu foli inicial; qui feu la còpia sabia com començava el text perquè el tenia a les mans. No cal dir que només és una hipòtesi on fins ara no n'hi ha d'altra. Allò que caldria a fi d'eixir d'hipòtesis és saber des d'on i quan el volum arribà a Roma, si des d'Avinyó, o si Eimeric el tenia a Roma en els moments inicials del Cisma d'Occident, quan ell hi era, i ja s'hi quedà (el volum, no ell, que s'entornà a Avinyó); o hi arribà des d'algun altre punt?¹⁸

Còpia del segle XVI-XVII.

16. Vegeu la nota 15.

17. Vegeu dins la nota 13 les observacions del cardenal Francisco Xavier Zelada al respecte i els textos respectius de les dues invocacions-títol, el del nostre manuscrit i el de l'edició de Magúncia. Cal repetir que en aquestes pàgines, per principi, no farem ús de l'edició Moguntina, car Nicolau Eimeric no la pogué utilitzar. La coherència en l'exposició crec que m'obliga a limitar-me a usar aquell text que l'inquisidor tenia a les mans i a partir del qual podia haver copsat el sentit de les frases lul·lianes.

18. És sabut que llibres del Palau Papal d'Avinyó acabaren d'ésser traslladats a Roma durant el segle XVI i començament del XVII; hom pot veure al respecte els estudis d'Anneliese MAIER, *Der Handschriftentransport von Avignon im Jahre 1566*, dins «Mélanges Eugène Tisserand», VII. *Bibliothèque Vaticane*. 2ème partie (Studi e Testi, 237), Ciutat del

IV. *Els folis del cardenal Zelada*

Ja sense formar part del volum originari, de fet ara es troben dins ell els dos folis de paper blanc, afegits pel cardenal Francisco Xavier Zelada a darreries del segle XVIII, el text dels quals és transcrit en la nota 13.

De totes les dades que han comparegut en aquesta anàlisi descriptiva de l'actual Vat. lat. 7199, en deduïm que el volum ha arribat al seu estat actual passant per tres etapes:

a) la que va de la seva còpia fins a caure en les mans de Nicolau Eimeric (li correspon el text fonamental del volum, el que hem assenyalat amb el núm. I);

b) aquella durant la qual estigué en poder de la inquisició, des del moment en què arribà a les mans de l'inquisidor Eimeric, fins a aquell 25 de febrer del 1780, en què el cardenal Francisco Zelada el pogué rescatar de les golfes del Sant Ofici (és a dir, de la Inquisició) i el portà a la Biblioteca Apostòlica Vaticana (són d'aquest temps els extrems del mateix Eimeric [text núm. II] i els fragments inicials de l'*Ars amativa boni*, copiats en el foli de pergamí afegit al començament [text núm. III], la numeració dels folis i les crides d'atenció, aquells autògrafs de Nicolau Eimeric; també les notes marginals i els subratllats del text en els ff. LXId i LXIIa-b, corresponents a articles del *Directorium Inquisitorum*).

Dins aquest marc, no puc descartar una possibilitat que la darrera història de la Biblioteca Apostòlica Vaticana formula amb aquestes frases: «...depuis les dispositions de Paul IV et la publication de l'Index (1558), les livres hérétiques étaient conservés à part [“dans les salles ,ubi sunt registra Summorum Pontificum et haereticorum libri”] ou étaient livrés en sacs au Saint Office...»;¹⁹ atès el concepte que en aquells moments hom tenia del lul·lisme (sobretot abans que Francisco Peña clarifiqués la diferència entre Ramon Llull i Ramon de Tàrraga), segurament no hauria estat impossible que algun llibre de Ramon Llull hagués entrat en algun d'aquells sacs; però ara per ara s'ha de mantenir com a simple interrogant; i

Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1964, 9-27; *Der letzte Katalog der päpstlichen Bibliothek von Avignon (1594)* (Sussidi eruditi, 4), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1952, 68 pp.; i *Zu einigen Handschriften der päpstlichen Bibliothek von Avignon*, dins «Archivum Historiae Pontificiae», 2 (1964), 323-328; no sembla que el nostre volum figuri dins aquests inventaris papals, però els hem recordats perquè d'altres instàncies eclesiàstiques seguirien aquell exemple i serien molts els volums no inventariats que farien el mateix camí.

19. Jeanne BIGNAMI-ODIER, *La Bibliothèque Vaticane de Sixte IV à Pie XI. Recherches sur l'histoire des collections de manuscrits*, avec la collaboration de José RUYSSCHAERT (Studi e Testi, 272), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1973, 50.

c) el temps posterior, als inicis del qual fou escrita la llarga explicació del cardenal Francisco Xavier Zelada, transcrita en la nota 13, i uns quants decennis després el volum fou encobertat de la forma que es presenta actualment.

TRANSCRIPCIÓ I IDENTIFICACIÓ DELS TRENTA-VUIT FRAGMENTES

Els trenta-vuit fragments són extrets del text de l'Ars amativa de Ramon Llull copiada en el mateix volum

La identificació dels textos fragmentaris, que foren copiats en els darrers folis del volum que ens ocupa, té dos aspectes: la identificació dels fragments copiats i la de qui els escriví, o, dit d'altra manera, de la mà o de la lletra amb què són escrits.

El primer punt no presenta cap dificultat. Cada fragment acaba amb la indicació d'un foli. N'hi ha prou que hom faci alguna prova, cercant el fragment copiat en el foli indicat al final del corresponent extret, i el resultat és plenament satisfactori: els fragments copiats al final del manuscrit són extrets de l'*Ars amativa* de Ramon Llull, transcrita en el mateix volum.

Només després de la primera transcripció i identificació, serà arribat el moment d'identificar també la mà que copià els trenta-vuit extrets al final del Vat. lat. 7199.

En aquest apartat transcriurem:

a) en primer lloc, si l'extret forma part de la resposta a una pregunta, els textos català i llatí d'aquesta, a fi que el lector tingui a l'abast de la mà l'element principal del context;

b) els trenta-vuit extrets copiats en els folis darrers del volum manuscrit acabat d'esmentar, als quals, per a informació i facilitat del possible lector, afegirem el corresponent text llatí de Ramon Llull, tal com es troba en el cos de l'*Ars amativa* del mateix volum;

c) l'original català, tal com es troba en l'edició a cura de Salvador Galmés dins el volum XVII les *Obres de Ramon Llull*;²⁰

20. Ramon LLULL, *Art amativa. Arbre de Filosofia desiderat, escrits a Montpeller l'any M.CC.XC*. Transcripció directa amb sis figures policromes, proemi i variants per Moss. Salvador Galmés (Obres originals del il·luminat doctor mestre Ramon Llull, XVII), Palma de Mallorca i Barcelona, Diputació Provincial de les Balears i Institut d'Esudis Catalans 1933, 3-398; en endavant les referències a aquesta obra seran abreujades a base d'ORL, del número del volum (XVII), del de la pàgina, i de la numeració interna de la mateixa pàgina; m'he permès d'accentuar i de puntejar el text d'acord amb la normativa actual de la llengua catalana. Dissortadament, l'*Art amativa* no ha merescut dels lul·listes l'atenció que es mereixeria, ni que fos perquè sobretot les seves dues darreres parts són com un *Llibre d'amic i amat*, però en gran. Però se n'han ocupat Tomàs i Joaquim CARRERAS ARTAU, *La filosofia...* (cit. en

d) encara seguirà l'anotació crítica dels dos fragments llatins esmentats, en cas que hi hagi accidents gràfics a assenyalar.

Per a cada un dels extrems, tot el conjunt de dades acabades d'esmentar serà estructurat d'acord amb l'esquema següent:

[A]. Número de l'extret (en versaleta);

[B]. Text de la pregunta, tant català com llatí, quan l'extret corresponent entra en la resposta a la dita qüestió (en lletra rodona);

[C]. Text encarat en columnes paral·leles tant de l'extret autògraf de Nicolau Eimeric (en lletra cursiva), com del corresponent tros de l'*Ars amativa*, tal com es troba en el cos del volum Vat. lat. 7199 (en tipus rodó); aquest darrer text és sovint encapçalat pel subtítol immediat de la secció a la qual pertany el fragment (p. e., *De intentione et fine* en l'extret núm. 1), subtítols que no foren recollits en els extrems autògrafs de Nicolau Eimeric, però que ací són reportats a fi d'oferir al lector el marc de referència 'artístic' dins el qual es col·loca el fragment transcrit; els textos llatins dels apartats [B] i [C] són transcrits amb la grafia de la Baixa Edat Mitjana, que, p. e., prescindia dels diftongs 'ae', 'oe' del llatí clàssic, restablert pels humanistes i generalitzat del segle XVI ençà;

[D]. Aparat crític, si n'hi ha; en cas d'haver-n'hi, es limita a assenyalar els accidents de la còpia manuscrita dels dos fragments llatins acabats de transcriure;

[E]. Text català corresponent als fragments de l'apartat [C], tret de l'edició indicada en la nota 20, però amb la puntuació normativa actual en llengua catalana, a fi de facilitar la lectura als no especialistes en català medieval.

Heus ací, doncs, els trenta-vuit extrems amb tots els complements acabats d'enumerar; no cal dir que, quan algun dels cinc elements esmentats manca és que tampoc no es troba en el manuscrit.

la nota 1), I, Madrid, Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales 1939, 592-599; o Jordi GAYÀ i ESTELRICH, *La teoria luliana de los correlativos. Historia de su formación conceptual*, Ciutat de Mallorca 1979, 89; i sobretot Erhard Wolfram PLATZECK, el qual en el seu *Raimund Lull. Sein Leben - Seine Werke. Die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlehre)* (Bibliotheca Franciscana, 5), Düsseldorf, Verlag L. Schwann 1962, 446-467, dedica tot un capítol, el novè, a la *Raimund Lulls Grundlegung einer Liebes- oder Wertphilosophie*, capítol que, però, no és dedicat exclusivament a l'*Art amativa*, ans a la doctrina de l'amor deduïble del conjunt de l'obra lul·liana.

«HII XXXVIII^a ARTICULI IN ISTO LIBRO CONTINENTUR»

[A].

[EXTRET NÚM. 1]

[C]. «1. *Obligatus est quilibet diligere et desiderare magis ea que Deus intra se et extra se operatur, quam ea que homo in seipso vel in alio agit. Fo. VI.*»

F. V^c. «*De intentione et fine...* [F. VI^a] Cum Deus sit summus omnibus et omnium finis, debet unusquisque semet ipsum diligere intentione secunda et Deum prima. *Obligatus est ergo quisque diligere velle suum ratione amoris domini Dei nostri, et desiderare magis intelligere Dei quam suummet intelligere, et bonitatem, magnitudinem, etc., Dei magis quam suam bonitatem, etc., magnitudinem, etc., et magis ea que Deus intra et extra se operatur, quam ea que homo in seipso vel in alio agit.*»

«Deus^b intentione prima diligit semet ipsum, intentione vero secunda diligit omne creatum, cum amor illius intantum nequeat extendi ad amandum alia quam seipsum. Hac igitur ratione creavit Deus omnia ad seipsum, et hec est finalis intentio quare cuncta creata sunt ad esse deducta; unde constat Deum creasse omnia ad se diligendum et amandum ab angelis et hominibus cum omne quod existit».

[D]. a. *erato num praeced, ead man add int lin XXXVIII* b. *Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «8. Car Déus és sobirà a totes coses e és fi de totes coses, deu hom amar si mateix per la segona entenció, e Déu per la primera. D'on, per rahó d'açò, és hom tengut a amar son voler per rahó del voler de nostre senyor Déus, e deu hom més desijar l'entendre de Déu que'l seu mateix; e açò mateix se segueix de la bonea granea de Déu, e les altres, les quals hom és tengut més desijar que la sua mateixa bonea granea, e altres; e açò mateix se segueix de tot quant Déus fa en si mateix e fora si mateix, qui és més amable que les coses que hom fa en si mateix e en altre».

«9. Ama Déus home, e totes les altres creatures, per segona entenció, e ama si mateix per la primera, com sia açò que la sua amor no-s puxa tant estendre en amar les altres coses, com fa en amar si mateix. D'on, per rahó d'açò, ha Déus creat tot cant és, a si mateix, e aquesta és la final entenció per què les coses creades són esdevengudes: d'on se segueix que Déus ha creat tot quan és per ésser membrat e amat e conegut per los àngels e ls hòmens e tot quant és».²¹

[A].

[EXTRET NÚM. 2]

[B]. «Amor demanà a bondat si era Déus, car molt desirava que Déus fos, per ço que més pogués amar.»²²

1. [F. XLIXb. «*Questio. Quesivit amor a bonitate, magnitudine et eternitate utrum Deus esset, multum enim desiderabat Deum esse ut vehe[mentius] eum posset amare*»].

[C]. «2.^a *Amicus amando tantum desiderabat bonitatem, magnitudinem et eternitatem amati sui quod, pre vehementi amore concordabant bonitas, magnitudo, et eternitas se esse unammet essentiam et naturam, et unam eandem rem numero in amico et amato. Fo. XXV et fo. L.*»

F. XXVb. «*Bonitas magnitudo. 1. Amicus amando tantum desiderabat bonitatem, magnitudinem et eternitatem amati sui, quod pre vehementi amore concordabant bonitas, magnitudo et eternitas se esse unammet essentiam et naturam et unam eandem rem numero^c in amico et amato.*»

21. ORL, XVII, 31, núms. 8-9. En les transcripcions d'aquests fragments he feta una excepció, atès que aquest extret núm. 1 no entra en cap dels sis articles del *Directorium Inquisitorium*; per això, com que també presenta una mostra de la forma com Eimeric qualche vegada tractava els textos de Lull, he copiat tot el context, bo i subratllant les expressions del text lul·lià, tant llatí com català, que passaren a l'extret d'Eimeric. Tinc la impressió que en aquest extret primer, Eimeric ja volgué elaborar un 'article' homologable als que després multiplicaria i que finalment introduiria en nombre de cent en el *Directorium Inquisitorium*; després, en general es limitaria a transcriure en els seus extrets el text de l'*Ars amativa*.

22. ORL, XVII, 305; aquest extret, igual com els que porten els números 12, 18, 19, 20, 21, 23, 27, 28, 3° (bis), 32 i 33, té dos paràgrafs en la columna corresponent al text de l'*Ars amativa*, que responen a la doble referència indicada per Nicolau Eimeric al final del corresponent extret.

F. Lb. «Amicus^d amando tantum desiderabat bonitatem, magnitudinem et eternitatem amati sui, quod pre vehementi amore concordabant bonitas, magnitudo et eternitas se esse unammet essentiam et naturam et unam eandem rem numero in amico et amato».

[D]. a. *Artic sign in mg de manu Nicolai Eimeric* b. *seq lect dub aaur canc* c. *et unam eandem rem numero ead man add in mg* d. *Articulus octogesimus quartus man multo post in mg*

[E]. «*Bondat granea*. Tant amava e desirava l'amic la bondat granea eternitat de son amat, que per la sua amor se concordava bondat granea eternitat a ésser una essència e natura, e una cosa mateixa en nombre, en l'amic e en l'amat.»

«4. Tant amava e desirava l'amic la bondat granea eternitat de son amat, que per la sua amor se concordaven bondat granea eternitat a ésser una essència e natura e una cosa mateixa en nombre, en l'amic e en l'amat».²³

[A].

[EXTRET NUM. 3]

[C]. «3^a. *Amante et amato distinctis existentibus et inconfusis in amare, amant se ad invicem in una indistincta et inconfusa essentia et natura bonitatis et amoris. Fo. XXV.*»

F. XXVb. «*Bonitas magnitudo... 8. Amante et amato distinctis existentibus et inconfusis in amare, amant^b se ad invicem in una indistincta et inconfusa essentia et natura bonitatis, magnitudinis et amoris.*»^c

[D]. a. *Art sign de manu Nicolai Eimeric* b. *amant al? man in mg* c. *Paragr sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «*Bondat granea... 8. Estants distincts e inconfuses l'amant e-l amat en amor se amen amdós en una indistincta e inconfusa essència e natura de bondat granea e amor.*»²⁴

23. ORL, XVII, 154, núm. 1; i 308, núm. 4.

24. ORL, XVII, 155, núm. 8; 370, núm. 2.

[A].

[EXTRET NÚM. 4]

[C]. «4. Quoniam amans diligit in amato suo maiorem bonitatis^a et amoris magnitudinem quam in eo diligere potest, desiderat amans bonitatem, magnitudinem, etc., esse maiores substantialiter quam accidentaliter. Fo. XXV.»

F. XXVc. «Bonitas magnitudo... 14. Quoniam amans diligit in amato suo maiorem bonitatis et amoris magnitudinem quam in eo diligere potest, desiderat amans bonitatem, magnitudinem, etc., esse maiores substantialiter quam accidentaliter». ^b

[D]. a. -ta- ead man add -t- int lin b. Paragr sign in mg de manu Nicholai Eimeric

[E]. «Bondat granea... 14. Car l'amant ama en son amat la major granea de bondat e d'amor que hi pot amar, desira l'amant que bondat granea e amor sien majors, en la substància, substancialment que accidental». ²⁵

[A].

[EXTRET NÚM. 5]

[C]. «5. Si non esset amatus in illa bonitate in qua plus potest amicus diligere, foret eternitas in maiori maiortate maiortatis et non eternitas in infinita minoritate^a. Fo. XXV.»

F. XXVd. «Bonitas eternitas... 13. Si non esset amatus in illa bonitate in qua plus potest amicus diligere, foret eternitas in maiori maiortate maiortatis, et non eternitas in infinita minoritate». ^b

[D]. a. minoritate lect poss maiortate b. Paragr sign in mg de manu Nicholai Eimeric

[E]. «Bondat eternitat... 29. Si no fos l'amat en aquella bondat en qui l'amic pot més amar son amat, fóra eternitat en major majoritat de menoritat, e no eternitat fora en infinida menoritat.» ²⁶

25. ORL, XVII, 156, núm. 14.

26. ORL, XVII, 157, núm. 29.

[A].

[EXTRET NÚM. 6]

[C]. «6. *Si amans et amatus amore non possent^a se coequare in bonitate et eternitate, afirmatio et non esse concordarent et negatio et esse. Fo. XXV.*»

F. XXV^d. «*Bonitas eternitas... 14. Si amans et amatus amore non possent se coequare in bonitate et eternitate, afirmatio et non esse concordarent et negatio et esse.*».^b

[D]. a. possent *seq fo canc* b. *Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «*Bondat eternitat... 30. Si l' amant e l'amat no-s poguessen egualar d'amor en bondat e en eternitat, concordara's-se afirmació ab no ésser e negació ab ésser.*»²⁷

[A].

[EXTRET NÚM. 7]

[C]. «7. *Quia multiplicabat amicus amare suum maiori potestatis, bonitatis et amoris, non poterat se abstinere diligere amatum suum, nec amatus abstinere ostendere amico suo omnes suas amabilitates. Fo. XXVI.*»

F. XXV^d. «*Bonitas potestas... [F. XXVI^a] 12. Quia multiplicabat amicus amare suum maiori potestatis, bonitatis et amoris, non poterat se abstinere diligere^a amatum suum, nec amatus se abstinere^b ostendere amico suo omnes suas amabilitates.*».^c

[D]. a. diligere *ead man add in mg* b. abstinere *seq diligere amatum tuum exp et canc* c. *Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «*Bondat poder... 43. Per ço car l'amic multiplicava son amar ab majoritat de poder bondat e d'amor, no-s podia abstenir d'amar son amat, ni l'amat no-s podia abstenir de mostrar a son amic totes les amabilitats.*»²⁸

27. ORL, XVII, 157, núm. 30.

28. ORL, XVII, 159, núm. 43.

[A].

[EXTRET NÚM. 8]

[C]. «8. *Differentiat^a amans amatum suum amoris differentia, nihilominus bonitas et veritas amantem et amatum faciunt esse unum idemmet amorem.* Fo. XXVI.»

F. XXVI^c. «*Bonitas veritas...* [F. XXVI^d] 2. *Differentiat amans amatum suum amoris differentia; nihilominus bonitas et veritas amantem et amatum^b faciunt esse unum idemmet amorem.*^c

[D]. a. *Differentiat seq amicus canc* b. *amatum seq suum canc* c. *Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «*Bondat veritat...* 83. *Diferenciara l'amant son amat de diferència d'amor; emperò veritat e bondat fan ésser l'amant e-l amat una matexa amor.*»²⁹

[A].

[EXTRET NÚM. 9]

[C]. «9. *Non haberet amicus magnam potestatem amandi suum amatum, si diligeret eum per aliquam mediam similitudinem, que non esset essentia et natura amati.* Fo. XXVIII.»

F. XXVII^d. «*Magnitudo potestas...* [F. XXVIII^a] 10. *Non haberet amicus magnam potestatem amandi suum amatum, si diligeret eum per aliquam mediam similitudinem, que non esset essentia et natura amati.*»^a

[D]. a. *Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «*Granea poder...* 162. *Ja l'amic no agra gran poder en amar son amat, si l'amàs per alcuna mijana semblança que no fos de la essència e natura de son amat.*»³⁰

29. ORL, XVII, 162, núm. 83.

30. ORL, XVII, 171, núm. 162.

[A]. [EXTRET NÚM. 10]

[C]. «10. In maiori simplicitate magnitudinis et potestatis habet amicus amare simpliciter quo diligit amatum suum. F. XXVIII.»

F. XXVII^d. «Magnitudo potestas... [F. XXVIII^a] 12. In maiori simplicitate magnitudinis et potestatis habet amicus amare simplex quo diligit amatum suum.»^a

[D]. a. Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric

[E]. «Granea poder... 164. En la major simplicitat de granea e de poder ha l'amic simple amar ab lo qual ama son amat.»³¹

[A]. [EXTRET NÚM. 11]

[C]. «11. Si amatus non diligeret suum amicum quantum se ipsum, potestas et magnitudo non haberent equalitatem in amore nec in amari. Fo. XXVIII.»

F. XXVII^d. «Magnitudo potestas... [F. XXVIII^a] 13. Si amatus non diligeret suum amicum quantum seipsum, potestas et magnitudo non haberent equalitatem in amore nec in amari.»^a

[D]. Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric

[E]. «Granea poder... 165. Si l'amat no amàs son amic aytant com si mateix, ja granea e poder no hagen egualtat en amor ni en son amat.»³²

[A]. [Extret núm. 12]

[B]. «Granea saviea. Qüestió. Demanaren al amic si amava la obra de son amat en aytan gran granea com la podia saber e amar.»³³

31. ORL, XVII, 171, núm. 164.

32. ORL, XVII, 171, núm. 165.

33. ORL, XVII, 327, núm. 4:

33. ORL, XVII, 251, núm. 167: cal precisar que aquesta pregunta només encapçala la secció corresponent al text del f. LIIIC del volum llatí i al de la pàgina 327, núm. 4, de l'edició catalana.

F. LIII^a. «Quesitum fuit ab amico utr[um]^a operationem sui amati diligeret tanta magnitudine, quanta poterat eum scire et amare».

[C]. [F. LXV^a] «12. Quoniam amatus operationem suam diligit in tanta magnitudine in quanta scit eam sapientia, diligit amicus operationem sui amati in tanta magnitudine in quanta potest eam intelligere et amare. Fo. XXVIII et LIII.»

F. XXVIII^{a-b}. «Magnitudo sapientia. 1. Quoniam amatus operationem suam diligit in tanta magnitudine in quanta scit eam sapientia, diligit amicus operatio-[f. XXVIIIb]-nem amati sui in tanta magnitudine, in quanta potest eam intelligere et amare.»^b

F. LIII^c. «Quoniam amatus operationem suam diligit in tanta magnitudine in quanta scit eam sapientia, diligit amicus operationem amati sui in tanta magnitudine in quanta potest eam intelligere et amare.»^c

[D]. a. *Deest sign breuiat* b. c. *Paragr sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «Granea saviea. 167. Car l'amat ama sa obra en tan gran granea com la sap saviesa, ama l'amic la obra de son amat en tan gran granea com la pot saber e amar»³⁴

«Car l'amat ama sa obra en aytan gran granea com la sap saviesa, ama l'amic la obra de son amat en aytan gran granea com la pot saber e amar.»³⁵

[A].

[EXTRET NÚM. 13]

[C]. «13. Nisi amatus diligeret se esse magnitudinem sapientie amici, deficeret in veritate sciendi et diligendi amicum suum, et amicus in veritate sciendi et diligendi amatum suum. Fo. XXVIII.»

F. XXVIII^a. «Magnitudo sapientia... [F. XXVIII^b]... 3. Nisi amatus diligeret se esse magnitudinem sapientie amici, deficeret in veritate sciendi et diligendi amicum suum, et amicus in veritate sciendi et diligendi amatum suum.»^a

34. ORL, XVII, 171-172, núm. 167.

35. ORL, XVII, 327, núm. 4.

[D]. a. *Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «*Granea saviea...* 169. Si l'amat no amàs ésser la granea de la saviea del amic, deffalliria en veritat de saber e amar son amic, e sí-s féra l'amic en saber e en amar son amat.»³⁶

[A].

[EXTRET NÚM. 14]

[C]. «14. *In equalitate magnitudinis et sapientie univit amatus amicum suum, ut haberet amicus in amore suo sapientie et magnitudinis equalitatem.* Fo. XXVIII.»

F. XXVIIIa. «*{Magnitudo sapientia}...* [F. XXVIII^b] 12. In equalitate magnitudinis et sapientie univit amatus amicum suum, ut haberet amicus in amore^a suo sapientie et magnitudinis equalitatem».^b

[D]. a. *amore al man corr in amare* b. *Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «*Granea saviea...* 178. En egualtat de granea e de saviesa uní l'amat son amic, per ço que l'amic hagués en son amar egualtat de granea e de saviesa.»³⁷

[A].

[EXTRET NÚM. 15]

[C]. «15. *Tanta est sapientia quam habet amatus sciendo suum amicum, quod quanto potest elongat amatus amicum suum a parvitate ignorantie, adiungens eum ad amorem et amare.* Fo. XXVIII.»

F. XXVIIIb. «*Magnitudo sapientia...* 13. Tanta est sapientia quam habet amatus sciendo suum amicum, quod quanto potest elongat amatus amicum suum a parvitate ignorantie, adiungens eum ad amorem et amare.»^a

[D]. *Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

36. ORL, XVII, 172, núm. 169.

37. ORL, XVII, 172, núm. 178.

[E]. «*Granea saviea...* 179. Tant és gran la saviesa que l'amat ha en saber son amic, que aytant com pot lunya l'amat son amic de poquea e de ignorància, e-l acosta a amor e amar»³⁸

[A].

[EXTRET NÚM. 16]

[C]. «16.^a *Nisi amicus esset substantia sui amati et e converso, non esset utriusque gloria in magnitudine concordantie amoris. Fo. XXVIII.*»

F. XXVIIIId. «*Magnitudo gloria...* 2. *Nisi amicus esset substantia^b sui amati et e converso, non esset^c utriusque gloria in magnitudine concordantie amoris.*»^d

[D]. a. *Signatum in mg de manu Nicolai Eimeric* b. *Al man add in mg* c. *al man corr esse add -t* d. *Paragr sign in mg de manu ipsius inquisit*

[E]. «*Granea glòria...* 214. Si l'amic no fos la substància de son amat e l'amat la substància de son amic, la lur glòria no fóra en gran concordança d'amor.»³⁹

[A].

[EXTRET NÚM. 17]

[C]. «17. *Amare amati et amare^a amici cum durare et gloriari in amore se coequaverunt. Fo. XXX.*»

F. XXXc. «*Eternitas gloria...* 8. *Amare amati et amare amici cum durare et gloriari in amore se coequaverunt.*»^b

[D]. a. *amare ead man corr amari* b. *Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «*Eternitat glòria...* 326. L'amar del amat e-l amar del amic se són equalats en amor ab durar e ab gloriejar.»⁴⁰

38. ORL, XVII, 173, núm. 179.

39. ORL, XVII, 176, núm. 214

40. ORL, XVII, 186, núm. 326.

[A].

[EXTRET NÚM. 18]

[B]. «[De la tercera qüestió]. Demanà l'amic a amor, per qual natura durar podia abastar a començar amar.»⁴¹

[F. Ld: [3^a] *Questio*. Querebat amicus ab amore qua proprietate et natura [f. Lla] durare poterat sufficere ad principiandum amare. *Solutio*...

[C]. «18. *Durare sufficit ad principiandum amare in summo amato, in quo eternitas, magnitudo, bonitas, potestas, etc. sunt una eadem numero essentia et natura substantialiter^a sine aliquo accidente, quare diffinito Deo ista proprietate, scilicet, in eo esse bonitatem, magnitudinem, etc., ita quod alia illarum est alia et e converso existentes unummet esse numero et una eademmet essentia amici et amati,^b sequitur quod durare sufficere potest ad principiandum^c amare, existentibus durare et amare, principiare, etc., idem numero. Fo. Ll.»^d*

F. Llb. «Amice, dixit amor, in tertio paragrapho de eternitate, ubi de duabus diffinitionibus et de tertia regula compositum est^e universale, significatum est quod durare sufficit ad principiandum amare in summo amato, in quo eternitas, magnitudo, bonitas, potestas, etc., sunt una eadem numero essentia et natura substantialiter sine aliquo accidente; quare, diffinito Deo ista proprietate, scilicet, in eo esse bonitatem, magnitudinem, etc., ita quod alia illarum est alia, et e converso, existentes unummet esse numero et una eademmet essentia amici et amati, sequitur quod durare sufficere potest ad principiandum amare, existentibus durare, amare, principiare, etc., unum idem numero.»^f

[D]. a. substantialiter seq sive *canc* b. amati seq feq *canc* c. principiandum seq *litera illeg canc* d. *Signatum in mg de manu Nicholai Eimeric* e. est *add in mg al? man* f. *Signatum in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «3. Amic, dix amor: en lo terç paragrafi de eternitat, on és lo universal compost de les dues diffinicions e de la terça regla, és significat que durar abasta a començar amar en lo sobirà amat, en lo qual són eternitat granea bondat poder, e les altres, una essència e natura substancialment sens negun accident. On, diffinit Déu per aytal propietat que en ell sien bondat granea, e les altres, la una l'altra, e una eternitat mateixa e una essència mateixa d'amic e amat, se segueix que durar pot abastar a començar amar, estants durar començar amar, e les altres, una cosa mateixa en nombre.»⁴²

41. ORL, XVII, 313.

42. ORL, XVII, 315, núm. 3.

[A].

[EXTRET NÚM. 19]

[B]. «*De la quarta qüestió. Amat, dix l'amic: pot tant vostra amor d'amar, com vostre poder de poder?*»⁴³

[F. LIc: «[4^a] *Questio. Amate mi, dixit amicus, numquid in tantum potest tuus amor de amare quantum sua potestas de posse? Solutio...*»].

[C]. «19. *Idem numerus est in Deo numerus potestatis et^a numerus amoris atque numerus bonitatis et numerus magnitudinis, etc. Fo. LI.*»

F. LIId: «...et quoniam in eo [Deo] sunt^b potestas et amor una-met essentia et natura et idem numerus est in Deo numerus potestatis et numerus amoris atque numerus bonitatis et numerus magnitudinis, etc.»^c

[D]. a. et ead man add int lin b. seq p canc c. Signatum in mg de manu Nicholai Eimeric

[E]. «...e en Déu són poder e amor una essència, una natura matexa, e un nombre és en Déu de poder amor bondat granea, e les altres...».⁴⁴

[A].

[EXTRET NÚM. 20]

[B]. «*De la cinquena qüestió. Al poder del amat fasien demandes la saviesa e la volentat: saviesa li demanava per què era scible en son saber; e volentat li demanava per què era amabla en son amar.*»⁴⁵

[F. LIIc: «*Questio. Ab amore potestate, querebat sapientia quare scibilis erat in scire suo, et amor querebat ab eadem quare amabilis erat in amare suo. Solutio...*»]

[C]. «20. *Oportet, dixit sapientia, ut hoc tam magnum bonum excellentissimum agam in unitate bonitatis, magnitudinis, etc., ut amatus sit in tantum scitus et amatus inquantum ipse est^a scibilis et amabilis, ipso habente amicum tantum scientem et amantem quantum*

F. LIIIa. «Oportet ergo ut hoc tam magnum bonum excellentissimum agam in unitate bonitatis, magnitudinis, etc., ut amatus sit intantum scitus et amatus quantum ipse est scibilis et amabilis, ipso habente amicum tantum scientem

43. ORL, XVII, 316.

44. ORL, XVII, 317, línies 7-4 del final de la pàgina.

45. ORL, XVII, 321.

ipse amatus scibilis et amabilis est, ut magnitudo scitivitatis et amativitatis, scibilitatis et amabilitatis non pereat et ne honor et reverencia amici et amati sint in privatione. Fo. LIII.»

et amantem, quantum ipse amatus scibilis est et amabilis,^b ut magnitudo scitivitatis et amativitatis, scibilitatis et amabilitatis non pereat et ne honor et reverencia amici et amati sint in privatione.»^c

[D]. a. est ead man add int lin b. quantum ipse amatus scibilis est et amabilis iter et canç c. Signatum in mg de manu Nicolai Eimeric

[E]. «Aquest bé tan gran e tan alt cové que faça gran en unitat de bondat granea, e les altres, per ço que l'amat sia aytant sabut e amat com és scible e amable, e que haja amic qui aytant sàpia com l'amat és scible, e aytant ame com és amable per ço que no s'i perda granea de scivitat e amativitat e de scibilitat e amabilitat ni honrament d'amic ni d'amat.»⁴⁶

[A].

{EXTRET NÚM. 21}

[B]. «De la sisena qüestió. Demanaren al amic si amava la obra de son amat en aytant gran granea, com la podia saber e amar».⁴⁷

F. LIII^a «[6 *Questio*. Quesitum fuit ab amico utrum operationem sui amati diligeret tanta magnitudine, quanta poterat eum scire et amare. *Solutio*}...»

[C]. «21. *Cum in summo amato amor et sapientia sint unum idem numero, videlicet eademmet essentia, amatus ergo scit eam magnam, ex quo diligit [f. LXVb] eam magnam; et^a diligit eam magnam^b ex quo scit eam magnam; secundum, igitur, quod amatus naturam habet sciendi et amandi operationem suam in magnitudine, oportet eum habere amicum, qui talem habeat naturam qualem habet amatus, sic ut operationem sui amati diligit et sciat sub ratione magnitudinis intantum, quantum ope-*

F. LIIIc-d. «...cum in summo amato amor et sapientia sint [f. LIII d] unum^c idem^f numero, videlicet eademmet essentia,⁸ amatus ergo scit eam magnam, ex quo diligit eam magnam, et diligit eam magnam^h ex quo scit eam magnam. Secundum, igitur, quod amatus naturam habet sciendi et amandi operationem suam in magnitudine, oportet eum habere amicum qui talem habeat naturam qualem habet amatus sic ut operationem sui amati

46. ORL, XVII, 324, línies 13-7 del final de la pàgina.

47. ORL, XVII, 325.

ratio potest esse magna sub ratione bonitatis, eternitatis, potestatis, etc., quia si amatus talem non haberet amicum ita magnum, pateretur quidem indigentiam amici in magnitudine bonitatis, etc., que quidem indigentia esset malum, parvum, etc., nec sciret amatus nec diligeret in eius operatione magnitudinem bonitatis, durationis, etc., quoniam in ipsa operatione abesset magnitudo amici et bonitatis amici, etc.; sed quoniam hoc est manifeste impossibile, oportet, amice, in tantum diligere operationem tui amati in magnitudine quantum potes^d eam scire et amare, ita quod totam diligas et scias eam et totam possis tam scire et amare, cum tu sis magnus amicus. F. LIII.»

diligat et sciat sub ratione magnitudinis, intantum quantumⁱ ipsa operatio potest esse magna sub ratione bonitatis, eternitatis, potestatis, etc., quare si amatus talem non haberet amicum ita magnum, pateretur quidem indigentiam amici in magnitudine bonitatis, etc., que siquidem indigentia esset malum, parvum, etc., nec sciret amatus, nec diligeret in eius operatione^j magnitudinem bonitatis, durationis, etc., quoniam in ipsa operatione abesset magnitudo amici et bonitas amici, etc. Sed quoniam hoc est manifeste impossibile, oportet^k te, amice, in tantum diligere operationem amati tui in magnitudine, quantum potes eam scire et amare, ita quod totam diligas et scias eam et totam possit (!) eam scire et amare, cum tu sis magnus amicus».

[D]. a. et seq duer (?) *canc* b. eam magnam *ead man add int lin* c. si seq mat *canc* d. potes seq quantum p *canc* e. seq de *canc* f. idem *al man int lin*; g. -met essentia *al man int lin*; seq que extra *canc* h. et diligit eam magnam *al man add in mg* i. quantum seq q (a?) *exp* j. operatione *ead man corr operationem* k. oportet *al man*

[E]. «On, com sien en lo sobirà amat, saviesa e amor una essència mateixa, sab-la, donques, l'amat gran, pus que la ama gran, e ama-la gran, pus que la sap gran. On, segons que l'amat ha natura de saber e amar granea en sa obra, cové que haja amic qui aja aytal natura com l'amat, enaxí que la obra de son amat ame sots raó de granea, e que la sàpia sots raó de granea, e açò en tant com la obra pot ésser gran sots raó de bondat eternitat poder, e les altres; e, si l'amat no havia aytal amic enaxí gran, deffalliria d'amic en granea de bondat, e les altres, lo qual deffalliment seria mal e seria poquea, e les altres, e l'amat no sabria ni amaria en sa obra granea de bondat duració, e les altres, car fallir-n'ia granea d'amic e bondat d'amic, e les altres. On, com açò sia impossible, cové que vós, amic, amets aytant la obra de vostre amat en granea, com la podets saber e amar, enaxí que tota la amets e la sapiats e que tota la puscats amar e saber, e açò pus que ets amic gran.»⁴⁸

48. ORL, XVII, 328, línies 5-23.

[A].

[EXTRET NÚM. 22]

[C]. «22. *Sequitur statim:*

Verumtamen non sequitur ut ceteri amici te minores tantum possint scire et amare operationem sui amati quantum ipsemet, quoniam oportet eum superare illos; aliquando tamen oportet esse amicum specialem, videlicet te, qui tantum sciat et diligat in operatione sui amati quantum ipsa est, ut amatus non sit invidus et ut etiam tantum diligat in operatione sua amare quantum magnitudinem sue operationis, que scilicet amare et intelligere non amaret amatus tantum in operatione sua, quantum ipsius operationis magnitudinem, si a nullo suorum amicorum intelligeretur tota et amaretur. F. LIII.»

F. LIII d. (*Realment*, 'sequitur statim', *sense solució de continuïtat*):

«Verumtamen non sequitur ut ceteri amici te minores tantum possint scire et amare operationem sui amati quantum ipsemet, quoniam oportet eum superare illos. Aliquando tamen oportet esse amicum specialem, videlicet te, qui tantum sciat et diligat in operatione sui amati quanta ipsa est, ut amatus non sit invidus,^a et ut etiam tantum diligat in operatione sua amare et intelligere quantum magnitudinem sue operationis, que scilicet amare et intelligere non amaret amatus tantum in operatione sua quantum ipsius operationis magnitudinem, si a nullo suorum amicorum intelligeretur tota et amaretur.»

[D]. *Pars paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «Emperò en los altres amics qui són petits, segons esguardament de vós, no-s segueix que tant pusquen saber e amar la obra del amat com ell mateix, car cové que algun avantatge n'aja sobre ells; mas algun amic special, axí com vós, cové que aytant sapiats e aytant amets en sa obra, com és sa obra, per ço que ell no sia envejós, e encara per ço que ame aytant, en sa obra, amar e entendre, com la granea de sa obra, lo qual amar e entendre l'amat no amaria tant en sa obra, com faria granea si per negun de sos amics no era tota entesa e amada.»⁴⁹

[A].

[EXTRET NÚM. 23]

[B]. «*De la setena qüestió: Demanaren al amic si son amat li havia donades complidament ses semblances.*»⁵⁰

49. ORL, XVII, 328, les deu darreres línies.

50. ORL, XVII, 329.

F. LIIId. «7. *Questio*. Quesitum fuit ab amico utrum amatus suus complete dedisset ei similitudines suas. *Solutio...*»

[C]. «23. *Infra*. Amatum ergo et amicum ad invicem oportet participare in unam bonitatem, magnitudinem, etc., quod si non, utique non possent habere ipsam tantam bonitatem, magnitudinem, etc., amoris, quas oportet eos habere, ymo participarent vehementius^a elementa simul magisque coniuncta in substantia quam amicus et amatus. Quare, de necessitate oportet amatum dedisse amico complete similitudines suas, prout eum oportet dare et amicum acceptare. LIIII.»

F. LIIIIa. «Hiis itaque habitis, amatum ergo et amicum ad invicem oportet participare in unam bonitatem, magnitudinem, etc.; quod si non, utique non possent habere^b ipsam tantam bonitatem, magnitudinem, etc., amoris, quas oportet eos habere. Imo, participarent vehementius elementa simul magisque coniuncte in substantia, quam amatus et amicus; quare, de necessitate oportet amatum dedisse amico complete similitudines suas, prout eum oportet dare et amicum acceptare, sic ut ego virtus in unitatem tui amare amor possim oriri, qui complementum amandi non posses^c habere,^d si daret amatus amico suo similitudines suas imperfecte.»

[D]. a. vehementius seq ol canc b. Pars paragr sign in mg de manu Nicholai Eimeric c. posses seq amare canc d. habere ead man in mg

[E]. «On, com açò sia enaxí, donques, pus que l'amat e l'amic cové que participen amdós en una bondat granea, e les altres, car si no ho fasien, no-porrien haver a aquella tan gran bondat granea d'amor, que-s cové haver, e participaren pus fortment e més conjunctament los elaments, los uns ab los altres, en la substància elamentats, que l'amic e l'amat, cové-s de necessitat que l'amat haja donades al amic complidament ses semblances segons que a ell se convenen de donar e al amic de penre, e que yo pusca conèxer e ixir en la unitat de vostre amat, amor, qui d'amar no poréts haver compliment si l'amat imperfetament al amic donava ses semblances».⁵¹

51. ORL, XVII, 330, línies 7-18.

[A].

[EXTRET NÚM. 24]

[C]. «24.^a *Quid est tibi amor, ait virtus, posesne esse virtuosus et oriri de te virtuosum amare completum,^b nisi amatus suam bonitatem, magnitudinem, etc., complete suo daret amico? Utique non, quia sine complemento dantis et recipientis non posset amare completum oriri, quoniam amativus et amabilis et amare necessario paterentur defectum; quare virtus in amare oriri complete non posset sine completa datione et receptione similitudinum. LIIII.»*

F. LIIIIa. «Virtuosus amor est ille de quo virtuosum oritur amare. Et quid est tibi amor, ait virtus, posesne esse virtuosus et oriri de te virtuosum amare completum nisi amatus suam bonitatem, magnitudinem, etc., complete suo daret amico? Utique non. Quia sine complemento dantis et recipientis non posset amare completum oriri,^c quoniam amativus et amabilis et amare etiam sic necessario paterentur defectum; quare, ergo, virtus in amare oriri complete non posset sine completa datione et receptione similitudinum.»^d

[D]. a. *Haec paragraphus est calamo noviter cisso scripta* b. *completum seq u un cano* c. *oriri ms oririri* d. *Ult septem lin sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «Vertuosa amor és aquella d'on naix vertuós amar. E com, amor, dix vertut, poríets ésser vertuosa amor ni nàxer de vós vertuós amar complidament, si l'amat no donava sa bondat granea, e les altres, a son amic complidament? Car sens compliment del donant e del resebent, no poria nàxer complit amar, car l'amatiu e l'amable haurien defalliment, e enaxí covenia que l'amar hagués defalliment. Per què yo vertut no poria nàxer complidament en amar sens complit do de semblances e sens complit resebiment de aquelles...».⁵²

52. ORL, XVII, 330, línies 1-10 del paràgraf segon.

[A].

[EXTRET NÚM. 25]

[C]. «25. Quoniam amatus est amabilis complete, oportet eum habere completum^a amativum, quem habere non potest, nisi ipse amatus det complete similitudines suas et nisi amicus complete eas^b acceptet, sicut ambo participare possent existentes una eadem bonitas magnitudo, etc., et unum bonum magnum et virtuosum amare. LIII.»

F. LIIIa-b. «Sed quoniam amatus est amabilis complete, oportet eum habere completum amativum, quem habere non potest nisi ipse amativus det complete similitudines su-[f. LIIIb]-as et nisi amicus complete illas acceptet, sic ut ambo participare possint existentes una eadem bonitas magnitudo, etc., et unum bonum magnum et virtuosum amare.»^c

[D]. a. completum ead man add ini lin b. eas seq recipiat canc c. Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric

[E]. «...e car l'amat és complidament amable, cové que haja complit amatiu, lo qual no pot haver, si complidament no li dóna ses semblances e que l'amic complidament les reba, e que amdós pusquen participar e ésser en una bondat granea, e les altres, e en un bon gran vertuós amar.»⁵³

[A].

[EXTRET NÚM. 26]

[C]. [F. LXVc]. «26. Amice, dixit amor, tuus summus amatus est ens substantiale absque aliquo accidente, et tu es ens unitum ex substantialibus partibus et accidentalibus, quoniam homo es, et talibus partibus te unitum esse oportet, ut in septima regula significatum est. Tu, igitur,^b scis si tibi complete similitudines suas dedit, quoniam, si complete, oportet te necessario habere completam bonitatem et completam magnitudinem et completam perseverantiam, etc., sic ut nunquam tua bonitas, tua magnitudo, etc., tuum offenderint amatum;

F. LIIIb. «Amice, dixit amor, tuus summus amatus est ens substantiale absque aliquo accidente, et tu es ens unitum ex substantialibus partibus et accidentalibus, quoniam homo es, et talibus partibus te unitum esse oportet, velut in septima regula significatum est. Tu, igitur, scis si tibi complete similitudines suas dedit, quoniam, si complete, oportet te necessario habere completam bonitatem et completam magnitudinem, et completam perseverantiam, etc., sic, ut nunquam tua

53. ORL, XVII, 330-331, immediatament després del fragment del número anterior.

quoniam si amatum tuum offendis, sequitur aut quod amatus tuus similitudines tuas tibi complete non dederit, aut quod eas nolueris acceptare. Itaque pendet hic defectus aut ex parte tui aut ex parte tui amati aut ex utraque parte.
LIIII.»

bonitas, tua magnitudo, etc., tuum offenderint amatum; quoniam, si amatum tuum offenderis, sequitur aut quod amatus tuus similitudines suas tibi complete non dederit, aut quod eas nolueris acceptare. Itaque pendet hic defectus aut ex parte tui aut ex parte tui amati aut ex utraque parte.»^c

[D]. a. *seq es canc* b. *igitur seq scig canc* c. *Paragr sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «3. Amic, dix amor: lo vostre sobirà amat és ens substancial sens negun accident, e vós ets ens ajustat de parts substancials e accidentals, car home ets, e cové que d'aytals parts siats ajustat, segons que en la setena regla és significat. On, vós sabets si ell vos ha donades complidament ses semblances; car, si complidament les vos ha donades, cové-s de necessitat que vós hajats complida bondat e complida granea e complida perseverança, e axí de les altres, en tal manera que negun temps la vostra bondat ni granea, e les altres, no hajen feyt negun deffalliment al amat; car si defalliment avets fet contra ell, segueix-se que aquell amat no us haja donades ses semblances complidament, o que vós no les hajats volgudes reebre, e enaxí és lo defalliment de part vós o de part l'amat o de part amdós.»⁵⁴

[A].

[EXTRET NÚM. 27]

[B]. «*De la onzena qüestió.* Amic, dix l'amat: has tan gran poder d'amar amant en mi unir, com unitat?»⁵⁵

[«*Questio.* Amice, dixit amatus, numquid est tibi tanta potestas amandi amando in me unire, quanta est amando in me unitatem? *Solutio...*»]

[C]. «27.^a *Sicut oportet me amare ipsum bonificare tue bonitatis, dixit amicus ad amatum, sic oportet^b me amare unire tue unitatis, contrahendo*

F. LVIIb. «...sicut oportet me amare ipsum bonificare tue bonitatis, sic oportet me^e amare unire tue unitatis contrahendo bonitatem,

54. ORL, XVII, 331, núm. 3.

55. ORL, XVII, 345.

bonitatem magnitudinem, etc., ad tuam unitatem, quod scilicet unire existit inter bonificativum et bonificabilem,^c bonificante existente alio a bonificabili, et e converso. Hanc autem aliationem amari oportet ut ametur eorum inconfusio et ut unumquodque principiorum ametur^d inconfuse in concordantia amici et amati in una unitate essentie amici et amati et in concordantia unitatis et uniendi bonitatis, magnitudinis, etc., in amato et amico. LVII.»

magnitudinem, etc., ad tuam unitatem, quod scilicet unire existit inter bonificativum et bonificabilem, bonificante existente alio a bonificabili et e converso. Hanc autem aliationem amari oportet ut ametur eorum inconfusio et ut unumquodque ipsorum principiorum ametur inconfuse in concordantia amici et amati in una unitate essentie amici et amati et in concordantia unitatis et uniendi bonitatis, magnitudinis, etc., in amato et amico.»^f

[D]. a. *Art sign in mg de man Nicholai Eimeric* b. *oportet seq amare canc* c. *bonificabilem seq bonificam canc* d. *ametur seq inconfusie canc* e. *me ms iter* f. *Ult sex lin sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «3... On, enací com me cové amar lo bonifficar de vostra bondat, me cové amar l'unir de vostra unitat, contraent a vostra unitat bondat granea, e les altres, lo qual unir està enfre bonifficant e bonifficable, estant un lo bonifficant e altre lo bonifficable, la qual alliació cové amar per ço que sia amada lur inconfusió e per ço que cascun començament sia inconfusament amat en concordança d'amic e d'amat, e en una unitat de essència e de natura d'amic e d'amat, e en concordança de unit e unir de bondat granea, e les altres, en amic e amat.»⁵⁶

[A].

[EXTRET NÚM. 28]

[B]. «*De la setzena qüestió*. Demanaren amors a amadors si sabien com se feya major egualtat d'amic e d'amat».⁵⁷

F. LIXb. «*Questio {16}*. Ab amatoribus querebant amores utrum scirent quomodo fit maior equalitas amici et amati. [*Solutio*. Maioritas est ymago magnitudinis, immensitatis, bonitatis, eternitatis, etc. Responderunt amatores amoribus secundum hanc diffinitionem isto modo:»].

56. ORL, XVII, 347-348.

57. ORL, XVII, 360.

[C]. «28. *Mayoritas est ymago magnitudinis amati et amici, sed ad inquirendum mayorem equalitatis operationem inter amatum et amicum oportet inquisitionem fieri cum maiori maioritate bonitatis et magnitudinis amici et amati, intantum quod eorum equalitas in bonitate,^a magnitudine etc., eorum permaneat infinita. LIX.*»

F. LIXb [16]. «*Maioritas est ymago magnitudinis amati et amici. Sed ad inquirendum maiorem equalitatis operationem inter amatum et amicum, oportet inquisitionem fieri cum maiori maioritate bonitatis et magnitudinis amici et amati, in tantum quod eorum equalitas in bonitate, magnitudine, etc., eorum permaneat infinita.*»

[D]. a. bonitate seq magistu magnitd canc b. influída unus ex codd catbalaunicis legit infinida

[E]. «1. [Majoritat és image de granea de immensitat de bondat granea, e les altres. Resposeren amadors a amors segons esta diffinició de majoritat, e dixeren estes paraules]: Majoritat és ymage de granea d'amic e d'amat. On, per encercar la major obra de egualtat enfre amic e amat, cové que aquell encercament sia feyt ab major majoritat de bondat granea d'amic e d'amat, e açò en tant que la egualtat sia influída^b en bondat granea d'amic e d'amat.»⁵⁸

[A].

[EXTRET NÚM. 29]

[C]. «29. *Hec mayor equalitas amici et amati per mayorem mayoritatem significatur et habet esse dante amato totam suam bonitatem, magnitudinem, etc., amico, quolibet^a ipsorum, scilicet amato et amico, existente immenso bonitate, magnitudine, etc., et hoc quod ipse est, absque inconfusione aliqua et absque aliquo accidente, et dante se bonitate magnitudini substantialiter et e converso, qualibet earum permanente id quod ipsa est et existente id quod est alia et e converso, atque permanentibus amato et amico una eadem essentia et natura in numero et una eadem bonitate, magnitudine, etc. LIX.*»^b

F. LIXc. «*Hec autem maior equalitas amici et amati, aiunt amatores, per maiorem maioritatem significatur, et habet esse dante amato totam suam bonitatem, magnitudinem, etc., amico, quolibet ipsorum, scilicet amato et amico, existente immenso bonitate,^c magnitudine, etc.,^d et hoc quod ipse est absque inconfusione aliqua et absque aliquo accidente, et dante se bonitate magnitudini substantialiter et e converso, qualibet earum permanente id quod ipsa est et existente id quod est alia et e converso, atque permanentibus amato et amico una eadem essentia et natura in numero et una eadem bonitate, magnitudine etc.*»^e

58. ORL, XVII, 360, núm. 1.

[D]. a. quolibet *seq* quilibet *canc* b. *Ult tres lin sign in mg de manu Nicholai Eimeric* c. *bonitate corr bonifitate canc -fi-* d. etc. *ead man add in mg* e. *Ult octo lin sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «1... Aquesta major egualtat d'amic e d'amat, dixeren amadors, és significada per major majoritat, e ha ésser en donant l'amat tota sa bondat e granea, e les altres, al amic, estant l'amat inmens en bondat granea, e les altres, e romanent l'amat açò que és, e l'amic atrestal, sens neguna inconfusió e sens tot accident, e donant-se la bondat a la granea, e les altres, substancialment, romanent bondat açò que és e granea açò que és, e estant bondat granea e granea bondat, e les altres, e romanents l'amat e l'amic una bondat granea, e les altres, e una essència e natura. E enaxí, amors, dixeren amadors, nós no podem atrobar major egualtat d'amic e d'amat que aquesta que havem encercada ab major majoritat de bondat granea, e les altres.»⁵⁹

[A].

[EXTRET NÚM. 30]

[C]. «30. *Mayoritas amoris est ipsa in qua amans et amatus equales sunt in amare; hec siquidem maioritas amoris non potest esse omni alio amore mayor, nisi amatus tantum diligat amicum suum quantum seipsum et e converso, et nisi amatus et amicus sint una eadem bonitas, et una eadem magnitudo et unus et idem amor etc., quoniam equalitatem tanti et talis amati et amici omni alia equalitate oportet necessario esse mayorem; habet autem esse hec equalitas in hoc quod amicus tantum diligat suum amatum quantum seipsum et e converso, et plus quam aliquid aliud, et in hoc etiam quod amicus et amatus sint una bonitas una magnitudo, etc., idem in numero. LIX.*».

F. LIXc. «*Maioritas^a amoris est ipsa in qua amans et amatus equales sunt in amare. Hec siquidem maioritas amoris, dicunt amatores, non potest esse omni alio amore maior nisi amatus tantum diligat amicum suum quantum seipsum, et e converso, et nisi amatus et amicus sint una eademmet bonitas et una eademmet magnitudo et unus idemmet amor, etc., quoniam equalitatem tanti et talis amati et amici omni alia equalitate oportet necessario esse maiorem; habet autem esse hec equalitas in hoc quod amicus tantum diligit suum amatum quantum seipsum et e converso et plus quam aliquid aliud, et in hoc etiam quod et amicus et amatus sunt una bonitas, una magnitudo, etc., idem numero.*»

59. ORL, XVII, 360-361.

[D]. a. *In mg Vide de manu Nicholai Eimeric, qui sign paragr in mg*

[E]. «2. Majoritat d'amor és aquella en qui l'amant e l'amat són eguals en amar. Aquesta majoritat d'amor, dixeren amadors, no pot ésser major que tota altra amor, sens que l'amat non ame son amic aytant com si mateix, e l'amic son amat, e que·l amat e·l amic sien una bondat, una granea, una amor, e les altres; car la egualtat d'aytal amat e amic cové ésser major que neguna altra egualtat d'amic e d'amat, e ha ésser la egualtat en ço que·l amic ama aytant son amat com si mateix e més que negun altre amat, e açò mateix fa l'amat, e encara, en ço que·l amic e·l amat són una bondat, una granea, e les altres, en un mateix nombre...».⁶⁰

[A].

[EXTRET NÚM. 31]

I

[B]. «*De la dissetena qüestió*. Amic, dix amor: havets mès vostre amat en egualtat de saber e d'amar?»⁶¹

1. F. LIXd. «*Questio {17}*. Amice, dicebat amor, nunquid posuisti amatum tuum in equalitate sciendi et amandi? *Solutio...*»

[C]. «31. *Amoris equalitas est ipsa in qua amans et amatus se^a coequant in amare. Fo. LX.*» F. LXa. «*Amoris equalitas est ipsa in qua amans et amatus se coequant in amare.*»^b

[D]. a. *se seq coee canc* b. *Paragr sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «2. Egualtat d'amor és aquella en la qual l'amant e l'amat se igualen en amar.»⁶²

* * *

II

[B]. 2. «*De la divuitena qüestió*. Menoritat demanà a bona amor si pot ésser indivisibla differència d'amic e d'amat»⁶³

60. ORL, XVII, 361, núm. 2.

61. ORL, XVII, 363.

62. ORL, XVII, 363, núm. 2.

63. ORL, XVII, 365, núm. 1.

F. LXb. «*Questio 18. Ab amore bono quesivit minoritas, utrum amici et amati differentia indivisibilis esse possit. Solutio...*»

[C]. F. LXc. «*Minoritas est ens circa nihil. Et infra: Aliud est bonitas amici a bonitate amati, et aliud bonitas amati a bonitate amici. Similiter et differentia que est in bonificare amici, alia est a differentia que est in {bo}nificare^d amati, et e converso; similiter^b et differentia in magnitudine, etc., amici et amati. Itaque sunt amicus et amatus et omnes eorum partes^c {f. LXVd} circa nihil, ex quo tu es in eis, quare in omni amato et omni amico, in quibus tu es, oportet eorum differentiam divisibilem esse; ergo, in omnem differentiam amici et amati, in quibus tu non es, oportet eam divisibilem esse, ita quod in tantum sunt in esse, quod non possunt ultra. Nam, sicut amicus et amatus, in quibus tu es, sunt per te circa non esse, ita necessarium est amicum et amatum, in quibus tu non es, esse in tantum circa esse, quod sint ipsummet esse. Quare^d oportet necessario quod amatus et amicus, in quibus tu non es, possint esse, ymo, quod sint unamet essentia et natura et unamet differentia indistincta et indivisibilis, ut ipsi permaneant una eadem numero bonitas, magnitudo, duratio, etc. Fo. LX.»^e*

F. LXb-c. «*Minoritas est ens circa nichilum... [F. LXc]... aliud est bonitas amici a bonitate amati, et aliud bonitas amati a bonitate amici. Similiter et differentia que est in bonificare^d amici alia est a differentia que est in bonificare^f amati, et e converso. Similiter et differentia in magnitudine, etc., amici et amati. Ita quod sunt amicus et amatus et omnes eorum partes circa nichilum, ex quo tu es in eis. Quare in omni amato et in omni amico, in quibus tu es, oportet eorum differentiam divisibilem esse; ergo, in omnem differentiam amici et amati, in quibus tu non es, oportet eam indivisibilem^g esse, ita quod in tantum sunt in esse quod non possunt ultra, nam, sicut amicus et amatus, in quibus tu es, sunt per te circa non esse, ita necessarium est amicum et amatum, in quibus tu non es, esse in tantum circa esse quod sint ipsummet esse; quare oportet necessario ut amatus et amicus, in quibus tu non es, possint esse, imo quod sint,^h unamet essentia et natura et unamet differentia indistincta et indivisibilis, ut ipsi permaneant una eadem numero bonitas, magnitudo, duratio, etc., quamvis alius ab alio sub ratione differentie sint distincti, sicut sub ratione bonitatis boni, et sub ratione magnitudinis magni, etc.»ⁱ*

[D]. a. [bo]nificare lect lum ultraviol [bo]- b. similiter seq tustan canc c. partes seq circ canc d. Quare seq que(?) canc e. Ult octo lin sign in mg de manu Nicholai Eimeric f. amici, alia est differentia que est in bonificare al(?) man add in mg g. indivisibilem: indiv- al(?) man add in mg h. In mg Vide de manu Nicholai Eimeric i. Paragr sign in mg de manu eiusdem

[E]. «1. Menoritat és cosa prés a no ésser... enaxí que una cosa és la bondat del amic, que no és la bondat del amat, e altra cosa és la bondat del amat, que no és la bondat del amic; e sí-s és la differència qui és en la bondat del amic e la differència qui és en la bondat del amat, e açò mateix se segueix de la differència qui és en la granea, e les altres, del amic, e en la granea, e les altres, del amat; e enaxí són amic e amat, pus que vós hi ets, prés a no ésser, e sí-s són totes lurs parts. On, en tot amic e amat en qui vós siats, cové que sia lur differència divisibla: donques, tota differència d'amic e d'amat en qui vós no siats, cové ésser indivisibla, enaxí que amdós se hajen tant en ésser, que no pusquen plus: car enaxí com per vós són amic e amat, en qui vós ets, prés a no ésser, enaxí cové que aquell amic e amat, en qui no sots, sien luny a no ésser, e que sien tan prés a ésser, que sien aquell ésser mateix; e per açò cové que l'amic e l'amat, en qui vós no ets, pusquen ésser, e encara, que pusquen ésser una mateixa essència e natura e una differència indistincta e indivisibla, per ço que romanguen una bondat granea duració, e les altres, ja sia que sien distincts la un del altre sots raó de differència, enaxí com són bons sots raó de bondat e grans sots raó de granea, e les altres.»⁶⁴

[A].

EXTRET NÚM. 32]

[B]. «*De la dinovena qüestió*. Amor, dix l'amic: e porfets vos haver concordar en amar sens differencejar?»⁶⁵

F. LXIa. 19. *Questio*. Amor, dixit amicus, numquid potes habere concordare in amare preter differentiare? *Solutio...*».

[C]. «32. *Amante et amato distinctis existentibus et inconfusis in amare, amant se ad invicem in una indistincta et confusa essentia et natura bonitatis bonitatis et amoris.*»

«Et infra: *Quoniam amans est alius ab amato et e converso restauramur omnes in hoc quod amans et amatus in una bonitate se diligunt ad invicem atque in una magnitudine, in una essentia, in una natura et in^a una subs-*

F. LXIb. «...*Amante et amato distinctis existentibus et inconfusis in amare, amant se ad invicem in una indistincta et inconfusa essentia et natura bonitatis, magnitudinis et amoris...*»^c

«Sed quoniam amans est alius ab amato et e converso, restauramur omnes in hoc quod amans et amatus in una bonitate se diligunt ad invicem atque in una magnitudine, in

64. ORL, XVII, 365-366, núm. 1.

65. ORL, XVII, 369.

tantia, in qua existunt ambo.»

«Et infra: *Amare super cetera amare est exaltative, quia in ipso se diligunt ad invicem amans et amatus in una eadem essentia et natura, et in uno eodem amore, bonificare, etc., existente quolibet eorum tota illa eadem essentia et natura, et eadem bonitate et magnitudine, etc. f. LXI.^b*»

una essentia, in una natura, et in una substantia, in qua existunt ambo...»

«Idcirco hoc amare super cetera amare est exaltatum, quia in ipso se^d diligunt ad invicem amans et amatus in una^e eademmet^f essentia et natura, et^g in uno eodemmet amore bonificare concordantia, etc., existente quolibet eorum tota illa eadem essentia et natura et eademmet bonitate, magnitudine, etc.»^h

[D]. a. in seq una conc b. Ult sex lin sign in mg de manu Nicholai Eimeric c. Paragr sign in mg de manu Nicholai Eimeric d. se al man add in mg e. una seq et amatus exp f. eademmet ead man in mg g. et al man add in mg h. Ult septem linee sign in mg de manu Nicholai Eimeric

[E]. «2. Estants distincts e inconfuses l'amant e l'amat en amar, se amen amdós en una indistincta e inconfusa essència e natura de bondat granea e amor...»;

«...mas car l'amant és un e l'amat és altre, se restaura tot, car l'amant e l'amat s'amen en una bondat, la qual són amdós, e en una granea, e en una essència e natura, e en una substància...»;

«...e per axò és exalçat amar sobre tots los altres amars, per ço que en aytal amar se amen l'amant e l'amat en una mateixa essència e natura, e en una bondat amor concordança, e les altres, estants cascú aquella mateixa essència e natura e bondat granea, e les altres.»⁶⁶

[A].

[EXTRET NÚM. 33]

[B]. «*De la vintena qüestió. Amic, dix amor: si vostre amat vos donava més que no us ha donat, o vos tolia ço que us ha donat, crexeria o minvaria vostre amar?*»⁶⁷

F. LXIc. «*Questio 20. Amice, dixit amor, si tuus amatus plus tibi largiretur quam tibi largitus sit, aut auferret quod tibi dedit, cresceretne vel minueretur tuus amor? Solutio...*».

66. ORL, XVII, 370, núm. 2.

67. ORL, XVII, 372.

[C].

«33. {...} *Inconueniens est verum amatorem multiplicare vel^a minuere suum amare pro aliquo quod faciat ei suus amatus, nam ex quo principium principiavit amico principiare de bonitate magnitudine duratione amore, etc., et ex quo amicus suum contemplatur amatum {...}, non^b conuenit contrariari habere posse in amare, sed magnitudinem principiandi et contemplari in amare indutum bonitate, magnitudine, duratione, etc., adeo magnam esse oportet, quod ipsum amare non possit crescere nec minui; quoniam si minui vel crescere posset principiari quidem et contemplari amoris medium non intrassent ad occidendum contrariari amandi. LXI.*»

F. LXId.¹ «...[Amor,^c inquit amicus, prout significat prima conditio contrarietatis et principii], inconueniens est verum amatorem multiplicare minuere suum amare pro aliquo quod faciat ei suus amatus. Nam, ex quo principium principiavit amico principiare^d de bonitate^e magnitudine duratione amore, etc., et ex quo amicus suum contemplatur amatum secundum decimam regulam de contemplatione, non conuenit contrariari habere posse in amare, sed magnitudinem principiandi et contemplandi in amare indutum bonitate magnitudine duratione, etc., adeo magnam esse oportet, quod ipsum amare nec possit crescere nec minui, quoniam si minui vel crescere posset, principiari quidem et contemplari amoris medium non intrassent ad occidendum contrariari amandi».^f

[D]. a. vel *seq* minuere *minuere canc* b. non *seq* conuenit *canc* c. in *mg de man post* Ad articulum 83 d. principiari *lect dub* principiari e. bonitate *corr* bonitate *canc* -fi- f. *Ult decem lin sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «1... [Amor, dix l'amic: segons que significa la primera condició de contrarietat e començament], inconvenient cosa és que ver amador, per negunes coses que li faça son amat, multiplic ni minve son amar; car pus que començament comença al amic amar de bondat granea duració amor, e les altres, e l'amic contempla son amat segons la desena regla de contemplació, no-s cové que contrariar haja poder en amar, ans cové ésser tan gran la granea de començar e contemplar en amar vestit de bondat granea duració e les altres, que no pusca l'amar créxer ni minvar, car si podia créxer o minvar, ja començar e contemplar no serían intrats en lo mejà d'amor penre e auciere contrarietat d'amar.»⁶⁸

68. ORL, XVII, 372-373.

[A].

[EXTRET NÚM. 34]

[C]. «34. Si amatus aliquid bonorum huius mundi largiatur amico, non enim si multiplicet ei munera suos amatus, debet eum magis amare amicus, quoniam quanto plus potest, debet eum amare, ita quod non possit ulterius, quoniam si propter hoc plus^a amaret eum quanto igitur plus bonorum largiretur ei, tanto multiplicaret secundam intentionem hiis que reciperet ab amato et secundam ipsi amato, non diligeret suum^b amatum intentione prima sed secunda. LXII.»

F. LXIIa. «Si^c amatus aliquid bonorum huius mundi largiatur amico, non enim si multiplicet ei munera suos amatus debet eum magis amare amicus, quoniam quanto plus potest debet eum amare ita quod non possit ulterius, quoniam si propter hoc plus amaret eum, quanto igitur plus bonorum largiretur ei, tanto multiplicaret secundam intentionem hiis que reciperet ab amato et secundam ipsi amato,^d non diligens suum amatum intentione prima sed secunda.»^e

[D]. a. plus seq hei *canc* b. diligeret seq suna *canc* c. in mg de man post Articulus octogesimus secundus d. et secundam ipsi amato *al man add in mg* e. Paragr sign in mg de manu Nicolai Eimeric

[E]. «2... si l'amat dóna al amic dels béns d'aquest món jens: per ço car li dóna e li multiplica aquells dons, l'amic no deu més amar l'amat, car tant lo deu amar, que més no-l pusca amar; car si més l'amava on l'amat més li daria dels béns d'aquest món, aytant multiplicaria més l'amic primera entenció a açò que rebria de son amat e la segona entenció, no amant son amat per la primera entenció, mas per la segona.»⁶⁹

[A].

[EXTRET NÚM. 35]

[C]. «35. Amice, dicit amor:^a

quasi omnes homines^b tuum amatum diligentes diligunt eum intentione contraria seu perversa, ita quod alii diligunt ipsum ut eis gloriam largiatur,

F. LXIIa. «Amice, dixit amor, secundum hanc octavam conditionem eternitatis et sapientie de amato tuo desidero tibi loqui...: Verumtamen, quasi omnes homines^c tuum amatum diligentes, diligunt eum intentione contraria seu perversa, ita quod aliqui diligunt

69. ORL, XVII, 373-374.

alii vero diligunt eum ut non inferat eis penas. Alii etiam ut eis mundanas tribuat prosperitates, et alii ut non inducat eos in mundi labores. Omnes igitur istif tales, o amice, sunt ipsi falsi amatores, quos tu dicis multiplicare amare, vel minuere, secundum quod amatus tuus largitur eis aut aufert prosperitates.^d F. LXII.»

ipsum ut eis gloriam largiatur, alii vero diligunt eum, ut non inferat eis penas, alii etiam ut eis mundanas tribuat prosperitates, et alii ut non inducat eos in huius^f mun-[f. LIIa]-di labores. Omnes igitur isti tales, amice, sunt ipsi falsi amatores, quos tu dicis multiplicare amare, vel minuere, secundum quod amatus tuus largitur eis aut^g aufert prosperitates».^h

[D]. a. dicit amor *ead man int lin* b. homines *ead man int lin* c. isti *seq* tales *canc* d. prosperitates *seq* et quasi invenio qui tuum amatum *canc* e. homines *ead man add in mg* f. huius *ead man add in mg; seq* hius *exp* g. aut *in man lin est ducta super -u-* h. *Paragr sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «3... Amic, dix amor: ... Emperò quaix tots los hòmens que amen vostre amat, l'amen per contrària entenció, enaxí que los uns l'amen per ço que·ls do glòria, los altres l'amen per ço que no·ls do pena, e los uns l'amen per ço que·ls do benança d'aquest món, e los altres l'amen per ço que no·ls do treballs d'aquest món; e tots aquests aytals són d'aquells falsos amadors que vós dehits que multipliquen o minven lur amar segons que vostre amat los dóna o·ls toll les benanances d'aquest món...».⁷⁰

[A].

[EXTRET NÚM. 36]

[C]. «36. *Quasi neminem invenio, dixit^a amor amico, qui tuum amatum amare velit intentione vera, nec ipsa ratione vera propter quam amabilis est tuus amatus. Itaque derelictus est amatus tuus sine iustis et veracibus amatoribus, inter falsos amatores spretus et oditus, et ego quidem modicus sum, ait amor,^b quoniam non^c invenio veraces amatores, in quibus extendi possim et magnificari. LXII.»*

F. LXIIb. «...et quasi neminem invenio, qui tuum amatum amare velit intentione vera, nec^d ipsa ratione vera propter quam amabilis est tuus amatus.^e Itaque, derelictus est amatus tuus sine iustis et veracibus amatoribus, inter falsos amatores spretus et oditus, et ego quidem modicus sum, ait amor, quoniam non invenio veraces amatores, in quibus extendi possim et magnificari...».

70. ORL, XVII, 374-375.

[D]. a. dixit *ead man add int lin scilicet canc* b. amor *seq si canc* c. non *ead man int lin* d. nec *ead man add in mg e. Praeced lin sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «3. ... e no trob, amic, quaix nengú qui vulla amar vostre amat per vera entenció ni per la vera raó per què vostre amat és amable, e enaxí roman vostre amat sens leals amadors e està enfre falsos amadors desamat menyspreat, e yo só poca que no trobe amadors leals en qui·m pusca estendre ni engranir.»⁷¹

[A].

[EXTRET NÚM. 37]

[C]. «37. *Amice, dixit amor, amare debes tuum amatum plus quam te ipsum.*»

«Et infra: *Ex hoc exaltabitur amare tuum in tantum quod nec^a ulterius transgredi nec retrocedere valebit.*»

«Vide plus ibi si vis. LXII°»

F. LXIIb. «Amice, dixit amor, amare debes tuum amatum plus quam te ipsum secundum hanc secundam conditionem eternitatis et contrarietatis. Unde, si plus amatum tuum diligis quam te ipsum, uteris quidem punctis transcendentibus secundum sexte regule significationem. Eis enim habes uti per omnia principia tua et ex hoc exaltabitur amare tuum in^b tantum^c quod nec ulterius transgredi nec^d retrocedere valebit, quia durare faciet illud perseverare in magnitudine bonitatis durationis potestatis, etc.»^e

[D]. a. nec *seq ulterius canc* b. in *seq tamen canc* c. tantum *ead man add in mg* d. nec *ms ne* e. *Ult septem lin sign in mg de manu Nicholai Eimeric*

[E]. «4. ... Amic, dix amor: amar devets vostre amat més que vós mateix, segons que aquesta segona condició de eternitat e de contrarietat ho significa; e si vós amats vostre amat més que vós mateix, adonques usarets de punts transcendents, segons que la sisena regla ho significa, e usar-n'ets per tots vostres començaments; per què·s exalçarà tant vostre amar, que no·s porà avant ni atràs tornar, cor durar lo farà perseverar en granea de bondat duració poder, e les altres.»⁷²

71. ORL, XVII, 375, núm. 3, línies 4-9.

72. ORL, XVII, 375, núm. 4, línies 3-11.

[A].

[EXTRET NÚM. 38]

[C]. [F. LXVIr]. «38. *Amice, dixit amor...^a quam cito quis plus se ipsum vel aliud diligit quam tuum amatum, tam cito descendendo cadit inferius, quia descendit ad malitiam et peccata.*»

«Et infra: *Et quoniam quasi omnes homines huius mundi in hac declinatione, ymo potius in hoc maximo defectu consistunt, dico tibi, amice, me in tristitia et angustifero dolore jacere et nunc et semper per omnia vite mee tempora. Fo. LXII.*»

F. LXIIc. «Amice, ...quam cito quis plus seipsum vel aliud diligit quam tuum amatum, tam cito descendendo cadit inferius suis principiis, quia descendit ad malitiam et peccata,^b quibus omnia principia sua vestit; et sic oportet illum transcendentibus punctis karere ad principiis suis utendum, nec tui amati bonitatem magnitudinem, etc., frui potes. Et quoniam quasi omnes homines huius mundi in hac declinatione, immo potius in hoc maximo defectu consistunt, dico tibi, amice, me in tristitia et angustifero dolore jacere nunc et semper per omnia mee vite tempora.»^c

[D]. a. Amice, dixit amor *ead man add in mg* b. peccata *in mg; canc in text* portata c. *Ult septem lin sign in mg de manu Nicolai Eimeric*

[E]. «4. ... ans vos dic, amic, e consirats bé esta paraula, que aytantost com alcú ama més si mateix o altre, que vostre amat, tantost cau e devalla a enjús que sos començaments, ço és saber, que devalla a malea e a peccats, dels quals vist tots sos començaments, e enaxí no pot haver punts transcendents a usar de sos començaments, ni pot contemplar ni fruir la bondat granea de vostre amat; e car quaix tots los hòmens d'aquest món són en est deffalliment e en aquest baxament, dic-vos, amic, que-n só en tristícia e en dolor, e seré tots los jorns de ma vida.»⁷³

ELS TRENTA-VUIT EXTRETS SÓN AUTÒGRAFS DE NICOLAU EIMERIC

Conegudes les pàgines anteriors, no crec que pugui restar cap dubte que els trenta vuit fragments són extrets de l'*Ars amativa* de Ramon Llull.

La identificació de la mà o lletra del copista o 'scriptor' no és que sigui gaire més difícil. Depèn, només, del fet que hom conegui la lletra de l'inquisidor Nicolau Eimeric; coneguda, s'adona de seguida que la dels darrers folis escrits del Vat. lat. 7199 és la seva. Però cal demostrar-ho, car a ningú

73. ORL, XVII, 376, línies 16-26.

no es pot exigir el coneixement de la lletra dels nostres escriptors medievals, en els casos en què ens n'han arribat autògrafs.⁷⁴

Si ens fos possible de tenir reunits en un sol lloc tots els volums que ens han tramès còpia d'obres de Nicolau Eimeric, potser, pel fet de veure-hi una cal·ligrafia molt repetida, podríem arribar a la convicció que la que ens ocupa és la del mateix inquisidor. Però, la demostració exigiria unes constatacions comparatives difícils de realitzar, atesa la dispersió geogràfica dels manuscrits, la lletra dels quals hauria d'ésser comparada (Barcelona, Ciutat de Mallorca, Milà, Roma, Sevilla, Avinyó i París)⁷⁵ i, doncs, no és pas aquest el camí que ací és a l'abast de la nostra mà.

Però n'hi ha un altre: mirarem de trobar una o alguna pàgina de la qual no hi pugui haver cap dubte que és escrita amb lletra de l'inquisidor; hi compararem la dels extrets (i la d'algunes pàgines del manuscrit eimericià

74. Hom pot veure dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XI (1992), 490, una primera (i petita) llista de personatges catalans, pràcticament contemporanis de Nicolau Eimeric, els autògrafs dels quals ja són coneguts; s'hi podrien afegir els del notari Gabriel Canyelles i, ja en acabar el segle XV, els de l'arxiver reial Pere Miquel Carbonell.

75. Els autògrafs de Nicolau Eimeric esparsos per biblioteques europees són relativament nombrosos: a Barcelona, Biblioteca de Catalunya, hi ha comentaris bíblics, íntegrament autògrafs, en els volums manuscrits 1278 I-II-III, *Postilla litteralis super Matthaeum*; 1279, *Postilla litteralis super Evangelium Iohannis*; 1280, *Postilla litteralis super Epistolam ad Galatas*; 1281, *Postilla litteralis super Epistolam ad Hebraeos*, del cap. X al final; i 1284, *Postilla litteralis super Evangelium Lucae*; eren els originals autògrafs d'Eimeric escrits damunt paper, que fra Francesc Bou, copià damunt pergamí per a la biblioteca de Sant Domènec de Girona, quedant-se els originals: cf. ms. 1278/I, f. 1r: «Iste liber est fratris Francisci Bouis, ordinis predicatorum conventus Gerunde, quem sibi adquisivit cum pro libraria communi dicti conventus in pergameno transtulit»; aquest fra Bou torna a comparèixer en tant que copista de Nicolau Eimeric en la nota 109. Hi ha autògrafs d'Eimeric a Ciutat de Mallorca, Biblioteca March, ms. 104-II-7, ff. LXXIVd-LXXVIIId i XCIa-c, XCIIId-XCIVb, les seccions lul·lianes del *Directorium Inquisitorum* en el manuscrit sobre el qual hom pot veure la nota 5; a Milà, Biblioteca Ambrosiana, ms. D.549.inf., les anotacions marginals autògrafes de l'inquisidor en el segon volum del *Llibre de contemplació en Déu* de Ramon Llull, tal com hom pot veure en el meu *El manuscrit lul·lià 'princeps': el Llibre de contemplació en Déu de Milà*, dins *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom*, Ciutat de Mallorca, Maioricensis Schola Lullistica 1990, 53-60; a Roma-Vaticana, els extrets dels darrers folis del Vat. lat. 7199, dels quals ara ens ocupem; i les signatures en volums diversos, sobre les quals hom pot veure la nota 76; a Sevilla, Biblioteca Colombina, hem identificades anotacions autògrafes en el manuscrit 141-23-14; fins ara, en canvi, no em consta l'existència d'autògrafs en les còpies manuscrites d'escrits eimericians d'Avinyó o de París. Però consta l'existència d'algun altre autògraf encara en vida d'Eimeric: cf. el text corresponent a la nota 85 i el de la mateixa nota.

Afegiré una observació relativa a la lletra autògrafa de Nicolau Eimeric en el volum de la Biblioteca March de Ciutat de Mallorca: l'escrivà professional del llibre copià ininterrompudament fins al f. LXXIIIa amb minúscula semibastarda, dins la qual columna es realitzà el canvi de mans; en el darrer paràgraf escrit pel copista professional, hom troba sistemàticament, fins a cinc vegades, la grafia ,condampnavit / condampnatum'; però, així que Eimeric començà la seva part autògrafa amb la pròpia lletra característica, ja escriví ,condempnatio-nem'.

de la Biblioteca March de Mallorca), constatarem la identitat de grafia o de mà en tots tres casos i en traurem la conclusió que la mà que ha copiat els extrems de l'*Ars amativa* en els darrers folis del Vat. lat. 7199 és la de l'inquisidor Nicolau Eimeric.

El primer pas, el de presentar un escrit del qual no hi pugui haver cap dubte que és autògraf d'Eimeric, té tres possibilitats:

a) les signatures seves, en qualitat de testimoni de la compra pel bisbe Marc de Lisboa dels sis actuals volums manuscrits de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, que són els volums Vat. lat. 713, f. 146v; 914, f. 138v; 963, f. 169v; 1016, ff. 193v i 260v; 1318, f. 137; i 4032, f. 245; les dites signatures foren publicades ja fa anys per Bernhard Brinktrine i Giovanni Mercati.⁷⁶

b) les moltes anotacions marginals de la segona part del *Llibre de contemplació en Déu*, ara de Milà, Biblioteca Ambrosiana, D 549 inf., anotacions que, un cop el llibre tornà a les mans del(s) seu(s) legítim(s) propietari(s), aquest(s) les explicaren dient: «Haec scripta sunt de manu persecutoris».⁷⁷

c) la lletra adreçada pel mateix Nicolau Eimeric des de Catalunya a Gregori XI, amb aquesta datació: «Scriptis de manu propria XXVI septembris»; l'afirmació 'de manu propria' no permet dubte que tant la pàgina de text com la de l'adreça han estat escrites materialment per la mà d'Eimeric. La lletra és coneguda des que el 1910 fou publicada.⁷⁸

No cal dir que d'entre les tres possibilitats seguirem la darrera, car engloba allò que pot haver-hi de positiu en la primera (també la lletra conté la signatura autògrafa de Nicolau Eimeric) i, per la suficient longitud del seu text, permet de realitzar directament les comparacions que hom cregui oportunes entre les lletres de les respectives mostres aplegades en les tres làmines eimericianes d'aquestes pàgines.

Al primer cop d'ull, en efecte, hom s'adona que la lletra de les tres reproduccions és idèntica, tot i que hi pugui haver alguns anys de diferència entre algunes d'elles i que la de la missiva al papa hagi estat feta amb més condícia i calma que, posem per cas, les dels extrems de l'*Ars amativa*. El lector que vulgui comparar una per una les lletres en les mostres autò-

76. Vegeu Johannes BRINKTRINE, *Hermann von Prag, ein vergessener Kanonist und Theolog des 14. Jahrhunderts*, dins «Miscellanea Francesco Ehrle, I» (Studi e Testi, 37), Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana 1924, 357-374, en concret 366 i 373; completable amb G[iovanni] M[ERCATI], *Intorno a due codici Vaticani di Ermanno da Praga*, ibid., 459-462, amb reproducció fotogràfica de les dues signatures corresponents als dos darrers volums esmentats en les pàgines 460-461.

77. Vegeu el meu *El manuscrit lul·lià 'princeps'...* (citat en la nota 75).

78. La lletra autògrafa de l'inquisidor de la corona catalano-aragonesa fou publicada per Nicolas LIKHATSHEFF, *Une lettre de Nicolas Eymerici*, dins «Mélanges offerts à M. Émile Chatelain», París, Honoré Champion 1910, 130-134, amb les dues làmines de fotografia, reproduïdes en la segona de les pàgines a elles ací dedicades.

grafes d'Eimeric que vénen a continuació, com és ara les ,N', ,S' i ,D' majúscules, les ,a', ,e', ,g', ,m', ,n', o ,t', minúscules, o l'abreviatura ,mer' (p. e., dins la signatura ,Eymerici') i en els altres casos, veurà confirmada fins al més mínim detall la identitat de mà o de lletra en les mostres eimericianes reproduïdes; un estudi detallat a base del conjunt d'autògrafs indicats en la nota 75 permetria de precisar les possibles variacions dins la identitat de lletra, per ventura paral·leles al pas dels anys.

Una observació pot confirmar la constatació d'identitat entre la lletra de les tres mostres ofertes en aquestes pàgines, i és la del caràcter fortament personal de la lletra de Nicolau Eimeric. En el pol oposat de la identitat de lletra copsada pel sol fet de contemplar les reproduccions dels tres autògrafs eimericians que segueixen aquestes pàgines, també ens és fàcil de constatar la manca no sols d'identitat, ans encara de semblança, amb les altres mostres que ara són a l'abast de les nostres mans en els aplecs publicats els darrers anys de pàgines manuscrites en les terres de l'antiga corona catalano-aragonesa i en les comarques gironines, en les quals el futur inquisidor aprengué de llegir i d'escriure. Cap de les mostres de lletra, en les dites compilacions considerats representatius de com escrivien els catalans i en particular els gironins de les dècades centrals del segle XIV (aquells anys Nicolau Eimeric era estudiant, i hauria configurat de forma definitiva la seva lletra personal, fins i tot en el detall d'escriure depressa), no presenta trets que permetin ni d'hipotitzar una possible identitat de cap d'elles amb el que assegurem ésser d'Eimeric, tal com hom pot veure si compara les nostres làmines amb les contemporànies de l'aplec catalano-aragonès⁷⁹ o amb les del recull gironí.⁸⁰

Diríem, doncs, que la lletra de Nicolau Eimeric, encara que amb característiques personals inconfusibles, entra dins el marc de l'anomenada 'lletra gòtica catalana' minúscula i no formada, ans personal i tirant a cursiva, modalitat abundantment representada en els dos reculls acabats d'esmentar.⁸¹

79. Josefina MATEU IBARS, M. Dolores MATEU IBARS, *Colectanea paleográfica de la Corona de Aragón. Siglos IX-XVIII*, I. *Texto y transcripciones*, Barcelona, Universitat de Barcelona 1991, 1460 pp.; II. *Láminas*, Barcelona, Universitat de Barcelona 1980, 80 pp. i 414 làmines.

80. M. Josepa ARNALL I JUAN, Josep M. PONS I GURI, *L'escritura a les terres gironines. Segles IX-XVIII*. I. *Text i transcripcions*. Girona, Diputació 1993, 824 pp.; II. *Làmines*, Girona, Diputació 1993, 60 pp., 346 làmines i quatre despleables.

81. Sobre la denominació de 'lletra gòtica catalana', vegeu l'exposició de la prof. Arnall en el primer volum de l'obra acabada de citar, 35-36, en la qual l'autora confirma amb frases de documentació gironina, les aportacions de Francesco Cesare Casula i de Josep Trenchs i Òdena relatives a la dita denominació; les d'aquest darrer es basaven en el fet d'haver trobada denominació idèntica en documents de València (cf. ATCA, III (1984), 402, núm. 1581).

amici aliq̄
ad d̄ia q̄e in
l̄o in te

7 mdi

o o o

maioris

una q̄ obre cor meum res ee. vn legu
 sis i d̄ia amici 7 amati q̄ illa d̄ia di sibi
 7 e iea q̄ ad e loitas amici a lo amati.
 7 ad lo amati a lo amici. s̄ilr 7 d̄ia q̄e
 i lo i s̄ amati 7 ea. s̄ilr 7 d̄ia i mag^{ne} te
 amici 7 amati. s̄ca q̄ s̄ amicos 7 amato
 7 ō cor pres cor meū ex q̄ tu es i eis q̄re
 i oī amato 7 i oī amicos i q̄bz tu es oī co
 rū d̄ia di sibilez ee. q̄ i oī d̄ia amici 7
 amati i q̄bz tu nō es oī ea i sibilez ee
 s̄ca q̄ icm̄ s̄ i ee q̄ n̄ p̄ s̄ ulc̄ n̄ sic am
 co 7 amato i q̄bz tu es s̄ pre cor n̄ d̄ia
 nec̄m̄ e amice 7 amate i q̄bz tu nō es ee
 tū ee ee q̄ s̄ ipm̄ m̄ ee. q̄re oī natio
 ne amato 7 amicos i q̄bz tu n̄ es p̄ s̄ ee
 imo q̄ s̄ vnanz eeū 7 n̄ 7 vnanz d̄ia
 i disticta 7 i d̄isibil̄ ut ipi p̄ maneāt b
 na cad nō loitas mag^{ne}. d̄m̄ 7 e. q̄
 tus alio ab d̄ s̄ rōe die s̄ disticta. sic s̄
 rōe lo^{ne} loī 7 s̄ rōe mag^{ne} mag^{ne} te.
 Amoris maioris e ipi q̄ refina e m
 amare. maioris i q̄e bono amor. eū tu
 existit i amore facit q̄d eū refina i am
 te sic p̄ oī m̄ maioris fac eū p̄ s̄ m̄
 i amare eū existit i ipō amore eū lo^{ne}
 mag^{ne} te. 7 id̄ s̄re potes d̄ia q̄ amo
 ris amati 7 maioris amici e natio in
 d̄isibilez. vt cor amor n̄ fac refina. q̄

.fo.

errore: tñ maior malū seclur cum
 hō nō habz ad deū pīmā intencionem,
 q̄ sit tortū malū, qd̄ fecit machomet?
 q: mai? bonū est in hoc vno q̄ forti-
 ter diligit deū p̄ m̄az intētiōz, q̄ sit
 malū in omnib? hominib? qui sunt
 damnati. In libro intētionū. —
 ¶ Octuagesimūscūd? q̄ si de? dat
 homini de bonis huius mundi, nec
 p̄pter hoc, q̄a dat sibi r multiplicat
 bona q̄ homo debz eū diligere plus:
 qz tñ eūz diligit, q̄ plus nō pos-
 sit eū diligere. In lib? de arte amatiua.
 ¶ Octuagesimūscerūz q̄ inconue-
 niens est q̄ verus amor p̄pter aliq̄ q̄
 facit homini de? multiplicet, seu mi-
 nuat suū amare. q̄ postq̄ de? initia-
 uis hoīz amare bonitate magnitu-
 dine amore: r sic de alijs et homo cō-
 tēplari deū, nō puenit q̄ cōtrariū ha-
 beat posse in amare: imo oportz esse
 tā magna magnitudo iniriādi con-
 tēplādi in amore, r resūto bonitate
 magnitudine r duracione, et sic de
 alijs, q̄ nō possit amare crescere, nec
 minui: quia si possit crescere, et mi-
 nuī, iam iniriare r contēplari nō
 intraret mediū amoris. In lib? de arte
 ¶ Octuagesimūscuarz, ¶ amatiua.
 q̄ tantū desiderat r amat amic? hoc
 est hō iustus bonitate magnitudinē,
 r eternitatē suī amati, hoc est de? q̄ p̄-
 pter suū amorē se cōcordat bonitas,
 magnitudo, r eternitas in esse vna z
 cētūā r naturā, r vna, r eādē rē i nūc-
 ro i saico r p̄ter. In lib? de arte amatiua.
 ¶ Octuagesimūscvintz, q̄ amicus et
 amat? q̄ licet hō iust? r de? sunt vna
 indistincta r incōfusa cētūā r natu-
 ra in bonitate r magnitudine, r eter-
 nitate. In lib? de arte amatiua.

quia
+
alias contra
viam

suum

amato

Sci

¶ Octuagesimūscerz, q̄ si amic? hoc
 est hō iust? nō fuisse ipsa suū
 amati? r amat? nō fuisse ipsa suū
 amata sui amici iam eoz gloria nō fuisse
 in magna p̄cordia amoris. In lib.
 de arte amatiua.
 ¶ Octuagesimūscerūz q̄ amicus
 r amat? hō est hō iust? r de? in qui-
 bus nō est parvus amor, sed magn?
 possunt esse: imo sunt vna met esse-
 tia r natura dicitur indistincta r in-
 diuisibilis sine vlla contrarietate, r
 diuersitate essentia. r vba replicat
 frequēter in suba r effectū q̄ amic?
 r amat? q̄ quos intelligit deus dile-
 ctū r hominē diligetes deus sunt vna
 cētūā in nūcō omnia natura r
 vna actualitas vna cētūā vna ma-
 gnitudo sine cōtrarietate r diuersi-
 tate cētūā indiuisibilis r indistincta.
 In libro de arte amatiua. —
 ¶ Octuagesimūscvintz q̄ de p̄re et
 filio, r spūscō sic est q̄libet stat faz
 cōplet? sic ali? r stat oēs tres vno de?
 nō distincti in aliquo. Sic p̄ tena-
 resū ozare longot p̄ stare r sine
 imaginatiōe de nulla re p̄tali, r
 in valere q̄ hō habet tot? r apus
 sup? p̄ spūscū nō curās de re, q̄ sit
 hic suū ozare et sic hō q̄ hō non
 possit addere in cōtēplādi, nec de-
 rādo. In lib? de p̄ntiōe r p̄ntiōe r p̄ntiōe r p̄ntiōe
 ¶ Octuagesimū nonz q̄ infāti q̄ hō
 vult assentire sacramento p̄firmatiōis
 nō valet factū in bapt. i lib? p̄taliōis
 ¶ Nonagesimū q̄ si hō nō est p̄firma-
 tus r credit se p̄firmatus est à peccato
 originali mūdāt rōne hōc intētiōis,
 que consumit culpam r p̄cniā. In li-
 bro cōtēplationū: r in libro de
 ecclesiastis p̄taliōis vbi dat itellige

sub
ha

loc

In lib

quon

rigid

com

Et

et

in

quon

in

in

in

in

re qd

rigid

com

Làmina 5. Pàgina del Directorium Inquisitorum, Barcelona 1503, corresponent al Vat. lat. 13938, amb les correccions autògrafes de Francisco Peña, introduïdes en les seves edicions del llibre d'Eimeric.

Intentem ara de sintetitzar els resultats, que es dedueixen de tot aquest primer capítol:

a) tenim en el Vat. lat. 7199 l'exemplar de l'*Ars amativa* de Ramon Llull, del qual l'inquisidor Nicolau Eimeric se serví per a extreure'n ell personalment i transcriure de la seva mateixa mà trenta-vuit fragments que li devien semblar de doctrina sospitosa;

b) i coneixem amb certesa els paràgrafs lul·lians que cridaren l'atenció d'Eimeric, de manera que no hi ha dubte de quin fragment lul·lià correspon a cada un dels extrems eimericians, dels quals després l'inquisidor treuria els seus sis articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorum* procedents de l'*Art amativa*.

SEGONA PART

DELS EXTRETS DE L'ARS AMATIVA
ALS ARTICLES DEL *DIRECTORIUM INQUISITORUM*

Ara hem de fer una nova passa: en un segon moment, a partir d'aquells trenta-vuit extrems l'inquisidor elaborà les sis formulacions de tesis o articles antilul·lians que inclogué, també de forma autògrafa, dins el *Directorium Inquisitorium* en l'exemplar que cal suposar més primitiu d'aquesta obra, conservat a la Biblioteca Bartomeu March de Ciutat de Mallorca.

Assenyalem un petit detall. Si hom es fixa bé en les columnes del manuscrit ocupades pels extrems reproduïts en la primera part, s'adona que els textos són guixats de dalt a baix amb una línia vertical una mica esbiaixada, que afecta tot el text; una d'aquestes línies, la corresponent al f. LXVd del Vat. lat. 7199, és ben visible en el fragment que n'hem reproduït en les làmines de les pàgines anteriors.

La dita línia és ben coneguda: és la que deixaven els notaris en els seus manuals, quan l'anotació ja havia passat al document formal i, diguem-ne, solemne, és a dir, quan l'anotació ja havia estat posada en net. Aquesta observació confirma, d'una banda, el caràcter 'notular' i cursiu del tipus de lletra de Nicolau Eimeric, i alhora indica que els nostres extrems eren com unes anotacions destinades a ésser transposades en un altre text, el qual, en relació amb el nostre, era com la redacció definitiva, de la qual els nostres extrems eren com apunts previs.

Cal, però, que ja de bell antuvi precisem els conceptes, car l'elaboració d'aquestes pàgines m'ha fet arribar al convenciment que les llistes d'articles antilul·lians d'alguna forma realitzades per Nicolau Eimeric i actualment documentades foren successivament quatre; i, encara que ens n'ocuparem amb més detall en la tercera part d'aquest treball, ara en donarem una primera idea:

- 1) la més antiga, que tenia cinc-cents articles;
- 2) la segona, que en tenia dos-cents, i fou resultat dels treballs de la comissió papal establerta per a l'examen de les vint obres lul·lianes en català denunciades per l'inquisidor; tal com veurem en la tercera part, aquesta redacció dels dos-cents articles no té relació directa amb el *Directorium Inquisitorium* i per això ara no entrarà en el nostre estudi;
- 3) la tercera, que fou la primera redacció de la llista dels cent articles antilul·lians integrats dins el *Directorium Inquisitorium* manuscrit més primitiu;

4) i la quarta, que fou la segona versió dels mateixos cent articles, tal com es troben en totes les edicions del mateix *Directorium*.

L'elaboració d'aquestes pàgines m'ha conduït a pensar que la primera llista antilul·liana d'Eimeric tenia cinc-cents articles; fins i tot que tenia un nom propi: *Compilatio viginti magistrorum*. El mateix inquisidor, en efecte, en el paràgraf introductor col·locat al llindar dels actuals cent articles en l'exemplar de Mallorca, Biblioteca March, i reproduït en les edicions del segle XVI,⁸² diu que la laboriosa recerca en els vint volums d'obres catalanes de Llull (o lul·lianes) havia donat el resultat de cinc-cents proposicions que ell considerava censurables, un extracte de les quals serien les tan repetides cent tesis del *Directorium inquisitorum*; i en la frase final del colofó a la mateixa llista centenària, ens parla d'una 'compilatione viginti magistrorum'⁸³ Hom pot, doncs, pensar que els nostres trenta-vuit extrems passaren a formar part en llur totalitat o en un nombre que podria ésser entorn d'una trentena, del 'corpus' de les cinc-cents proposicions que foren la suma de les extrems de les vint obres catalanes en un primer moment incriminades.

82. Subratllo el fet que la introducció o pròleg als cent articles antilul·lians es troba en el manuscrit de Mallorca i en les edicions del segle XVI, perquè, un dels resultats d'aquesta recerca podria ésser el d'haver constatat el gran problema de crítica textual que presenta la transmissió de la principal obra de Nicolau Eimeric. Hi ha tota una branca del *Directorium Inquisitorum*, constituïda per manuscrits que hom pot suposar de procedència alemanya (d'entre els de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, els Vat. lat. 4866, f. 71b; Pal. lat. 680, f. 64r; Pal. lat. 681, f. 63v), en els quals els dits cent articles s'han reduït a una cinquantena, car salten del 40 al 98, i també ometen, igual com el de la Colombina de Sevilla, del qual parlarem de seguida, i el Vat. lat. 7007, f. 109v, el segon paràgraf del colofó als mateixos cent articles, el que comença: «Horum centum articulorum...»; l'exemplar, acabat de citar, de la Biblioteca Colombina de Sevilla, ms. 57-5-17, ff. 15-17, és encara més retallat, car li manca l'art. 7 i salta del 48 al 99; i en la recent edició dels mateixos cent articles, afegida com a apèndix al llibre d'Alois MADRE, *Die theologische Polemik...* (cit. en la nota 4), pàgina 156, l'autor, contra tota la tradició textual seriosa i sense donar cap explicació, es permet de suprimir el segon paràgraf de l'article 87, paràgraf que es troba en el manuscrit mallorquí i en les edicions esmentades.

83. Ni que sigui caient en falta de repetició, de la qual em disculpo, crec que convé ací d'oferir al possible lector el text d'aquells petits paràgrafs: «Que doctrina [Raymundi Lull] continebat plus quam quingentos articulos erroneos, de quibus, ut prolixitati parcat, centum presentibus inseruntur», f. LXXIVd; la denominació de *Compilatio viginti magistrorum* es troba en el colofó al mateix centenar d'articles antilul·lians: «...qui centum articuli a compilatione viginti magistrorum predictorum fuerunt abstracti», f. LXXVIIc. Aquests dos fragments constituiran un dels temes principals de la tercera part del present estudi; hi remeto, doncs, el possible lector.

Cal, però, una precisió: ací la relació entre els primitius cinc-cents i els definitius cent articles antilul·lians ens interessa en tant que cas d'evolució textual; allí, sota la qüestió de si els cinc-cents o els cent foren objecte d'alguna aprovació de Gregori XI.

Fins i tot m'aventuraré a exposar les raons de la hipòtesi relativa a l'origen dels primitius cinc-cents: eren la suma dels assenyalats, transcrits i aplegats per l'inquisidor en la seva lectura dels vint llibres catalans de Ramon Llull taxativament incriminats, la llista dels quals també passà al *Directorium Inquisitorum* i darrerament es pot trobar en el llibre d'Alois MADRE,

Ja hem dit que ara no ens ocuparíem de la segona, o llista dels dos-cents, pròpia de la comissió papal.

Quant a la tercera llista, o primera dels cent articles: allò que acabem de dir de la llista dels cinc-cents és segur en quant a la seva existència i en quant al fet d'ésser la font dels cent del *Directorium Inquisitorum*; més enllà, ja només és possible de fer deduccions, car el text d'aquell mig miler d',errors' (la *Compilatio viginti magistrorum*), no sembla que s'hagi conservat, és, certament, desconegut, i, per tant per al seu coneixement ens hem de limitar a allò que tenim: a la suposició que els trenta-vuit extrets del Vat. lat. 7199 passaren, primer a la llista dels cinc-cents i després, reduïts a sis, a una còpia ,en net', la dels cent articles antilul·lians del *Directorium eimericià*, que el mateix inquisidor afirma haver estat extrets d'aquells cinc-cents. Hem de suposar que l'inquisidor els consideraria aquells que més podien inculpar Llull i fer patent davant tothom que ell tenia raó en encalçar-lo com a heretge. Aquesta seria la primera redacció, la que el mateix Eimeric copià autògrafa en el volum manuscrit més primitiu del *Directorium Inquisitorum*, l'exemplar de Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March; és característic d'aquesta primera redacció el fet que, per exemple, hi manqui, de forma sistemàtica, la referència al llibre lul·lià del qual l'article ha estat extret, referència que, per això, en la transcripció que en fem més avall, escrivim entre parèntesis.⁸⁴

Quarta llista o segona i definitiva dels cent articles: podem assegurar, tant com una acta notarial ens permet d'estar segurs d'alguna cosa, que ha existit la segona redacció del centenar d'articles. En efecte, en la tan coneguda reunió de mestres o de reconeguts professionals de la teologia dels dos ordes de predicadors i de framenors del 19 de maig del 1386, convocada a Sant Francesc de Barcelona pel provincial dominicà i alhora inquisidor de la

Die theologische Polemik... (citada en la nota 4), 158, on figura la referència a les edicions del *Directorium*; si l'*Ars amativa* en donà trenta-vuit, atès que entre els vint hi ha llibres no tan llargs com la dita art, és enraonat de pensar que les frases que l'inquisidor considerava sospitoses en els vint donessin la suma de més de cinc-cents («plus quam quingentos»).

Aprofito l'avinentosa que m'ofereix el fet de parlar de les vint obres lul·lianes en català denunciades per Eimeric, per assenyalar un petit problema crític: en l'exemplar de Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. XCIVa, els quatre darrers títols de la llista són escrits damunt un espai raspat; l' anotació de cada un d'ells diu *Liber* i a continuació el títol de cada un; en tots quatre, l'espai raspat no és el corresponent a la paraula *Liber*, sinó la del títol estricte: són aquests: «*De oratione*, et est alius a predicto [el ,praedictus' és el *De orationibus*, setè de la llista] / *De anima* / *Sententiarum* / *Apostolicon*». Aquesta correcció obliga a preguntar-se si hi ha hagut variants en la sèrie dels vint llibres denunciats, esbrinant críticament les successives llistes en manuscrits i edicions, feina que ara no encaixaria en aquest context.

84. El text, doncs, d'aquesta primera redacció, és l'autògraf del mateix Eimeric, copiat en els folis LXXIVd-LXXVIIc, del volum manuscrit de Mallorca, Biblioteca Bartomeu Marc, 15-III-6.

corona catalano-aragonesa, Bernat Ermengol, el notari féu constar que aquest presentà a examen els «centum articulii... quos dictus inquisitor affirmavit esse de numero illorum in Bulla confuse tractatorum, inserendo ipsos... in quodam quaterno sua propria manu scripto..., in quo quaterno sunt posita nomina librorum et series articulorum...»: és a dir, el mateix inquisidor Nicolau Eimeric havia escrit en un quadern de la seva pròpia mà els cent articles, ara amb la novetat d'indicar, per a cada un d'ells, el llibre d'on havia estat extret, indicació que, en canvi, tal com ja sabem, encara manca en la còpia autògrafa ara de la Biblioteca March de Mallorca; i l'acta notarial rebla la dada en concret per al *Llibre de filosofia desiderat* en dir que «falso affirmatur inter contenta in dicto quaterno, propria manu dicti fratris Nicolai Eymerici scripto, quod erant inventi tres articuli erronei et hereticales»,⁸⁵ els tres procedents del dit llibre que amb indicació d'origen han passat a les còpies manuscrites i a les edicions modernes del *Directorium Inquisitorum*, amb els números 1, 64 i 65. El text autògraf d'aquell quadern devia contenir la redacció segona o definitiva dels cent articles tal com es troba, per exemple, en l'edició de Barcelona, 1503.

85. El text de l'acta notarial d'aquella sessió conjunta de mestres dominicans i fraïers és conegut pel fet d'haver estat inclòs dins l'anomenada *Sententia definitiva in favorem Raymundi Lulli*, donada per autoritat del cardenal legat a les nostres terres, Ademaro Alamanni, el 1419; segons RD, 399, n'hi ha vuit edicions. Ací és utilitzada la de Jaume CUSTURER, *Disertaciones históricas del culto inmemorial de B. Raymundo Lulio*, Ciutat de Mallorca, Miquel Capó 1700, 230-249, en particular 239-240 (cf. RD, 241-246, núm. 283). Tinc la convicció que el quadern autògraf de Nicolau Eimeric [...in quodam quaterno sua propria manu scripto...] (vegeu el text de les cinc primeres línies d'aquesta pàgina) utilitzat per la Comissió Ermengol, formada per dos altres mestres dominicans: Antoni Folquet i Francesc Marmandi, i per sis franciscans: Andreu Peregrí, Bernat Broll, Berenguer Laquet, Guillem Aragó, Dalmau de Clascar i Joan de Peguera, en el qual quadern ja constaven els llibres corresponents a cada un dels cent articles, era i restà a Santa Caterina de Barcelona i era o fou integrat en el text del manuscrit del *Directorium Inquisitorum*, que serví de base a l'edició barcelonina del 1503, text que, en aquest punt, coincideix amb el dit quadern i no amb la corresponent secció de l'actual volum de Ciutat de Mallorca, aleshores en la biblioteca de Sant Domènec de Girona.

Una darrera observació: la Comissió Ermengol es reuní en un moment en què imperava a Catalunya la política d'indiferència de Pere III el Cerimoniós, menys d'un any abans de la mort del rei; atesa la 'indiferència' reial i oficial davant els dos papes dels anys inicials del Cisma, Nicolau Eimeric, partidari confessat i propagandista del d'Avinyó, no podia actuar com a inquisidor en la corona catalano-aragonesa, i per això actuava el provincial dominicà, a qui corresponia de nomenar el dit inquisidor; de fet, en l'acta notarial del 18 de maig del 1386, Bernat Ermengol és qualificat de 'provincial i inquisidor' i, per contra, Nicolau Eimeric només de 'tunc inquisitor', no pas 'nunc'; aquesta situació correspon a la confirmada per la lletra de Pere III de Catalunya, el Cerimoniós, datada el 4 de març del mateix any, en la qual, en virtut de la seva 'indiferència' entre els dos pretesos papes del Cisma d'Occident i pel fet que Nicolau Eimeric havia estat públicament bel·ligerant a favor d'un, Climent VII, establia que Eimeric no era reconegut com a inquisidor i només ho era Ermengol; la dita lletra fou publicada per Johannes VINCKE, *Zur Vorgeschichte der spanischen Inquisition. Die Inquisition in Aragon, Katalonien, Mallorca und Valencia während des 13. und 14. Jahrhunderts*

Tenint en compte els paràgrafs anteriors, destinats a presentar la llista dels cent articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorium*, podem precisar que ara concentrem l'atenció en els cent articles de les llistes tercera i quarta i més en concret en aquells sis (els que porten els números 82-87), que en la darrera de les llistes esmentades consten procedir de l'*Ars amativa* de Ramon Llull.

Així hem començat de donar el segon pas del nostre estudi, el que partint dels trenta-vuit extrems de l'*Ars amativa*, objecte de la primera part, ens condueix als sis articles del *Directorium* procedents de l'art lul·liana acabada d'esmentar.

Cal, doncs, que els recordem, que procurem de retrobar críticament llur text primitiu i que esbrinem tant el grau d'identitat o de diferència textual entre el tenor de l'*Ars amativa* i el del corresponent article, com la fidelitat doctrinal entre el significat del paràgraf lul·lià i el de l'article del *Directorium Inquisitorium*.

Lògicament, aquesta segona part tindrà dues seccions:

la primera serà dedicada a analitzar comparativament els tres textos que entraren en la redacció de cada un dels sis articles que ens ocupen, i són: l'original de Ramon Llull; i els dos paral·lels: el de l'extret autògraf d'Eimeric; i el de l'article del *Directorium Inquisitorium*;

la segona estudiarà el significat del paràgraf lul·lià de l'*Art amativa* dins el seu context i el comparà amb el que literalment es dedueix de la formulació que Nicolau Eimeric donà a cada un dels corresponents sis articles.⁸⁶

(Beiträge zur Kirchen- und Rechtsgeschichte, 2) Bonn 1941, 126-127, núm. 117; i així com els cinc-cents fragments primitius tenien la denominació pròpia de *Compilatio viginti magistrorum*, també el quadern dels cent articles, a base del qual treballà la Comissió Ermengol portava el títol de *Condemnatio (doctrinae articulorum?) Raimundi Lulli*: cf. nota 88]. Hom pot veure en la nota 108 altres afegits d'Eimeric en el text d'alguns dels nostres sis articles en aquesta segona redacció.

Darrerament han augmentat les notícies relatives a Bernat Ermengol: hauria assolit el magisteri en teologia entorn el 1357, tal com hom pot veure en Adolfo ROBLES SIERRA, *Actas de los Capítulos Provinciales de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores, correspondientes a los años 1357 y 1358*, dins «Escritos del Vedat», XXV (1995), 350; i amb dos documents publicats simultàniament amb aquestes pàgines d'ATCA per Josep HERNANDO I DELGADO, *L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notarialis. Segona part: Instruments notarialis de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1294-1400*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), doc. 64, del 22 de març del 1354, on consta que pertanyia al convent de Mallorca i on li és assignat el dret a percebre mil sous per a la seva estada com a estudiant a París; l'altre, el núm. 87, porta data del 7 de febrer del 1362 i fa constar al marge que en una data no indicada, el dit document fou confirmat «per dictum fratrem Bernardum Ermengaudi, inquisitorem». Vegeu les notes 10, 88 i 222.

86. A diferència de la primera part, en la primera secció d'aquesta segona no farem referència al text català de l'*Art amativa*, perquè, tot i que oficialment només eren encausats vint llibres catalans de Llull, de fet els sis articles del *Directorium Inquisitorium* que en són extrems ho han estat de l'exemplar llatí que ja coneixem. Tots tres textos han estat transcrits dels respectius manuscrits: del Vat. lat. 7199 el de l'*Ars amativa* i el dels extrems eimericians

PRIMERA SECCIÓ

Per a cada un d'aquests, la primera secció s'estructurarà de la manera següent:

[A]. Número de l'article;

[B]. Transcripció dels tres fragments paral·lels, que han d'entrar en la comparació textual, disposats en seqüència cronològica:

a) el llatí de l'*Ars amativa*, amb el núm. 1;

b) el del corresponent extret copiat al final del Vat. lat. 7199, amb indicació del número que li correspon dins la rècula dels trenta-vuit, amb el núm. 2;

c) i el de l'article eimericià, tal com es troba en el ms. de Ciutat de Mallorca, Biblioteca March, 104-II-7, f. LXXVIc-d, amb el núm. 3;

[C]. Aparat crític. Les indicacions d'aquest aparat són assenyalades en el text mitjançant lletres minúscules alfabèticament successives, col·locades com a exponent al final de la paraula afectada, cada una de les quals és repetida en l'aparat crític seguida d'un punt;⁸⁷

autògrafs; i del de Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXVI c-d, el dels articles 82-87 del *Directorium Inquisitorium*; en tots tres casos he extremat la literalitat de la transcripció, sense normalitzar les ,i/j', les ,u/v' ni les ,c/t'.

En la segona part, en canvi, la referència al text català és obligada, car es tracta de conèixer el pensament de Ramon Llull en la seva formulació original i de comparar-la amb l'eimericiana; en general, però, tal com ja hem pogut veure en la primera part, la coincidència entre l'original català i la traducció llatina de l'*Ars amativa* del Vat. lat. 7199 no presenta problemes. Potser tampoc no en presentaria la revisió del text llatí realitzada per o sota la direcció d'Iu Salzinger per al volum VI de l'Edició Moguntina del 1737 (RD 302/VI); però essent anteriors i independents d'aquesta edició tant el text lul·lià com la transcripció o la reelaboració eimericiana, podem prescindir del text de la Moguntina. Recordem les observacions al respecte del card. Francisco Xavier Zelada transcrites en la nota 13.

87. En aquest aparat crític pot haver-hi les següents referències a variants textuales de manuscrits o edicions del *Directorium Inquisitorium*, o almenys de les seves cent tesis antilul·lianes:

A = Alois MADRE, *Die theologische Polemik...* (citada en la nota 4), 147-157.

B = Nicholai EYMERICI, *Directorium Inquisitorium*, Barcelona 1503 (RD núm. 31).

M = Antoni BUSQUETS, *Memoriale collationis, seu comprobationis centum articulorum lulliano-rum per Nicolaum Eymeric in suo Directorio compilatorum*, Ciutat de Mallorca, Manuel Rodríguez 1614 (RD, núm. 175).

O = còpia manuscrita del *Directorium Inquisitorium* en l'actual Vat., Ottob. lat., 1125, encarregada a Bolònia pel dominicà Gabriel [Casafages] de Barcelona, d'acord amb la següent anotació final, sembla autògrafa, del f. 152v: «Nota quod ego, fr. Gabriel de Barchinona, theologie professor et inquisitor Bononie, feci scribi hoc *Directorium* de peccuniis Inquisitionis anno Domini M. CCCC. LXI, et pertinet ad ipsum officium Inquisitionis; pro quo *Directorio* exposui libras Bonenorum .XXIIJ., solidos .X.».

P = Anton Raimon PASQUAL, *Vindiciae lullianae sive demonstratio critica immunitatis doctrinae... Raymundi Lulli ab erroribus eidem a Nicolao Eymerico impactis...*, I-IV, Avinyó, J. Garrigan 1778 (RD, núm. 388).

[D]. *Collatio diversitatum*, en la qual es poden donar, però no necessàriament es donen en cada cas, aquestes tres possibilitats:

a) que Eimeric (text [B], 3) hagi afegit;

b) o tret; i

c) o modificat paraules tant del corresponent text lul·lià com del propi extret, que ja sabem, per regla general, fidel al de Lull.⁸⁸ Els números 1-2-3 emprats en el recompte de variants recullen les grafies, respectivament: l'1, dels textos de l'*Ars amativa*; el 2, dels extrems eimericians del mateix Vat. lat. 7199; i el 3, dels articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorium*.

Les paraules o els sintagmes afectats per un afegitó de Nicolau Eimeric són assenyalats amb una ,a' en exponent immediatament abans de la primera lletra de la paraula o sintagma afectats (recordem que la ,a' correspon al primer apartat de la *Collatio diversitatum*, l'intitulat *Ex additione verborum*); les paraules o sintagmes afectats per una omisió de paraules són assenyalats amb una ,b' en exponent, col·locada de la manera que hem explicat en parlar de la ,a'; i les paraules o sintagmes afectats per una modificació són assenyalats amb una ,c' en exponent, col·locada com les dues lletres anteriors; sempre, doncs, que un lector trobi una d'aquestes tres lletres en exponent inicial pot veure en la respectiva secció de la *Collatio diversitatum* la concreció de la crida d'atenció.

Així, doncs, segons que la lletra en exponent es trobi immediatament abans o immediatament després, assenjala vers la *Collatio diversitatum*, si és anterior, o vers l'aparat crític, si és posterior; posem un exemple de l'article LXXXIV, on trobem: ,suum": el primer exponent remet a la primera secció de la *Collatio (Ex additione verborum)* i el segon a la primera observació de l'aparat crític.

En cada una de les tres parts de la *Collatio diversitatum* les indicacions segueixen de forma estricta la seqüència de mots en el respectiu fragment.

Analitzem, doncs, cada un dels sis articles elaborats a partir de l'*Ars amativa*:

R = Nicolai EYMERICI, *Directorium Inquisitorium, cum commentariis* Francisci PEGNE, Roma 1578 (RD., núm.123), Roma 1587 (RD., núm. 136), etc.

V = Vat. lat. 13938: exemplar imprès de B amb les correccions autògrafes de Francisco Peña per a R; el lector en pot veure una pàgina reproduïda en la darrera de les làmines.

88. La Comissió Ermengol (cf. nota 85) resumí de forma molt semblant a aquests nostres tres extrems el resultat de la seva comparació dels cent articles eimericians: «Ipsi centum articuli, comprobati cum libris Doctoris [Ramon Lull], inveniuntur in dicto quaterno [l'anomenat *Condemnatio*: cf. nota 85], modo per additionem, modo per abstractionem, modo per mutationem intentionis predicti Doctoris, falso modo assumendo seu interpretando ipsam, modo per positionem truncatam verborum dicti catholici Doctoris, haeresi et erroribus maculati», ed. CUSTURER, *Disertaciones...* (citada en la nota 85), 239. Vegeu també les notes 10, 85 i 222.

[A].

ARTICLE LXXXII

[B]. 1. *Ars amativa*: «...si 'amatus 'aliquid bonorum huius mundi 'largiatur 'amico, 'non enim si 'multiplicet 'ei 'munera ^bsuus amatus debet eum 'magis 'amare 'amicus, 'quoniam 'quanto plus potest debet eum 'amare, ^bjta quod non possit 'ulterius». ⁸⁹

2. *Extret*: «34. Si 'amatus 'aliquid bonorum huius mundj 'largiatur 'amjco, 'non enim si 'multiplicet 'ei 'munera ^bsuus amatus debet eum 'magis 'amare 'amjcus, 'quoniam 'quanto plus potest debet eum 'amare, ^bjta quod non possit 'ulterius». ⁹⁰

3. *Articulus* «Octuagesimus secundus, "quod si 'Deus 'dat 'hominj 'de bonjs huius^a mundj, 'nec propter hoc quia 'dat 'sibj "et 'multiplicat^b 'bona, 'homo debet eum 'diligere plus,^d 'quia 'tantum debet eum 'diligere quod 'plus non possit "eum diligere». ⁹¹ (In libro *De arte amativa*).

[C]. a. huius O istius b. multiplicat A multiplicari c. bona B *add* et VRP *om* et d. plus M *om* e. OBVMP/A *add* In libro *De arte amativa*

[D]. *Collatio diversitatum*a) *ex additione verborum*

1-2:-	3: quod
1-2:-	3: dat
1-2:-	3; et
1-2:-	3: eum diligere

b) *ex suppressione verborum*:

1-2: aliquid (bonorum huius mundi)	3: -
1-2: suus amatus	3: -

c) *ex mutatione verborum*:

1-2: amatus	3: Deus
1-2: bonorum	3: de bonis
1-2: non enim si	3: nec propter hoc quia
1-2: multiplicet	3: multiplicat
1-2: ei	3: sibi
1-2: munera	3: bona
1-2: amicus	3: homo
1-2: amare	3: diligere
1-2: magis	3: plus
1-2: quoniam	3: quia
1-2: quanto plus potest	3: tantum
1-2: amare	3: diligere
1-2: ita quod	3: quod
1-2: ulterius	3: plus

89. Vat. lat. 7199, f. LXIIa.

90. *Ibid.*, f. LXVd.

91. Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXVIC.

[A]

ARTICLE LXXXIII

[B]. 1. *Ars amativa*: «[^bAmor, inquit amicus: prout significat prima conditio contrarietatis et principii], inconueniens est ^cverum amatorem ^amultiplicare ^cminuere suum amare ^cpro aliquo ^cquod ^cfaciat ^cei ^csuus amatus. Nam, ex quo ^cprincipium ^cprincipiauit ^aamico ^cprincipiare ^bde bonitate, magnitudine, ^bduratione, amore, ^cetc.; et ^bex quo ^camicus ^csuum contemplatur amatum ^bsecundum *Decimam regulam De contemplatione*, non conuenit ^ccontrariari ^chabere posse in amare, ^csed magnitudinem ^cprincipiandi ^bet ^ccontemplandi in ^camare ^cindutum bonitate, magnitudine, duratione, ^cetc., ^cadeo magnam esse oportet, ^cquod ipsum amare nec possit crescere nec minui, ^cquoniam si minui ^cvel crescere posset, ^cprincipiare ^bquidem et contemplari amoris medium non ^cintrassent». ⁹²

2. *Extret*: «33. Inconueniens est ^cverum amatorem ^cmultiplicare ^cvel ^cmnuere suum amare ^cpro aliquo ^cquod ^cfaciat ^cei ^csuus amatus, ^cnam, ex quo ^cprincipium ^cprincipiauit ^amico ^cprincipiare ^bde bonitate, magnitudine, ^bduratione, amore, ^cetc., et ^cex quo ^camicus ^csuum contemplatur amatum, [...] non conuenit ^ccontrariari ^chabere posse in amare, ^csed magnitudinem ^cprincipiandi ^bet ^ccontemplari in ^camare ^cindutum bonitate, magnitudine, duratione, ^cetc., ^cadeo magnam esse oportet ^cquod ipsum amare non possit crescere nec ^cmnuj, ^cquoniam si ^cmnuj vel crescere posset, ^cprincipiare ^bquidem et contemplari amoris medjum non ^cintrassent». ⁹³

3. *Articulus* «Octuagesimus tertius, ^aquod inconueniens est quod ^cuerus amor ^cpropter aliqua ^cque^a ^cfacit ^chominj ^cDeus ^cmultiplicet ^cseu ^cmnuat suum amare, ^cquia postquam ^cDeus ^cinjtiauit ^chomjnem ^camare bonjtate magnjtudine amore, ^cet sic de alijs, ^b et ^chomo ^ccontemplari Deum, non conuenit ^cquod contrarie ^chabeat posse in amare: ^cymo, ^d ^coportet esse tam magna magnjtudo ^cinjtiaudj, ^ccontemplandj in ^camore ^cuestito^e bonjtate magnjtudine et ^fduratione, ^cet sic de alijs, ^cquod non possit^g amare, crescere nec ^cmnuj: ^cquia, si^h ^cpossetⁱ crescere ^cet ^cmnuj, ^ajam ^cinjtiare et contemplari non ^cintraret medjum amoris.^j (In libro *De arte amativa*)». ⁹⁴

92. Vat. lat. 7199, f. LXId.

93. *Ibid.*, LXVd.

94. Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXVIc.

[C]. a. RMP/A quae b. et sic de aliis P om c. BMPVR contrarie VR *add in mg* alias contrarium A contrarie (contrarium) d. BMRV/A immo P imo e. P restito f. M om g. V *add suum in mg* RPM *add suum* h. O om i. BPV possit j. OBPVM/A *add* In libro *De arte amativa*

[D]. *Collatio diversitatum*

a) *ex additione verborum*

1-2: -

3: quod

1-2: -

3: iam

b) *ex suppressione verborum*

1: [Amor, dixit amicus: prout significat prima conditio contrarietatis et principii]

2-3: -

1: secundum decimam regulam de contemplatione

2-3: -

1-2: de

3: -

1-2: duratione

3: -

1-2: ex quo

3: -

1-2: et

3: -

1-2: quidem

3: -

c) *ex mutatione verborum*

1-2: verum amatorem

3: verus amor

1-2: multiplicare

3: multiplicet

1: minuereve 2: vel minuere

3: seu mjnuat

1-2: pro aliquo

3: propter aliqua

1-2: quod

3: que

1-2: facit

3: faciat

1-2: ei

3: homini

1-2: suus amatus

3: Deus

1-2: nam ex quo

3: quia postquam

1-2: principium

3: Deus

1-2: principiavit

3: initiavit

1-2: amico

3: hominem

1-2: principiare

3: amare

1-2: etc.

3: et sic de aliis

1-2: amicus

3: homo

1-2: suum contemplatur amatum

3: contemplari Deum

1-2: contrariari

3: quod contrarie

1-2: habere

3: habeat

1-2: sed magnitudinem

3: ymo oportet esse tam magna magnitudo

1-2: principiandi

3: initiandi

1-3: contemplandi

2: contemplari

1-2: amare

3: amore

1-2: indutum

3: vestito

1-2: etc.

3: et sic de aliis

1-2: adeo magnam esse oportet

3: oportet esse tam magna

1-2: quod ipsum amare nec possit

3: quod non possit amare

1-2: quoniam

3: quia

1-2: vel

3: et

1-2: principiare

3: initiare

1-2: intrassent

3: intraret

[A].

ARTICLE LXXXIV

[B]. 1. *Ars amativa*:
«*Bonitas Magnitudo*. 1. Amicus ^camando tantum ^cdesiderabat bonitatem magnitudinem et eternitatem amati sui, quod ^cpre ^buehementi ^camore ^cconcordabant bonitas magnitudo et eternitas ^cse esse ^cunammet essentiam et naturam et unam eandem rem numero in amico et amato». ⁹⁵

2. *Extret*: «2. Amjcus ^camando tantum ^cdesiderabat bonitatem magnitudinem et eternitatem amati suj quod, ^cpre ^buehementi ^camore ^cconcordabant bonjtas magnitudo et eternjtas ^cse esse ^cvnammet essentiam et naturam et vnam eandem rem numero in amjco et amato». ⁹⁶

3. *Articulus* «Octuagesimus quartus, ^aquod tantum ^cdesiderat ^aet amat amicus, ^ahoc est homo iustus, bonitatem magnitudinem et eternitatem suj amati, ^ahoc est Dej, quod ^apropter ^asuum ^aamorem ^ase ^cconcordant bonjtas magnitudo et eternjtas ^cin esse ^cunam ^bessentiam et naturam, et unam ^aet [f. LXXVIId] eandem ^crem ^ain numero in amjco et amato». ^{d97} (In libro *De arte amativa*).

[C] a. suum M om b. unam M om c. OR eandem d. OBVRPM/A add In libro *De arte amativa*

[D]. *Collatio diversitatum*a) *Ex additione verborum*

1-2: -

3: quod

1-2: -

3: et

1-2: -

3: hoc est homo iustus

1-2: -

3: hoc est Dei

1-2: -

3: suum

1-2: -

3: se

1-2: -

3: et

1-2: -

3: in

b) *ex omissione verborum*

1-2: uehementi

3: -

c) *ex mutatione verborum*

1-2: amando

3: amat

1-2: desiderabat

3: desiderat

1-2: pre

3: propter

95. Vat. lat. 7199, ff. XXVb i Lb.

96. *Ibid.*, LXIVd.

97. Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXVIId

1-2: amore
 1-2: concordabant
 1-2: se
 1-2: unammet

3: amorem
 3: concordant
 3: in
 3: unam

[A].

ARTICLE LXXXV

[B]. 1.. *Ars amativa*: ^cAmante et amato ^bdistinctis existentibus et inconfusis in amare, ^camant ^bse ad inuicem in una indistincta et inconfusa essentia et natura bonitatis magnitudinis et amoris». ⁹⁸

2. *Extret*: «3. ^cAmante et amato ^bdistinctis existentibus et inconfusis in amare ^camant ^bse ad inuicem in una indistincta et inconfusa essentia et natura bonjtatis [...] et amoris». ⁹⁹

3. *Articulus* «Octuagesimus qujntus, ^aquod ^camicus et amatus ^asunt una indistincta et inconfusa essentia et natura ^ain bonjtate et ^bmagnjtudjne et eternjtate». ^{c100} (In libro *De arte amativa*).

[C]. a. OBVRMP/A *add* scilicet (B si licet) homo iustus et Deus b. et O/A *om* c. OBVRMP/A *add* In libro *De arte amativa*

[D]. *Collatio diversitatum*a) *ex additione verborum*

1-2: -
 1-2: -

3: quod
 3: in

b) *ex omissione verborum*

1-2: distinctis existentibus et inconfusis in amare
 1-2: se ad invicem in
 1-3: magnitudinis (3: magnitudine)
 1-2: et amoris

3: -
 3: -
 2: -
 3: -

c) *ex mutatione verborum*

1-2: amante et amato
 1-2: amant
 1-2: bonitatis

3: amicus et amatus
 3: sunt
 3: bonitate

98. Vat. lat. 7199, f. XXVb.

99. *Ibid.*, f. LXIVd.

100. Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXVIId.

[A].

ARTICLE LXXXVI

[B]. 1. *Ars amativa*: «*Magnitudo Gloria*. 2. 'Nisi amicus 'esset 'substantia sui amati et 'e converso, non 'esset 'utriusque gloria in 'magnitudine 'concordantie amoris». ¹⁰¹

2. *Extret*: «16. 'Nisi amjcus 'esset 'substantia suj amati et e converso, non 'esset 'utriusque glorja in 'magnjtudine 'concordancie amorjs». ¹⁰²

3. *Articulus* «Oc-tuagesimus sextus, "quod 'si amjcus^a non 'fujssset 'ipsa 'persona^b suj amati^c et 'amatus non fujssset ipsa perso-na^d suj amjci 'jam 'eorum glorja non 'fujssset in 'magna 'concordia^e amoris». ¹⁰³ (In libro *De arte amativa*).

[C]. a. OBVMP/A *add* hoc est homo iustus b. V *corr B* in substantia OMRP/A substantia c. V *add int lin et in mg* hoc est Dei ORMP/A *add* hoc est Dei d. V *corr B* in substantia ORMP/A substantia e. P concordantia f. OBVRMP/A *add* In libro *De arte amativa*

[D]. *Collatio diversitatum*a) *ex additione verborum*

1-2: -

1-2: -

1-2: -

3: quod

3: ipsa

3: iam

c) *ex mutatione verborum*

1-2: Nisi

1-2: esset

1-2: substantia

1-2: e converso

1-2: utriusque

1-2: esset

1-2: magnitudine

1-2: concordantie

3: Si... non

3: fuisset

3: persona

3: amatus non fuisset ipsa persona sui amici

3: eorum

3: fuisset

3: magna

3: concordia

[A].

ARTICLE LXXXVII

[B]. 1. *Art amativa*: «...[quare oportet necessario] 'ut 'amatus et amicus, in quibus

2. *Extret*: «31 (versus finem)... Quare oportet necessario 'quod 'amatus et amj-

3. *Articulus* «Oc-tuagesimus septimus, 'quod 'amjcus et amatus,^a in quibus 'non est

101. Var. lat. 7199, f. XXVIII d.

102. *Ibid.*, f. LXV a.

103. Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXXVI d.

^btu ^c[minoritas] non es, ^cpossint esse, immo ^bquod ^csint vnamet essentia et natura ^bet vnamet ^cdifferentia indistincta et indivisibilis, ^cut ipsi permanent vna eadem numero bonitas, magnitudo, duratio, etc.».

«...amans et amatus, in vna bonitate ^cse diligunt ad inuicem atque in vna magnitudine, in vna essentia, in vna natura et in vna substantia, in qua existunt ambo»

«...in ipso [amare super cetera] ^cse diligunt ad inuicem amans et amatus in una eademmet essentia et natura, et in vno eodemmet amore, bonificare, concordantia, etc., existente quolibet eorum tota illa eadem essentia et natura et eademmet bonitate, magnitudine, etc.»

«...permanentibus amato et amico vna eadem essentia et natura numero et vna eadem bonitate, magnitudine, etc.»¹⁰⁴

cus, in quibus ^btu ^c[minoritas] non es, ^cpossint esse, ymo ^bquod ^csint vnamet essentia et natura ^bet vnamet ^cdifferentia indistincta et indiuisibilis, ^cvt ipsi permanent vna eadem numero bonjtas, magnjtudo, duratio, etc.»

Extret: «32. ...amans et amatus in vna bonjtate ^cse diligunt ad inujcem atque in vna magnitudine, in vna essentia, in vna natura et in vna substantia, in qua existunt ambo...»

«...in ipso [amare super cetera] ^cse diligunt ad inujcem amans et amatus in vna eadem essentia et natura et in vno eodem amore, bonificare, etc., existente quolibet eorum tota illa eadem essentia et natura et eadem bonjtate et magnjtudine»

Extret: «29, ...permanentibus amato et amjco vna eadem essentia et natura in numero et vna eadem bonjtate, magnjtudine, etc.»¹⁰⁵

parvus amor sed magnus: ^cpossunt esse, ymo^b ^csunt unamet essentia et natura divina indistincta et indivisibilis, ^csine ulla contrarietate et diversitate essentie».

^aHec^d verba repljcat^e frequenter in substantia et effectu:

^aquod amjcus et amatus, ^aper quos intelligit Deum dilectum et homjnem diligentem Deum, ^f^csunt una essentia in numero: una natura, una^g persola^h (!), una actualjtas, una eternjtas, una bonjtas, unaⁱ magnitudo^j sine contrarietate et diversitate essentie indivisibilis et indistincta». ^{k106} (In libro *De arte amativa*).

104. Vat. lat. 7199, ff. LXc, LXIb i LIXd.

105. *Ibid.*, LXVd i LXVc.

106. Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXVIId. Precisem que en el segon paràgraf de l'article 87, pel fet que l'autor hi renuncia explícitament a una transcripció literal dels fragments lul·lians, la *Collatio diversitatum* només ha estat possible en algun cas, en què la correspondència resulta molt clara..

[C]. a. OBVRMP/A *add* hoc est homo iustus et Deus b. BVRM/A immo P imo
 c. OVRMP/A *add* In libro de arte amativa d. A *om sequentia* M *praemittit* Adnectit
 glossema aliud Eimericus RMP *haec* e. M *add* (inquit) f. O hominem diligentem
 Deum et Deum dilectum g. BVMP *om* h. V *corr B in* substantia OMP substantia i.
 bonitas una BVM *om* j. persona (!)... magnitudo VR(M) *corr B ita*: substantia una,
 actualitas una, eternitas una, magnitudo k. O distincta OBVRMP *add* In libro *De arte*
amativa

[D]. *Collatio diversitatum*

a) *ex additione verborum*

1-2: -
 1-2: -

1-2: -

3: quod

3: hec verba replicat frequenter in
 substantia et effectu

3: per quos intelligit Deum
 dilectum et hominem
 diligentem Deum

b) *ex omissione verborum*

1-2: et unamet

1-2; concordare

3: -

3: -

c) *ex mutatione verborum*

1-2: tu [minoritas]

1-2: es

1-2: possint

1-2: sint

1-2: divina

1-2: ut ipsi permaneant

una eadem numero bonitas

1-2: se diligunt ad invicem

3: non est parvus amor sed
 magnus

3: est

3: possunt

3: sunt

3: differentia

3: sine ulla contrarietate et
 diversitate essentie

3: sunt

Observacions globals sobre el text dels articles LXXXII-LXXXVII

La comparació entre els tres successius textos dels sis articles que ens ocupen permet d'establir una primera constatació: llur tenor no és materialment ni el del text de Ramon Llull ni el de l'extrat que en féu Nicolau Eimeric. Per la raó que sigui, de fet, en la seva literalitat, el text dels sis articles és resultat d'una reelaboració i, doncs, en tant que text, no pot ésser atribuït a Ramon Llull.

Tal com ja permeten d'endevinar tant l'aparat crític com la *Collatio diversitatum* que segueixen els sis articles, algunes de les modificacions consisteixen en supressió de paraules o de frases, d'altres en addició de les mateixes, i d'altres en canvis d'una paraula o d'una expressió per una altra.

I així, prescindint dels casos paral·lels en els 38 extrets, han estat suprimits sistemàticament: els binomis de principis lul·lians que a tall de subfí-

tols encapçalen totes les seccions pròpiament artístiques o no expositives de les parts quarta i cinquena de l'*Art amativa* i que indiquen que les formulacions que segueixen juguen amb els dos principis del subtítol (p. e., *Bonitas magnitudo*, en els extrems núms. 2, 3); i totes les frases que, pel fet de remetre a alguna altra de les parts de l'*Ars amativa*, contenen indicacions indispenables per a la comprensió encertada d'un paràgraf.¹⁰⁷

En el capítol dels afegits, hom ha d'assenyalar les repetides afirmacions d'equivalència entre ,amant' o ,amic' = home just, i ,amat' = Déu.¹⁰⁸

Quant als canvis de paraules, recordaré que, d'acord amb la identificació acabada d'esmentar entre ,amicus/amans' = ,homo' i ,amatus' = ,Deus', es repeteix aquest canvi en els articles 82 i 83; i recordaré sobretot que les expressions tècnicament lul·lianes han estat sistemàticament substituïdes per d'altres, perdent-se d'aquesta manera la significació específicament lul·liana i, en conseqüència, el sentit dels fragments.¹⁰⁹ Per exemple, en

107. En l'article vuitanta-tres ja en trobem dos casos: Nicolau Eimeric començà tant el seu extret com l'article amb ,...inconveniens est...', desfigurant el detall que aquesta no és una afirmació principal, ans determinada per una frase prèvia, que diu «...prou significat prima conditio contrarietatis et principii, inconveniens est...»; tal com veurem després, qui no té en compte la dita ,condició de contrarietat i principi' no pot comprendre el sentit exacte del paràgraf que constitueix l'extret 33 i l'article 83. L'altre cas dins el mateix article es troba a la meitat del text i se salta la indicació que l'amic contempla l'amat «secundum *Decimam regulam De contemplatione*», que també és un element que hom està obligat a tenir en compte, si vol ésser just a l'hora de comprendre el sentit del fragment lul·lià.

108. Ja en la primera redacció dels cent articles, la del manuscrit de Mallorca, tantes vegades citat (p. e., entre les notes 91-106), trobem en l'article 84 la doble identificació entre «amicus, hoc est homo iustus» i «amati, hoc est Dei», identificació que ja és unificada en el segon paràgraf de l'article 87: «amicus et amatus, per quos intelligit Deum dilectum et hominem diligentem Deum». En la segona i definitiva redacció dels mateixos cent articles, aquella que en la nota 85 hem anomenat *Condemnatio...*, la identificació fou afegida en l'article 85: «amicus et amatus, scilicet homo iustus et Deus» i en el 86: «amicus, hoc est homo iustus» i «amati, hoc est Dei»: totes aquestes identifications són introduïdes per l'inquisidor i, tal com veurem en la segona secció d'aquesta part, absolutament contràries a la declaració explícita de Ramon Lull.

109. Salvada sempre la possibilitat d'equivocar-me, he trobades les següents substitucions de paraules tècnicament lul·lianes per expressions que han perdut o han amagat la dita tècnica: article 83: ,principium', principi lul·lià relatiu de la tríada ,principium-medium-finis', és canviat en ,Deus'; i en conseqüència l'acte del dit ,principium' que és ,principiare' (principi relatiu i desinència tècnica del segon dels correlatius) és transformat tres vegades en ,initiare' i una altra en ,amare'; ,contrariari' és l'acte d'un altre principi relatiu, el de la ,contrarietas': és transformat en ,contrarie'. En l'article 86, un altre principi lul·lià relatiu, el de ,concordantia' és converteix en ,concordia'.

En relació a les notes 107-109, el testimoniatge de Francesc de Luna, declarant en el procés enantat per la Ciutat de València contra Nicolau Eimeric ens confirma la manca d'escrúpols de l'inquisidor a l'hora de modificar textos; diu així: «... dictus frater Nicholaus... inquirebat et processum faciebat contra doctrinam magistri Raymundi Lull, et falsabat articulos contentos in dictis libris... ut ipse testis bene potest docere ipsos articulos scriptos manu fratris Bou et emendatos manu propria ipsius inquisitoris; et hoc faciebat ipse inquisitor ad hoc quod posset condemnare dictam doctrinam Raymundi Lulli», Barcelona,

l'article 87 un principi lul·lià relatiu, el de la ,minoritas' ha estat substituït per la frase «non parvus amor, sed magnus»; i, tal com de seguida veurem, encara un altre principi lul·lià relatiu, el de ,differentia' ha desaparegut, substituït per la paraula ,divina' que no té cap base de crítica textual, ans és resultat d'una pura i simple badada. En podem deduir que el text dels articles ha estat intencionadament reelaborat a fi de fer-li perdre justament allò que tenia de més característic? Segurament no seríem lluny de la veritat.

Hi ha, encara, dos casos ben especials, en els quals, ultra la manca de fidelitat textual, és possible de copsar una certa manca de serietat de l'inquisidor a l'hora de fer una feina que havia d'ésser realitzada amb precisió de peu de rei. En l'article 86, en efecte, tant el text de l'*Ars amativa* com el de l'extret que en féu Eimeric porten la paraula ,substantia', que, en les dues versions de les cent tesis lul·lianes, l'ara mallorquina i la que desembocà en l'edició de Barcelona del 1503,¹¹⁰ es convertí en ,persona'; la badada de l'Eimeric era i és tan clamorosa que Francisco Peña, tot i haver promès que respectaria el text de la dita edició, corregí dues vegades la paraula eimericiana autèntica i tornà a la ,substància', tal com hom pot veure en l'article 86 de la darrera de les làmines reproduïdes.

L'altre cas és el salt o canvi que va del substantiu ,differentia' a l'adjectiu ,divina' en el primer paràgraf de l'article 87, salt o canvi que, en mans de Nicolau Eimeric, converteix la frase «unamet essentia et natura et unamet differentia indistincta et indivisibilis» en «unamet essentia et natura divina indistincta et indivisibilis». En el Vat. lat. 7199, f. LXC, en efecte, no trobem pas l'adjectiu ,divina', ans el substantiu ,differentia' mitjançant l'abreviatura corresponent, la de ,drîa', que hom pot veure en la primera de les làmines reproduïdes en aquestes pàgines. I val a dir que Eimeric la transcriví correctament, també amb abreviatura, en el seu extret núm. 31, en el qual, si hom s'hi fixa bé, pot veure les quatre lletres de la mateixa abreviatura ,drîa', tot i que sigui massa fàcil de confondre les dues del mig, ,-ri-' com si fossin una de sola, una ,-n-'; però, en passar de l'extret a l'article del *Directorium Inquisitorum*, també autògraf en l'actual volum manuscrit 104-II-7 de la Biblioteca Bartomeu March de Ciutat de Mallorca, ja no escriví l'abreviatura de forma que hom pogués llegir ,differentia', ans posà sota la línia bàsica d'abreujament, aquestes quatre lletres: ,dîna', tal com hom pot veure en la làmina de reproducció del dit frag-

Biblioteca de Catalunya, ms. 1167, f. 65v, transcrit per Jaume de PUIG I OLIVER, *El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LVI (1980 = VIè Centenari del Cisma d'Occident: *El Cisma a les terres valencianes*), 360; el fra Bou esmentat en el fragment acabat de transcriure també compareix en la nota 75, relacionat amb volums autògrafs d'Eimeric.

110. Sobre els dos estadis dels cent articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorum*, vegeu el text corresponent a les notes 84-85.

ment manuscrit, que les té ben clares i han d'ésser llegides: ,divina'. I així tenim «una essentia et natura divina indistincta et indivisibilis», on Ramon Llull havia escrit «una mateixa essència e natura e una differència indistincta e indivisibla», i el traductor al llatí i el seu copista havien deixat «unamet essentia et natura et unamet differentia indistincta et indivisibilis»; però, se suprimeixen les dues paraules ,et unamet' i es transforma ,differentia' en ,divina' i ja tenim una proposició herètica com una casa de pagès, sobretot si abans s'ha identificat l'amic amb l'home i l'amat amb Déu: el resultat és que l'amic-home i l'amat-Déu «sunt unamet essentia et natura divina»; panteisme pur i simple; però la frase o proposició herètica té el petit inconvenient de no ésser de Ramon Llull sinó de l'inquisidor Nicolau Eimeric.

I cal, almenys, subratllar el fet que, després del primer paràgraf de l'article LXXXVII, el mateix inquisidor ha renunciat explícitament a la fidelitat textual i ha construït el segon paràgraf d'aquell article a la seva manera. Indica aquesta operació amb les paraules: «Hec verba replicat frequenter in substantia et effectu».

SEGONA SECCIÓ

ESTUDI DEL TEXT I DEL SENTIT DE CADA UN DELS ARTICLES EN EIMERIC I EN LLULL

Heus-nos arribats a un punt, en què ens cal fer un gran salt. Si fins ara, en efecte, ens hem gairebé arrossegat arran de terra per entre la materialitat de textos i de fragments, de frases i de paraules, i àdhuc de lletres i d'abreviatures, ara, si el treball que ens resta a fer entorn als sis articles, el text dels quals acabem d'analitzar, ha de tenir alguna validesa, és necessari que primer ens encarem globalment amb tot el llibre de l'*Art amativa*¹¹¹ i amb el seu sentit, i després amb el de cada una de les seves parts.

I ens cal fer-ho, perquè acostumats a la literatura actual, teològica inclosa, per ventura cada vegada més pròxima a l'assaig baladrer i pirotècnic que a la investigació rigorosa, és possible que, sense ni adonar-nos-en, suposem que un escrit és tot ell exposició homogènia del pensament d'un autor i que el dit pensament es pot deduir de qualsevol de les seves parts.

Però, si recordem un moment allò que tots sabem de textos didàctics de l'Edat Mitjana, ens adonarem que aleshores les coses eren ben altrament. En un article qualsevol de la *Summa Theologiae* de Sant Tomàs d'Aquino, per

111. Prendrem per base d'aquestes pàgines l'edició de l'*Art amativa* indicada en la nota 20 i la citarem igual com en la primera part, i en la forma que allí explicàvem.

exemple, hi ha tota una secció, la dels ,videtur quod non', a partir de la qual un inquisidor contemporani sense escrúpols podria haver demostrat que ,il buon fra Tommaso' era afirmador de totes les heretgies hagudes i per haver; i aquell mateix hipotètic inquisidor podria permetre's d'acusar la *Bíblia* de defensora de l'ateisme, només que tragués del context del cor de l',insipiens' l'afirmació «non est Deus». Els dos exemples ens ajuden a comprendre que hi ha llibres que no són homogenis en totes les seves seccions i que tant en llur globalitat com en cada una de les seves parts poden seguir un gènere literari propi, que cal tenir en compte a l'hora de copsar amb encert i justícia la doctrina que hi és exposada.

L'*Art amativa* de Ramon Llull és una obra davant la qual, per raó doble, hom s'ha de preguntar quin és el seu sentit, tant el global com el de cada una de les seves seccions.

Perquè, tal com diu el primer mot del títol, és, com tantes altres obres de Ramon Llull, una ,art', no pas una ,ciència', amb tota la càrrega medieval de diferència entre ,art' i ,ciència',¹¹² ni molt menys, formalment i directament, un tractat de teologia o de filosofia. L'art és coneixement pràctic, fins a dominar-la, d'una activitat, d'un procediment d'actuació, d'un instrumental. I aquesta és la raó d'ésser de l'*Art amativa*, la de posar a les mans del possible lector interessat una metodologia per a encertar en les decisions de la voluntat, de la mateixa manera que l'*Art inventiva* (i el paral·lelisme és del mateix Llull) en proporciona una per a encertar en el coneixement teòric: «...compilam esta *Art amativa*, en la qual se dona e-s mostra amància, axí com en la *Art inventiva* sciència...»;¹¹³ més encara, en la

112. Mestre Martin GRABMANN reportà d'un *Tractatus quidam de philosophia et partibus eius*, conservat a París, Bibliothèque Nationale, lat. 6570, la següent explicació de la diferència entre ,art' i ,ciència': «Differt autem scientia ab arte, quum ars est collectio preceptorum, quibus ad aliquid faciendum facilius quam per naturam informamur. Scientia autem est rerum cognitio cum certa ratione, quare ita sit. Sic itaque scientie ab artibus differunt», *Die Geschichte der scholastischen Methode. Nach gedruckten und ungedruckten Quellen*. Zweiter Band. *Die scholastische Methode im 12. und beginnenden 13. Jahrhundert*, Friburg de Brisgòvia, Herder 1911 (reproducció fotomecànica, Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstalt 1957), 46-47 i nota 1.

Uns quants anys més tard, ja contemporani de Llull, TOMÀS D'AQUINO explicava: «...ars nihil aliud est quam ratio recta aliorum operum faciendorum... Illae vero scientiae quae ad nullum huiusmodi opus ordinantur, simpliciter scientiae dicuntur...», *Summa theologiae*, I-II, q. 57, art. 3 *in corp.* et *Ad tertium*. Des d'un punt de vista lul·lià, hom pot veure l'entrada *Art*, dins Miquel COLOM MATEU, *Glossari General Lul·lià*. Volum I: A-C, Ciutat de Mallorca, Editorial Moll 1982, 153: «1. Habilitat, destresa per a fer certes coses, adquirida amb l'estudi, l'observació o l'experiència... 2. Sistema de regles i preceptes per a fer bé una cosa, per a conèixer i exercir una professió, mecànica o liberal, per a saber expressar la bellesa, etc.».

113. ORL, XVII, 4, núm. 1, línies 8-9. Un mestre de lul·lisme tan indiscutible com Erhard Wolfram PLATZECK, afirmava en el seu *Raimund Lull. Sein Leben - Seine Werke. Die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlehre)*. II. *Kataloge und Anmerkungen* (Bibliotheca Franciscana, 6), Düsseldorf, Verlag L. Schwann 1964, 22*, nota 53, en presentar l'*Art ama-*

nostra, la metodologia és doble o resultat de la suma d'ambdues arts, l'amativa i la inventiva, tal com diu el mateix autor: «...per aquesta art, cascunes d'aquestes coses [*lligar la voluntat a bé amar i a posseir la ciència de les coses veres*] se poden haver, enaxí que per amància s'aconsegueix sciència, e per sciència s'aconsegueix amància, mesclant la una ab l'altra segons lo procés d'esta amància».¹¹⁴ I ara sigui'm permès de desviar-me un moment del camí i manifestar que molts dels oients o dels lectors potser troben ja de bell antuvi poc explicable el fet que l'*Ars inventiva*, més científica, bàsica i fontal, no hagi entrat en els cent articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorum* i l'*Amativa* hi estigui representada amb sis. Després veurem per què.

Aquesta darrera, però, és una observació purament marginal, que de moment ens desviaria del nostre objectiu. Reprenguem, doncs, el fil de la metodologia de l'*Ars amativa*, en la qual l'explicació dels passos que condueixen a l'encert en les opcions de la voluntat és repartida en cinc parts, copiades i paral·leles a les de l'*Ars inventiva*: la primera és la presentació de les famoses figures lul·lianes, ací en concret, de quatre: la primera, que representa la solidesa i compactesa de totes les possibles i pensables perfeccions o qualitats; és aplicable a l'únic Déu i en diem la figura A, la dels 'principis absoluts' o, lul·lianament, de les 'dignitats'. La segona, que, per contra, recorda la relativitat tant de la realitat creada com del nostre coneixement, és la figura dels principis relatius, nou com els anteriors, i de llur diferent incidència tant en els diversos plans cognoscitius (intel·lectual-sensitiu), com en els ontològics (substància-accident), o en els de l'activitat (causalitat, instrumentalitat, finalitat): en aquestes dues figures tenim tant la designació de conceptes mitjançant paraules com llur equivalència a lletres soles; en les figures vinents, ja només trobarem lletres, a través de les quals caldrà endevinar els corresponents conceptes. La tercera figura és la que recorda que el nostre coneixement es realitza, tal com deien en general els medievals, «componendo et dividendo», és a dir, associant o dissociant conceptes, en aquest cas els de la primera figura. I la quarta és la que introdueix i té en compte els principis de relativitat dins l'associació de conceptes de què acabem de parlar.¹¹⁵

tiva, que aquesta «bildet mit *Ars inventiva* im Grunde den ganzen Lull»; i afegia: «Man kennt Lulls Lehre unvollständig, wenn man lediglich dessen Erkennen um das Sein verfolgt und nicht das gleich stark oder in der Intention Lulls noch stärker betonte *agere*, das aller *otiositas* entgegentritt und in den Geistwesen vom Willen, von der Liebe geleitet wird, ständig daneben betrachtet». El mateix Lull, de més a més, assenyala en l'endrea de l'*Arbre de filosofia desiderat*, que l'arbre de la voluntat s'ha de completar amb una *Art memorativa* (ORL, XVII, 402, núm. 4).

114. *Ibid.*, 4, núm. 1, línies 9-5 del final de pàgina.

115. *Ibid.*, 11-22; les figures es troben, respectivament, en les pàgines 12, 14, 18 i 21.

Tot just acabada la primera part, trobem la confirmació de la natura ,artística' de l'*Art amativa*: «...tot quant ha en esta art són regles a venir a preposít de son object»;¹¹⁶ però, amb finalitat pedagògica, Llull exposa divuit casos o regles concretes «com hom sàpia ligar sa volentat a bo amar, e son enteniment a ver entendre, aplicant estes regles».¹¹⁷ Diria que són divuit mostres (a base d'altres tants aspectes de la realitat, com és ara el fet que els éssers d'aquest món són resultat de composicions múltiples; o d'un aspecte de l'acció humana, com és ara la contemplació), de com la col·laboració sincera entre raó i voluntat condueix a l'amància encertada. Completaré la informació entorn aquesta part recordant que, essent ella més clarament expositiva i teòrica, cap de les seves afirmacions no ha estat introduïda en els articles antilul·lians que ens ocupen.¹¹⁸

La tercera part, intitulada *De definicions*, és explicació dels conceptes lul·lians bàsics: els nou principis absoluts o dignitats i els, també nou, relatius,¹¹⁹ que hem trobat en parlar de les figures de la part primera. Tampoc cap fragment d'aquesta part no ha donat text a cap dels sis articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorum*. Recordem, però, que en nomenclatura lul·liana els ,principis' (o les ,dignitats') també es diuen ,començaments', perquè de seguida tornarem a trobar aquesta paraula.

Resten les dues parts més pròpiament artístiques. El títol de la quarta és *De condicions*.¹²⁰ Què col·loca Llull sota aquest títol?. Ell mateix ens ho explicarà: «...de tres començaments [*acabem de trobar aquesta paraula en la part anterior*] fem una condició, axí com de bondat, granea e eternitat, de què fem una condició, e de bondat, granea e poder, de què-n fem altra, e axí

116. *Ibid.*, 22, núm. 1.

117. *Ibid.*

118. *Ibid.*, 23-87.

119. *Ibid.*, 88-150.

120. *Ibid.*, 151-235; el mateix Ramon Llull defineix així la seva ,condició' en l'*Ars inventiva*, que, tal com sabem pel text corresponent a la nota 113, és com la premissa, de la qual prové l'*Art amativa*: «...addito unoquoque terminorum huius artis alii, resultant conditiones inde (?) huius artis, de quibus in hac sequenti distinctione intendimus prosequi, elicentes ex unaquaque combinatione seu camera tres conditiones implicite in tribus propositionibus, mutando unumquodque ipsorum principiorum de unoquoque omnium illorum, secundum quod patet in processu», Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 877, f. 13r; el mateix Llull, en la *Taula d'esta Art, que és de explanament de vocables per a. b. c....*, publicada al final de l'*Art amativa*, exposava així el concepte de ,condició': « c o n d i c i ó és en aquesta Art, mesclament de sos començaments, stants los uns condicionats en los altres segons lurs diffinicions e propietats, axí com bonea, qui és condicionada en ésser gran sots rahó de granea, e en ésser durable sots rahó de eternitat, e és gran e durable segons sa condició matexa, ço és a saber, que sa granea e sa duració sia bona; e açò mateix se segueix de condició en los altres començaments», ORL, XVII, 392; vegeu el resum que Tomàs i Joaquim CARRERAS ARTAU, *Historia...* (cit. en la nota 1), 597, fan de la quarta part de l'*Art amativa*, dedicada a les ,condicions'.

de bondat, eternitat e poder, qui-n componen altra, e axí de grau en grau, artificialment e ordenada, tro que són totes les condicions...»;¹²¹ també ens informa de les característiques inherents a les formulacions en què entren i es juxtaposen diverses dignitats o principis lul·lians:

a) «Cascuna condició és universal», és a dir, és una formulació genèrica i abstracta;

b) «on poden ésser atrobats molts particulars», dins la qual, doncs, hi ha moltes possibilitats de concreció, sense que es particularitzi en cap d'elles;

c) «concludent d'aquells en tal manera, afirmant o negant...»;¹²² a partir, doncs, de la formulació genèrica d'a) i de la recerca de les concrecions en b), hom comprèn si pot donar resposta a la pregunta i, en cas positiu, si la dita resposta ha d'ésser afirmativa o negativa; i

d) com que aquella formulació de diverses dignitats és establerta entre ,amic' i ,amat', també ens exposa les significacions que, dins aquesta part, poden tenir les dues paraules acabades d'esmentar.

I així: «en aquest procés, com diem:

aa) «,amant, amic, amat, amatiu, amable' e les altres, algunes vegades entenem Déu simplement per l',amant, e-l amic, e-l amat, amatiu e amable';

bb) «mas majorment entenem per l',amant, amic, amatiu', home contemplatiu qui ama nostre senyor Déu e parlant ab Ell en segona persona (i cal mantenir ben viva en la memòria aquesta darrera indicació de ,parlant ab Ell (Déu - ,amat') en segona persona');

cc) «e algunes vegades s'entén entre home e son proïsme;

dd) «e algunes vegades lo pot hom atribuir a home e a Déu e a son proïsme. E açò mateix se segueix en lo procés de les qüestions».¹²³

Com que tres dels sis articles antilul·lians procedents de l'*Art amativa* de Ramon Llull (els 84, 85 i 86) han estat elaborats a base d'aquesta quarta part dedicada a les ,condicions', cal que, en acabar la mínima anàlisi anterior, subratllem què és una ,condició': negativament no és cap afirmació ni negació, car aquestes, si arriben, només ho fan després i com a resultat d'un estudi que va de l'universal al particular; positivament no és res més que una formulació hipotètica i possible de relació entre amic i amat mitjançant diverses ,dignitats' lul·lianes juxtaposades, a partir de la qual formulació l'estudiant d',art' lul·liana o de lògica, aplicades les normes corresponents, pot arribar al triple resultat:

121. ORL, XVII, 151, núm. 2. Si no m'erro, aquest és un punt central per a la comprensió no sols del nostre tema, ans del cos de doctrina de Llull en general: per al nostre, la proposició lògica ja no era allò que havia definit Pere Hispà en les *Summulae logicales*: «oratio verum vel falsum significans» (DE RIJK, Assen 1972, 3), car s'havia convertit en una simple formulació de relacions possibles entre conceptes. A fi de no repetir, em permeto de remetre el lector a la nota 198.

122. *Ibid.*, 151, núm. 3.

123. *Ibid.*, 154, núm. 9.

a) de sortir o no de la hipòtesi genèrica desembocant en la formulació categòrica;

b) en sentit afirmatiu; o

c) en sentit negatiu;

i recordem que ,amat' només significa ,Déu', quan l',amic' l'interpel·la en segona persona.

En acabar l'explicació de les quatre significacions d',amic - amat', Ramon Llull ens diu que «açò mateix se segueix en lo procés de les qüestions»¹²⁴; ens cal recordar-ho perquè aquestes són l'objecte de la cinquena part del llibre lul·lià,¹²⁵ d'on han estat extrets els altres tres articles procedents de l'*Art amativa* (els 82, 83 i 87). La diferència entre les dues darreres parts del tractat rau en el fet que allò que les condicions de la quarta proposaven com a hipòtesi de relació entre ,amic' i ,amat' a base de diverses ,dignitats' o conceptes lul·lians, ara s'ha convertit en pregunta. En començar l'explicació de què és la quarta part o les condicions, trobàvem la trilogia ,bondat grandesa eternitat',¹²⁶ però sense afirmar ni negar ni tan sols preguntar; la tornem a trobar en la primera de les qüestions de la cinquena part: «Qüestió: Amor demanà a bondat, granea e eternitat si era Déu, car molt desirava que Déus fos, per ço que més pogués amar»¹²⁷; remarcuem allò que, ultra la pregunta, aquesta frase conté de novetat: ,molt' i ,més': s'han introduït en el discurs els principis relatius, ací el de ,majoritat', que, però, implica els altres dos del seu trinomi: els de ,minoritat' i d',igualtat'.

Tenim, doncs, una primera idea de la diversitat de cada una de les cinc parts de l'*Ars amativa*. I, ni que sigui fent-me pesat, acabaré aquesta explicació prèvia recordant que els sis articles del *Directorium Inquisitorum* trets del dit llibre lul·lià pertanyen a aquestes dues darreres parts o seccions.

ANÀLISI DE CADA UN DELS SIS ARTICLES

Pressuposades les clarificacions acabades de recordar, és arribat el moment de traslladar-nos del significat al signficant i d'encarar-nos amb el sentit de cada un dels sis articles trets de l'*Art amativa*, a fi de constatar si la càrrega doctrinal que semblen tenir a l'interior del conjunt antilul·lià d'Eimeric s'identifica o s'aparta del que els donà Ramon Llull en integrar-los en el seu llibre.

Crec que el respecte a l'ordre objectiu demana que primer intentem de descobrir el sentit original i després el de la formulació eimericiana.

124. *Ibid.*

125. *Ibid.*, 236-376.

126. Vegeu el text de la nota 121.

127. ORL, XVII, 238, I, [1].

ARTICLE LXXXII

El text lul·lià corresponent a l'article 82 del *Directorium Inquisitorum* pertany a la cinquena o darrera part de l'*Art amativa* i diu així:

«...si l'amat dóna al amic dels béns d'aquest món jens: per ço car li dóna e li multiplica aquells dons, l'amic no deu més amar l'amat, car tant lo deu amar, que més no-l pusca amar»¹²⁸

Precisem que aquesta cinquena part té dues seccions, i que el nostre fragment pertany a la segona. La diferència entre les dues és aquesta: la primera meitat és una rècula de vuit-centes trenta-tres qüestions o preguntes que successivament s'encaminen a esbrinar la relació que podria establir-se entre ,amic' i ,amat' a base de combinacions múltiples entre principis lul·lians absoluts, absoluts i relatius o només relatius, principis que figuren a tall de sotstítol en començar el grup que els correspon; i així la mateixa dinàmica de la successió de les preguntes condueix a un punt, en què Llull, a base de la juxtaposició dels dos principis relatius de contrarietat i començament, en formula una, que diu així:

«Qüestió. Amic, dix amor: si vostre amat vos donava més que no us ha donat, o si us tollia açò que us ha donat, crexeria o minvaria vostre amar?»¹²⁹

Un cop acabada la llarguíssima llista de qüestions, ve la segona secció del capítol cinquè, on d'entre aquelles més de vuit-centes preguntes, Llull en repeteix vint,¹³⁰ «en les quals donam exempli e doctrina com hom sàpia trametre qüestions a figures, regles, diffinicions e condicions»,¹³¹ és a dir, a les quatre primeres parts del llibre: vint mostres, doncs, de com es pot solucionar una pregunta tenint en compte les parts anteriors de l'*Art amativa*.

Justament la darrera de les dites vint mostres reproduïx la qüestió que acabem de transcriure i el mateix autor ens informa de la seva particular significació: «De les vint qüestions..., [n'aplicam] la vintena sobre la quarta figura»,¹³² la qual, tal com sabem, ultra els absoluts, introdueix principis relatius en la hipotètica relació entre amic i amat; també ens diu que «a la vintena qüestió preposam donar quatre paragrafis sobre quatre condicions significades per la cambra que preposam elegir en la quarta figura».¹³³ El fragment incriminat per Nicolau Eimeric es troba en el segon dels ,paragrafis' relacionats amb una de les condicions formulades a base d'una cambra a elegir d'entre les proporcionades per la quarta figura.

128. Vegeu la nota 69.

129. ORL, XVII, 299, núm. 793; i 372.

130. *Ibid.*, 305-376.

131. *Ibid.*, 304, núm. 1.

132. *Ibid.*, núm. 2.

133. *Ibid.*, 304-305, núm. 5.

Llegim les línies inicials del ,paragrafi': «Fahia eternitat durar en l'amic los treballs e ls languiments que l'amic sosté per amor, e poder fasia l'amic apoderar a amar son amat, e sabia-ho la saviesa de l'amat». ¹³⁴ Comencem de veure-hi clar: entre amic i amat és suposada una situació en la qual eternitat o duració (un principi absolut), poder (altre principi absolut), i saviesa (terç principi absolut), actuen dins un marc de ,treballs i languiments', és a dir, dins un marc, en el qual incideix un principi relatiu, el de ,minoritat'; posada la situació i el marc, repetim la pregunta: en aquesta hipòtesi, «creixeria o minvaria vostre amar?». ¹³⁵

La resposta a la pregunta té una primera part o consideració que va directe al cor del problema, i és el d'una relació entre amic i amat, en la qual aquest proporciona a aquell ,treballs e languiments' duradors, però alhora són coneguts per l'amat, i aquest fet dóna força a l'amic; i una segona part o consideració, que és aplicació de la primera. No cal dir que la doctrina de Llull és que, l'amic ha d'acceptar «treballs, languiments, mort per amor de son amat», car «molt major bé és e major plaser al amic saber que son amat sàpia ço que ell sosté per sa amor, que no són los mals e los afanys que l'amic sosté en ésser turmentat e treballat e mort per son amat»; ¹³⁶ i la raó última és que el mateix fet que l'amic pari ferm a sostenir treballs, languiments, mort per amor de l'amat, demostra que l'amat ha reeixit a fer-lo semblant a ell: «car si-l amat li toll per una manera [pensem en els ,treballs, languiments, mort'], ell li dóna per altra, en quant li dóna paciència, esperança, obediència, e-l vist de sa semblança». ¹³⁷

La mateixa doctrina s'aplica a la situació contrària (recordem ací un dels grans principis lògics medievals, el d',eadem est ratio contrariorum'), la de l'article LXXXII: «Açò mateix vos dic, amor, dix l'amic, que-s segueix si l'amat dóna al amic dels béns d'aquest món jens: per ço car li dóna e li multiplica aquells dons, l'amic no deu més amar l'amat, car tant lo deu amar, que més no-l pusca amar...». ¹³⁸ El sentit és diàfan: si l'amat s'adonés que l'amic l'estima més pel fet que li ha donat quelcom, també veuria que l'amic l'estima més pels dons que per ell mateix i, detall molt més important, no veuria en l'amic la seva semblança; i Llull no s'està d'aplicar-hi, immediatament després de les frases acabades de transcriure,

134. *Ibid.*, 373, núm. 2.

135. Vegeu el text de la nota 129.

136. ORL, XVII, 373, núm. 2, línies 6-12 del paràgraf.

137. *Ibid.*, línies 5-3 del final de la pàgina.

138. *Ibid.*, 373-374.

una de les seves doctrines més característiques, la de la primera i segona intenció.¹³⁹

* * *

Recordem ara el text de l'article LXXXII del *Directorium Inquisitorum*:

«Octuagesimus secundus, quod si Deus dat homini de bonis huius mundi, nec propter hoc quia dat sibi et multiplicat bona, homo debet eum diligere plus, quia tantum debet eum diligere quod plus non possit eum diligere. (In libro *De arte amativa*)».¹⁴⁰

Per a la interpretació d'aquest article manca qualsevol base oferta pel mateix Nicolau Eimeric. Per això, ens hem de refiar exclusivament del sentit literalment gramatical de la formulació. Aquest sembla reduir-se al següent: «En el cas que l'home hagi rebut de Déu béns d'aquest món, no per això l'ha d'estimar més, car ja l'ha d'estimar tant que més no pugui.»

Fins i tot crec que és possible d'assenyalar el punt conflictiu, que es troba entre ,amar més' i ,amar tant que més no pusca' (o ,plus amare / diligere' i ,quanto plus potest amare, quod non possit ulterius / tantum eum diligere, quod plus non possit'); car Llull no diu que l'amic no hagi d'estimar l'amat pel fet d'haver-ne rebut béns d'aquest món, sinó que, si ja l'estimava de forma total i per ell mateix, fins a compartir internament la seva fesomia, no el podrà estimar amb un plus no inclòs en aquella totalitat.

No entraré a polemitzar amb Nicolau Eimeric sobre si la doctrina bàsica de qualsevol ètica basada en principis religiosos de relació amb Déu personal, doctrina que en el cristianisme s'ha concretat en l'«Estimaràs Déu amb tot el teu cor, amb tota la teva ànima i amb totes les teves forces»,¹⁴¹ parla d'una totalitat que no és tal, ans permet la coexistència amb una part de cor buida d'amor a Déu a omplir amb amor pels possibles béns mundans rebuts.

Em limitaré a assenyalar que ací l'inquisidor ha comès almenys dos salts lògics, explícitament rebutjats per Ramon Llull:

a) el de transformar una pregunta en una resposta que implica una tesi teològica sobre l'obligació d'estimar Déu; i

b) el de passar d'una formulació genèrica, vàlida per a la relació abstracta entre un amic i un amat no més determinats, a la relació específica d'amor entre Déu i l'home. Recordem que, segons les mateixes paraules de Llull, només en el cas que l',amic' interpel·li personalment l',amat',

139. El *Llibre de primera i segona intenció* és publicat dins el primer volum de les *Obras de Ramon Llull*, ed. de Jeroni ROSSELLÓ, Ciutat de Mallorca, 1901; i amb el títol de *Llibre d'intenció* per Salvador GALMÉS, dins ORL, XVIII, Ciutat de Mallorca i Barcelona 1935.

140. Vegeu el text corresponent a la nota 91.

141. Aquest precepte bíblic passà del *Deut* VI, 5, als tres sinòptics del Nou Testament: Mt XXII, 37; Mc XII, 30; i Lc X, 27.

adreçant-se-li en segona persona, la dita paraula ,amic' significa «home contemplatiu, qui ama nostre senyor Déu», i ,amat' significaria Déu;¹⁴² és evident que aquesta hipòtesi de significat no es dóna en el nostre fragment, tant si és llegit en l'original català com si ho és en la traducció llatina;¹⁴³ l'abús, doncs, de Nicolau Eimeric no pot ésser més estrident, car, de més a més, el nostre text no sols no és cap tesi, ans és una consideració hipotètica, introduïda amb un ,si', tota ella abstractament doctrinal i, doncs, impersonal a tot ésser-ho; i encara fixem-nos que els interlocutors de tota la qüestió vintena no són pas un ,amic' i un ,amat' concret o concretitzable, ans només l'amor en abstracte i un amic no menys genèric.

De més a més, encara que potser no seria necessari d'explicitar-ho, cal recordar que tot el sentit i el context ,artístic', acabat d'exposar en fer la presentació del text de Llull corresponent a aquest article LXXXII, s'ha perdut completament en la reelaboració de l'inquisidor. Tant la temàtica d'allí com la del paràgraf lul·lià de l'article següent són completament alienes a allò que els fa dir Nicolau Eimeric en el seu article LXXXII.

ARTICLE LXXXIII

El text corresponent de Llull diu així:

[«Amor, dix l'amic: segons que significa la primera condició de contrarietat e començament], inconvenient cosa és que ver amador, per negunes coses que li faça son amat, multiplic ni minve son amar; car pus que començament comença al amic amar de bondat granea duració amor, e les altres, e l'amic contempla son amat segons la desena regla de contemplació, no-s cové que contrariar haja poder en amar, ans cové ésser tan gran la granea de començar e contemplar en amar vestit de bondat granea duració, e les altres, que no pusca l'amar crèixer ni minvar, car si podia crèixer o minvar, ja començar e contemplar no serían intrats en lo mejà d'amor penre e auciare contrarietat d'amar».¹⁴⁴

Aquest paràgraf pertany a la primera de les quatre mostres de resposta a la qüestió vintena, que acabem de conèixer,¹⁴⁵ la formulació de la qual donem per suposada. Per tant, totes les observacions fetes amb motiu de l'article anterior, fins que arriben a l'anàlisi de la segona consideració de resposta a la dita qüestió vintena, són vàlides per a aquest article LXXXIII.¹⁴⁶

El planteig ,artístic' del fragment lul·lià és donat per dues indicacions del mateix text, ambdues, tal com ja sabem, suprimides per Nicolau

142. Vegeu la nota 123.

143. Vegeu la nota 69.

144. Vegeu la nota 68.

145. Vegeu la nota 129.

146. És el text corresponent a les notes 130-133.

Eimeric en la seva reelaboració del nostre fragment en l'article LXXXIII.¹⁴⁷ Les examinarem en el doble biaix estàtic i dinàmic, o, dit d'altra manera, mirarem de veure allò que les dues indicacions signifiquen en elles mateixes, d'una banda, i llur incidència dialèctica en el raonament lul·lià que ens ocupa, de l'altra.

La primera encapçala el text de la citació i el relaciona «amb la primera condició de contrarietat i començament»; recordem que tota la quarta part de l'*Art amativa* és dedicada a les ,condicions',¹⁴⁸ dins la qual trobem puntualment un petit apartat dedicat a les relacions entre els dos principis relatius de ,contrarietat' i ,començament', la primera de les quals ,condicions' diu textualment així: «[793.] En lo mejan d'amor intraren començar e concordar pendre e auciore contrariar d'amar»,¹⁴⁹ frase que és repetida en la cinquena part de l'*Art amativa*, *De qüestions*, immediatament després de formulada la qüestió vintena, dins la qual ens trobem.¹⁵⁰ Si recordem que, segons l'explicació que Llull en dóna en el mateix llibre, «lo mejà d'amor és amar...» en infinitiu, és a dir, ,estimar' en acte,¹⁵¹ veurem que la hipòtesi de treball formulada amb aquella primera ,condició' és la d'un ,amar' (o acte o acció d'estimar), en el qual incideixen els principis relatius de començament i concordança, amb el resultat de fer desaparèixer (,pendre e auciore') contrarietat d'amar, és a dir, el de superar qualsevulla possible contraposició inserida en el mateix acte d'amar; establert aquest pressupòsit, en un ,ver amador' l'amar no s'ha de veure afectat per «negunes coses que li faça son amat».¹⁵²

La segona referència ,artística' es troba al mig del nostre fragment i remet de forma explícita a «la desena regla de contemplació»;¹⁵³ si recordem que una de les parts de l'*Art amativa*, concretament la segona, és dedicada a les ,regles',¹⁵⁴ i la fullegem, ens serà fàcil de trobar la desena, que porta aquest títol: *De la desena regla que és de contemplació*.¹⁵⁵ Llull hi exposa la competició i col·laboració entre voluntat, enteniment i memòria en l'ascens contemplatiu vers les dignitats i l'essència de Déu, fins a arribar a la mateixa Unitat sintetitzadora del Tot: «per açò la volentat e l'enteniment tant contemplaven, que més contemplar no podien; ni, emperò, aquesta contemplació tan alta no póc ésser en esta present vida formalment, mas

147. Vegeu el paràgraf dins el qual hi ha la nota 110 i el següent.

148. Vegeu el text de les notes 120-123.

149. ORL, XVII, 231, [793].

150. *Ibid.*, 372, núm. 1, línies 1-2 del paràgraf.

151. *Ibid.*, 135, núm. 2.

152. *Ibid.*, 372, núm. 1, línies 2-1 de final de la pàgina.

153. Vegeu la nota 147.

154. Vegeu el text corresponent a les notes 116-118.

155. ORL, XVII, 62-66.

figuralment, per la qual figura és donada doctrina a bé amar e a ver entendre contemplant en Déu segons la art damunt dita».¹⁵⁶

Explicades les anteriors referències, 'artístiques', podem intentar d'entendre la dinàmica del pensament expressat en el paràgraf que ens ocupa. La qüestió vintena pregunta si l'amor de l'amic creixeria o minvaria pel fet que l'amat li augmentés o li prengués els dons ja atorgats. El primer camí de resposta comença amb una hipòtesi de treball: suposem un amar o estimar en acte, en el qual entren o incideixen dos elements, el començament i la contemplació, fins al punt de destruir-hi contrarietat d'amar; posada aquesta hipòtesi, arriba la resposta: com que començament enforteix els principis absoluts o 'dignitats' («bondat, granea, duració, amor e les altres»)¹⁵⁷ i contemplació arriba fins al límit, no és cosa convenient, adient o coherent que ver amador modifiqui el seu amar per canvis quantitativus en els béns exteriors; de la mateixa manera que és cosa convenient, adient o coherent que, per la nova aportació de dignitats positives, realitzades pel 'començament', i pel grau màxim de contemplació, «no pusca l'amar créixer ni minvar»,¹⁵⁸ car altrament aquells dos elements no haurien suprimit la contrarietat d'amar.

Si ara ens preguntem què pretenia atribuir a Llull amb el seu article LXXXIII Nicolau Eimeric, serà difícil de trobar altra resposta que aquesta: Primer, en comptes d'atribuir-li un exercici dialèctic entre principis absoluts i relatius de l'art lul·liana incidint en l'amar en acte, li atribueix tesis relatives a la relació d'amor entre l'home-amic i Déu-amat, atribució que, com ja sabem, és directament contrària a aquella indicació de Llull, segons la qual, en un text determinat, 'amic' és home i 'amat' és Déu només quan el primer interpel·la directament i personalment —en segona persona— l'altre, cosa que no tenim en el fragment que ens ocupa.¹⁵⁹

Més encara, Eimeric no sols equipara Déu amb l',amat' lul·lià, sinó que l'identifica amb el 'principium', que tothom sap que només és un dels principis relatius de l'alfabet lul·lià, el primer de la tríada 'principium, medium, finis'¹⁶⁰ i així l'inquisidor escriu «postquam Deus initiavit hominem amare bonitate...», on Llull diu: «ex quo principium principiavit amico principiari bonitate...»;¹⁶¹ ningú no pot negar que ací l'inquisidor arriba a l'extrem de divinitzar una idea abstracta i cau en autèntics 'non-sense', com «non convenit quod contrarie (que els editors convertiran en 'contrarium', incapaços de donar un sentit al 'contrarie') habeat posse in amare», quan Llull del fet de la irrupció del 'principiare' i del 'contemplari'

156. *Ibid.*, 65-66.

157. *Ibid.*, 373, núm. 1, línia 2.

158. *Ibid.*, línies 6-7. Vegeu el text de l'article 83 a la pàg. 77.

159. Vegeu el text corresponent a la nota 123.

160. ORL, XVII, 14 (triangle vermell de la segona figura) i 128-140.

161. Vegeu aquestes frases en els textos corresponents a les notes 94 i 92, respectivament.

en amar en acte, en treia la conseqüència que el ,contrariari' «non convenit... habere posse in amare»; i, ja posada aquella suposició de la identitat d',amic' = home, i d',amat' = Déu, totalment contrària a la declaració explícita de Ramon Llull,¹⁶² l'inquisidor sembla deduir-ne que, un cop aquest ha començat d'estimar l'home, ja és impossible que l'amor de l'home a Déu pugui créixer o minvar.

És evident que Ramon Llull mai no afirmà ni ensenyà allò que Nicolau Eimeric li atribueix en aquest article LXXXIII del *Directorium Inquisitorum*.

ARTICLE LXXXIV

El text català corresponent a aquest article vuitanta-quatrè diu així:

«*Bondat granea*. [1]. Tant amava e desirava l'amic la bondat, granea, eternitat de son amat, que per la sua amor se concordava bondat granea eternitat a ésser una essència e natura e una cosa mateixa en nombre en l'amic e en l'amat».¹⁶³

En comparació amb l'article precedent, ací el context ha canviat, car hem retrocedit de la part cinquena, dedicada a ,qüestions', a la quarta, la de les ,condicions'. Si recordem allò que més amunt dèiem en la presentació de les parts de l'*Art amativa*, aquesta secció de condicions és una formulació genèrica i abstracta de les moltes formes com les ,dignitats' poden relacionar amic i amat,¹⁶⁴ ací en concret, tal com diu el títol, les de bondat i grandesa, amb l'afegitó de la duració o eternitat; constatem que el paràgraf és formulat com un període consecutiu, el pressupòsit del qual només expressa una premissa, la conseqüència de la qual es troba en la segona meitat del paràgraf. Aquesta segona meitat introdueix un principi lul·lià relatiu, el de la concordança i, tractant-se de relació entre amic i amat, concordança d'amor, que portaria ambdós a ésser «una essència e natura e una cosa mateixa en nombre en l'amic e en l'amat».

A fi d'entendre allò que Ramon Llull vol dir en parlar d'aquella concordança d'amor entre amic i amat que condueix ,bondat granea eternitat' a ésser una essència, natura i cosa mateixa, ens cal tenir present allò que ell diu en la mateixa *Art amativa*, justament en explicar el principi relatiu de la ,concordança'.¹⁶⁵ El paràgraf mereixeria d'ésser llegit sencer, però per exigències de brevetat no el repeteixo íntegre, ans em limito a reproduir la comparació que Ramon Llull formula a fi que la doctrina d'aquella unitat d'essència resulti més intel·ligible: «Aquestes dues concordances del amant e l'amat... se concorden en un amar unit e ajustat de les damunt dites semblances [de bondat, granea, e les altres], e açò enaxí per art d'amor, com les veus dels dos

162. Vegeu la nota 123.

163. Vegeu el text de la nota 23.

164. Vegeu el text corresponent a les notes 120-123.

165. ORL, XVII, 122-124.

músics qui-s unixen e-s concorden en un so sots art de música. Aquesta art d'amor és enaxí amabla sots raó de concordança de semblances aplicades a amor, com és la veu dels dos músics unibla, sots art de música, a un so». ¹⁶⁶

Intentem, doncs, de resumir el sentit del paràgraf lul·lià: si, pel fet que la primera part parli d',eternitat de l'amat', hem de donar per suposat que aquest és Déu, i pel fet de parlar de ,desig', hem de pensar que l'amic és l'home, la segona part ens diu que l'amor de l'un i de l'altre s'unifiquen en una sola amor, de la mateixa manera que veus diverses s'unifiquen en un únic cant, sense que, doncs, es perdi la identitat substantiva de cada un.

Analitzem ara l'article LXXXIV del *Directorium Inquisitorum*:

«Octuagesimus quartus, quod tantum desiderat et amat amicus, hoc est homo iustus, bonitatem magnitudinem et eternitatem sui amati, hoc est Dei, quod propter suum amorem se concordant bonitas, magnitudo et eternitas in esse unam essentiam et naturam et unam et eandem rem in numero in amico et amato. (In Libro *De arte amativa*)». ¹⁶⁷

Hem de repetir que les frases, amb les quals l'amic és identificat amb l'home just («hoc est homo justus») i l'amat amb Déu («hoc est Dei»), no són de Llull; és possible que en aquest context s'hagin d'interpretar d'aquesta manera, però el text d'Eimeric no és materialment el de Llull.

Més encara, allò que certament no és de Llull és el sentit que, en no tenir en compte d'altres explicacions lul·lianes, l'inquisidor sembla donar a la part segona o consecutiva del paràgraf: la unitat d'essència, natura i realitat de ,bondat granea eternitat' en amic i amat, com si pel fet d'ésser units per amor, amic i amat fossin una sola essència. D'ací a l'acusació formal de pan-teisme només hi ha un pas i l'inquisidor suposa que el lector el sap donar.

Llull, en canvi, no diu que les qualitats objectives o ,dignitats' de bondat, grandesa i les altres, siguin idèntiques en amic i en amat, ans només que ,es concorden' o s'adiuen; i que la concordança s'ha d'entendre com la d'un cant unitari, que acorda dues (o, si cal, més) veus, les quals, tot i mantenir la identitat de cada una, s'entrellacen formant una única cançó.

ARTICLE LXXXV

L'article LXXXV presenta problemes especials i per això en la seva anàlisi seguirem camí invers al dels anteriors, començant pel text del *Directorium Inquisitorum*:

«Octuagesimus quintus, quod amicus et amatus (scilicet homo iustus et Deus) sunt una indistincta et inconfusa essentia et natura in bonitate et magnitudine et eternitate. (In libro *De arte amativa*)». ¹⁶⁸

166. *Ibid.*, 124, núm. 2, línies 5-13.

167. Vegeu la nota 97.

168. Vegeu la nota 100.

La particularitat consisteix en el fet que, si no m'erro, aquest article és confegit a partir de dos paràgrafs lul·lians separats per més d'una pàgina, car tal com veurem, alguns dels seus elements han estat integrats a partir de l'article anterior, als quals s'ha d'afegir la part principal de l'article, que correspon al següent text de Llull:

«Estants distincts e inconfuses l'amant e l'amat en amor, se amen amdós en una indistincta e inconfusa essència e natura de bondat, granea e amor»¹⁶⁹

Però aquest text ha estat sotmès a reelaboració plural:

a) n'ha estat suprimida la frase inicial «Estants distincts e inconfuses... / Distinctis existentibus et inconfusis...», ja que és incompatible amb l'afirmació següent d'«una indistincta... essentia et natura», si hom li vol donar un significat panteista;

b) l',amant' s'ha convertit en ,amic', possiblement sense cap intenció, ans només per continuïtat amb la corresponent paraula de l'article anterior;

c) també de l'article anterior prové el canvi, aquest segurament intencionat, de ,se amen... en una' per ,sunt una';

d) i, finalment, encara de l'article anterior procedeix l'enumeració de les tres ,dignitats' «bonitas, magnitudo, eternitas».

El resultat és que una hipòtesi de treball que planteja la conjunció d'amic i amat mitjançant amor (cosa que encaixa amb la forma de pensar de Llull en aquest llibre d'acord amb allò que ja sabem per la comparació entre la unitat d'aquest amor intermediari enmig d'amic i amat, i la d'una cançó única, però a dues veus), és transformada en una tesi metafísica, segons la qual amic i amat, identificats altra vegada, contra l'explícita declaració lul·liana, amb l'home just i Déu, serien una essència i natura úniques.

Ací, de més a més, trobem quelcom que podem constatar alguna altra vegada; la incongruència d'algunes de les formulacions dels articles (estem a punt de trobar-ne un cas espectacular en el següent), ací consistent en el fet d'associar els adjectius ,indistincta et inconfusa' amb ,essentia et natura'; el primer, en efecte, avalaria la pretensió d'Eimeric a negar distinció entre amic i amat pel fet d'ésser una sola essència i natura; però què hi fa l',inconfusa', no-confusa, que és justament el contrari de tot panteisme i monofisisme?

ARTICLE LXXXVI

Aquest article correspon al text lul·lià següent:

«Granea glòria... 214. Si l'amic no fos la substància de son amat e l'amat la substància de son amic, la lur glòria no fóra en gran concordança d'amor».¹⁷⁰

169. Vegeu la nota 24.

170. Vegeu la nota 39.

Aquest text pertany a la part quarta de l'*Art amativa*, que és la de les *Condicions* i, ja només per això:

a) s'ha de comprendre com a formulació hipotètica (comença amb ,si')i genèrica de si la relació entre amic i amat pot ésser vehiculada a través dels ,principis absoluts' o ,dignitats', que són la grandesa i la glòria;

b) i encara tenint present el ,principi relatiu' de la concordança;

c) i s'ha de prendre com una formulació merament significativa, no pas afirmativa, car, recordem-ho, només després d'haver reflexionat entorn la dita relació podria hom aventurar una resposta afirmativa o negativa. Recordem també que tant la paraula ,amic' com el mot 'amat' pot tenir sentits diversos.¹⁷¹ La formulació d'aquest paràgraf resta, doncs, oberta a un ventall de significats i la fidelitat al sentit que Llull li volgué donar sembla exigir que no fem un pas en direcció a determinar les dites possibilitats i genericitat en un sentit o en un altre.

De més a més, el paràgraf que ens ocupa és una oració condicional, introduïda amb un ,si'. Ve a dir: fins a quin grau concordaria en amor la glòria entre amic i amat, si la substància de l'un no fos la de l'altre? Com totes les ,condicions' de la part quarta de l'*Art amativa*, també aquesta és un pur exercici de dialèctica lul·liana, la resolució del qual és deixada al domini de l',art' que demostrï tenir el lector.

El text de l'article LXXXVI del *Directorium Inquisitorum* diu així:

«Octuagesimus sextus, quod si amicus (hoc est homo iustus) non fuisset ipsa persona sui amati (hoc est Dei), et amatus non fuisset ipsa persona sui amici, iam eorum gloria non fuisset in magna concordia amoris. (In libro de *Arte amativa*)».¹⁷²

Aquest és un article que presenta problemes propis. Fou, en efecte, per pressa, o fou conscientment que Eimeric transformà la paraula ,substantia' en ,persona', i encara la repetí pel seu compte en la frase «et amatus non fuisset ipsa persona sui amici», amb la qual substituïa la fórmula ,e converso'? Si fou per pressa, proporcionà una mostra de la lleugeresa i precipitació, en ell almenys objectivament culpable, que presidí una feina tan compromesa com la d'acusar d'heterodòxia la doctrina d'un autor; i si, en canvi, ho féu conscientment, no va fer cap favor ni a la seva capacitat ni, encara menys, a la seva honestat intel·lectual.

Perquè el text tal com, certament en la primera redacció del *Directorium*, i, pel fet d'aparèixer amb les mateixes paraules en l'edició de Barcelona 1503, també en la segona, el deixà l'inquisidor,¹⁷³ en algun sentit almenys, ben lluny d'ésser heretgia ni error ni qualsevol cosa semblant, és dogma de fe; en efecte, en el cas del Fill de Déu encarnat, l',amicus, hoc est homo ius-

171. Vegeu les notes 121-123.

172. Vegeu la nota 103.

173. Vegeu les informacions proporcionades per les notes 82-85.

tus' és ,ipsa persona sui amati, hoc est Dei'. La badada devia ésser tan detonant, que, segons que sembla, algun dels tres manuscrits als quals sovint es refereix Francisco Peña en les seves notes a les edicions del *Directorium Inquisitorum* de la segona meitat del segle XVI, ja devia haver corregit ,persona' substituïnt-la per ,substantia', correcció que també ell introduí, esmenant el text de l'edició barcelonina del 1503,¹⁷⁴ tal com tothom pot veure en la pàgina de la dita edició amb les correccions de Francisco Peña, reproduïda en aquest estudi.

Ultra això, però, la identificació de l'amic amb l'home just i de l'amat amb Déu, i les dues frases corresponents, com tantes altres vegades ja hem indicat, no són de Ramon Llull ans de Nicolau d'Eimeric.

ARTICLE LXXXVII

I així arribem al darrer dels articles, el LXXXVII del *Directorium Inquisitorum*. Aquest es diferencia dels altres cinc pel fet de tenir una primera part, que vol ésser repetició textual d'un fragment de Ramon Llull, i una segona, en la qual la dita literalitat no és pretesa, car és introduïda per la següent reconeixença: «Hec verba replicat frequenter in substantia et effectu»; aquestes paraules ens diuen ben clar que en les frases de la segona part Nicolau Eimeric només es proposava de reportar la doctrina (,sententia'), sense cap altra pretensió de literalitat, que la d'ésser equivalents a les lul·lianes autèntiques (,in effectu).

Encarem-nos, doncs, amb la primera part, que en el corresponent paràgraf de l'*Art amativa* diu així:

«De la divuitena qüestió. ...e per açò cové que l'amic e l'amat, en qui vós [minoritat] no ets, pusquen ésser, e encara, que pusquen ésser una mateixa essència e natura e una differència indistincta e indivisibla... ja sia que sien distincts la un del altre sots raó de differència...»¹⁷⁵

174. Vat. lat. 13938, f. CIIIv.

Afegiré que, des del moment que vaig topar amb aquest problema textual de la correcció de la ,persona', ací certament eimericiana, amb ,substantia', introduïda per correctors diversos, tant de manuscrits com d'edicions de la segona meitat del segle XVI, sempre que he llegit pàgines de l'*Art amativa* he estat atent a la possible presència de ,persona'; fins ara no l'he trobada, i això no té cap valor apodíctic, car tampoc no he realitzada una recerca específica; però tampoc no dona cap mostra d'ús de la dita paraula Miquel COLOM MATEU, *Glossari General Lul·lià*, Volum IV, O - R, Ciutat de Mallorca, Editorial Moll 1985, 140; potser l'escassetat, sinó l'absència, de ,persona' en l'*Art amativa* respongui a la voluntat de l'autor d'evitar una paraula que immediatament era associada amb les doctrines cristianes de la Trinitat i de l'Encarnació, ja que, tal com declara explícitament en les pàgines inicials: «...molt fortment desiram com en lurs llenguatges [de sarraïns, jueus, cismàtics i pagans] sia transladata; nós, emperò, per tal que ells no la menyspresen, explícite de Trinitat ni de Incarnació en aquesta art no parlam, per tal que ells no la lexen d'aprendre...», ORL, XVII, 8, núm. 6.

175. Vegeu les notes 63 i 64; quant a la darrera, el fragment es troba en ORL, XVII, 366, núm. 1, línies 15-20.

En comparació amb els articles immediatament anteriors, ací el marc ha canviat. Hem tornat a la part cinquena de l'*Art amativa*, a la de les *Qüestions*,¹⁷⁶ i, en efecte, ens trobem dins la divuitena pregunta, que diu així: «Menoritat demanà a bona amor si pot ésser indivisibla differència d'amic e d'amat».¹⁷⁷ Només de llegir l'enunciat ja veiem que la relació ací no sols hipotitzada, ans qüestionada, entre amic i amat és la que té per mitjancers els dos principis relatius de ,minoritat' i de ,diferència', que presidiran tota la recerca de resposta. Les pautes per a aquesta són quatre, i el nostre fragment es troba en la primera.¹⁷⁸

La dinàmica dialèctica d'aquesta primera va girant tota entorn els principis relatius de majoritat, minoritat i diferència, i entorn llur connexió amb la divisibilitat, i desgrana la idea que diferència i, doncs, divisibilitat, va junyida amb minoritat, car on la minoritat no entrés gens, ans només entrés majoritat (diguem, en estat pur i fins al màxim), no podria haver-hi diferència. No cal dir que l'únic cas en què majoritat regna plenament entre amic i amat és el de Déu, i, encara que, com acabem de veure, en l'*Art amativa* Llull per principi eviti de parlar de qualsevol dogma cristià, i en concret del de les Persones Divines de la Trinitat Beatíssima,¹⁷⁹ ara sí que parla de Déu, i àdhuc en parla amb un cert dring cristià suaument perceptible. Escoltem-lo: «On, en tot amic e amat en qui vós [,minoritat'] siats, cové que sia lur differència divisibla; donques, tota differència d'amic e d'amat en qui vós [*altra vegada ,minoritat'*] no siats, cové ésser indivisibla, enaxí que amdós se hajen tant en ésser, que no pusquen plus: car, enaxí com per vós [,minoritat'] són amic e amat, en qui vós ets, prés a non ésser, enaxí cové que aquell amic e amat, en qui no sots, sien luny a no ésser, e que sien tan prés a ésser, que sien aquell ésser mateix»;¹⁸⁰ qui no endevina sota aquest ,que sien aquell ésser mateix' la definició tradicional de Déu com a ,*ipsum esse subsistens*'?

Demano perdó per la gosadia d'intentar de fer més intel·ligible el paràgraf lul·lià acabat de transcriure: si posem la hipòtesi que entre amic i amat hi ha minoritat, la diferència entre ells, pel fet del més i del menys, necessàriament serà quantitativa i, doncs, divisible; si, per contra, posem la hipòtesi que entre amic i amat regna majoritat en estat pur, i, doncs, no hi pot haver ni minoritat ni diferència quantitativa (si n'hi hagués, la majoritat no existiria en estat pur, ans barrejada amb minoritat), aleshores llur diferència tampoc no pot ésser divisible i, trobant-se, en virtut de la majoritat en estat pur, en el grau màxim d'ésser, no podran tenir altra diferència

176. Vegeu la nota 125.

177. Vegeu la nota 63.

178. ORL, XVII, 365-366, núm. 1.

179. Vegeu la nota 174.

180. ORL, XVII, 366, núm. 1, lín. 8-15.

que la que els correspon en virtut de l'alteritat d'amic i amat, és a dir, la personal entre les Persones Divines.

I ací segueix el període copiat al començament d'aquest article; si en repetim la lectura, entenent sota ,amic e amat' Déu mateix, tal com Llull ens ha advertit explícitament que alguna vegada signifiquen,¹⁸¹ comprendrem que «cové que l'amic e l'amat, en qui vós [*minoritat*] no ets, pusquen ésser, e encara, que pusquen ésser una mateixa essència e natura e una diferència indistincta e indivisibla...».¹⁸² i que són elles, les Persones Divines, les que són «una mateixa essència e natura e una diferència indistincta e indivisibla»¹⁸³ en tant que essència divina i Persones.

Recordem ara el text eimericià del primer paràgraf de l'article LXXXVII:

«Octuagesimus septimus, quod amicus et amatus, [hoc est homo iustus et Deus], in quibus non est parvus amor sed magnus: possunt esse, ymo sunt unamet essentia et natura divina indistincta et indivisibilis, sine ulla contrarietate et diversitate essentie».¹⁸⁴

D'allò que acabem de veure en l'explicació del fragment lul·lià, amb bona lògica en deduïm que fer-li dir que «l'amic i l'amat són l'home just i Déu» és absolutament contrari al pensament de Ramon Llull en aquest text; si, en canvi, hom acceptés aquesta falsedat, seria fàcil de seguir en la mateixa línia, dient que Llull ha ensenyat que l'home just i Déu tenen una única i idèntica essència i naturalesa divina. Però ja acabem d'exposar que ací ,amic' i ,amat' es refereixen ambdós a Déu.¹⁸⁵

En aquest fragment hi ha, encara, un altre detall, al qual ja ens hem referit abans, en indicar les diferències textuais entre el text de l'*Ars amativa* i el dels corresponents articles del *Directorium Inquisitorum*,¹⁸⁶ detall que ha facilitat l'acusació de panteisme, i és el mot ,divina' entre ,natura' d'una banda i ,indistincta et indivisibilis' de l'altra, col·locació que ha desembocat en la formulació: «... amicus et amatus, hoc est homo iustus et Deus... sunt unamet essentia et natura divina...».¹⁸⁷ Ací, segurament sense altra

181. Recordem l'advertiment taxatiu de Llull: «... com diem amant, amic, amat, amatiu, amable, e les altres, algunes vegades entenem Déu simplement per l'amant e-l amic e-l amat, amatiu e amable», ORL, XVII, 154, núm. 9; hom pot veure el context en la nota 123. Assenyallem que entre aquelles ,algunes vegades', a les quals fa referència explícita el nostre fragment, hi ha aquella que aplica el principi lul·lià de ,majoritat' en estat pur a l'Amic i l'Amat.

182. ORL, XVII, 366, núm. 1, línies 16-18.

183. *Ibid.*, línies 17-18.

184. Vegeu la nota 106.

185. Vegeu la nota 181.

186. És el paràgraf que segueix el de la nota 110.

187. A fi de facilitar la memòria del possible lector, m'excuso de repetir que les corresponents frases de Ramon Llull, tant catalana com llatina, eren respectivament: «...que l'amic e l'amat en qui vós [*minoritat*] no ets... pusquen ésser una mateixa essència e natura e una dif-

culpa que una nova lleugeresa a l'hora d'interpretar els seus mateixos extrets, Nicolau Eimeric no sols fou infidel al pensament de Ramon Llull, ans encara al text que ell havia trobat en l'exemplar llatí, i a l'extret que ell mateix en transcriví. Car la paraula ,divina', que en aquest moment ens ocupa, no és fidel ni als textos català o llatí de Llull, ni tan sols al de l'extret eimericià més primitiu (recordem que tots tres tenen ,diferència / differentia' en lloc de ,divina'), ans és resultat d'una badada. Amb el canvi produït per una mala lectura d'un seu mateix extret, resultava molt més fàcil a Eimeric d'acusar Llull de panteïsta.

Fixem-nos, encara, un moment, en les frases esparses i no textuals incriminades en la segona part de l'article LXXXVII:

«Hec verba replicat frequenter in substantia et effectu:

quod amicus et amatus, per quos intelligit Deum dilectum et hominem diligentem Deum, sunt una essentia in numero, una natura, una persola (!), una actualitas, una eternitas, una bonitas, una magnitudo, sine contrarietate et diversitate essentie indivisibilis et indistincta. (In libro *De arte amativa*)».¹⁸⁸

Ja sabem que la frase introductòria manifesta que Nicolau Eimeric no intentà de donar una transcripció literal de les que la segueixen i, encara que no ho hagués dit explícitament, també ho hauríem descobert sense cap esforç.

Parem una certa atenció a la segona frase: «per quos intelligit Deum dilectum et hominem diligentem Deum»; l'hem anada trobant, d'una forma o altra, en l'anàlisi a què acabem de sotmetre cada un dels sis articles, i sabem que s'hi reafirmà en llur segona redacció, car fou introduïda el algun que en la primera no la portava; també sabem que no sols literalment no és de Llull, sinó que tampoc no respon a la doctrina que ell ha volgut exposar ni en la part quarta ni en la quinta de l'*Art amativa* (ací no hi ha cap interpel·lació directa adreçada a Déu-amat);¹⁸⁹ però el fet de repetir-la en aquest context prova que l'inquisidor formulava com a norma general l'equivalència en Ramon Llull d',amic' amb home i d',amat' amb Déu; a base d'aquest pressupòsit, que sabem totalment fals, Eimeric podia presentar frases o paràgrafs lullians com a portadors de panteïsmes. Tampoc no és de Llull l',una persola', ni que hagués dit correctament ,una persona'.¹⁹⁰

En canvi la seqüència «sunt una essentia in numero, una natura... una bonitas, una magnitudo», pot haver estat transcrita de, o almenys inspirada

ferència indistincta e indivisibla», ORL, XVII, 366, núm. 1, línies 16-18; i «...amicus et amatus, in quibus tu [minoritas] non es...sint unamet essentia et natura et unamet differentia indistincta et indivisibilis...», Vat. lat. 7199, f. LXC; vegeu més amunt el penúltim paràgraf de les *Observacions sobre el text dels articles LXXXII-LXXXVII*, al final de la primera part, pàgs. 83-86.

188. Vegeu la nota 106.

189. Vegeu els textos corresponents a la nota 123.

190. Vegeu la nota 174.

en, els extrets n.ºs. 3, 19, 29, 30, 32; «...atque permanentibus amato et amico una eadem essentia et natura numero et una eadem bonitate, magnitudine, etc.»¹⁹¹; la frase pertany a la qüestió setzena de la cinquena part de l'*Art amativa*, *De qüestions* i hom la pot trobar en la part final de l'extret n.º. 29;¹⁹² no gaire després, podem llegir: «...l'amic e-l amat són una bondat, una granea, e les altres, en un mateix nombre... / ... amicus et amatus sint una bonitas, una magnitudo, etc., idem in numero»¹⁹³; i unes quantes pàgines més tard, continuant el joc dialèctic de l'exclusió de minoritat on regna majoritat en estat pur, trobem una pregunta, que, si no ho fos i no fes referència a la intimitat de Déu, semblaria excloure qualsevol distinció entre amic i amat: «...com me porets vós provar que pusquen ésser, amic e amat, distincts la un del altre, e que lur distinció sia indivisibla e lur bondat, granea, e les altres, ni encara lur essència e natura?»¹⁹⁴. Recordem, doncs, allò que acabem de dir en la introducció a l'anàlisi doctrinal d'aquest article LXXXVII sobre la recíproca exclusió de minoritat i majoritat, i de la vinculació de divisibilitat amb minoritat: ací, l'amic i l'amat són Déu.

En cap cas, però, i menys encara en aquest segon paràgraf, Llull no ha ensenyat que Déu i l'home siguin una única i idèntica essència i natura; Eimeric, per contra, no sols ha seguit aplicant a ,amic' i ,amat' unes significacions que no són les de Llull, ans encara mai no s'ha pres la molèstia de realitzar aquella operació que Ramon Llull declara indispensable, la de baixar de la universalitat de les seves formulacions purament formals i hipotètiques a la veritat de la negació o afirmació corresponent.¹⁹⁵

Recapitulació d'aquest apartat

Analitzats un per un els sis articles del *Directorium Inquisitorum* suposadament extrets de l'*Art amativa*, intentaré de concretar la distància entre la font lul·liana i la versió inquisitorial en quatre punts, en els quals, si no m'erro, és possible de sintetitzar-la:

1. El primer ha de fer referència a la lleugeresa i a la precipitació de Nicolau Eimeric: ell es permet de jugar a pleret, ,ad libitum' amb els textos que incrimina i cau en un extrem, del qual ni tan sols ha pogut acusar

191. Vegeu la nota 105.

192. ORL, XVII, 361, n.º. 1, línies 2-3, corresponents a l'extret 29; el context és dedicat a l'explicació dels principis lul·lians relatius d'igualtat i de majoritat i de llur incidència entre amic i amat.

193. ORL, XVII, 361, n.º. 2, línies 10-12 del número; la frase pertany al final de l'extret n.º. 30.

194. *Ibid.*, 367-368, n.º. 4.

195. Vegeu la nota 122.

Llull, el de deïficar una idea abstracta, la del ,principium' de l'article 83, que ell ha convertit en Déu,¹⁹⁶ o en el d'estigmatitzar en l'article 86 una doctrina, que pot ésser entesa un sentit que és dogma de fe,¹⁹⁷ en aquest darrer cas, introduí dues vegades en el text una paraula clau, la de ,persona', que ja algun copista del segle XV i un dels editors del segle XVI, Francisco Peña, li hagué de corregir;

2. El segon sembla ésser un cas concret d'aquella lleugeresa, precipitació o irresponsabilitat, i consistiria en general en el fet de prescindir del marc i del sentit ,artístic' de tot allò que es troba en l'*Art amativa*, i en particular en el de transformar allò que només són exercicis lògics d'art lul·liana, preguntes o formulacions certament significatives, no pas afirmatives ans purament genèriques i hipotètiques dins el camp conjunt de ciència i d'amànica, en afirmacions de tesis metafísiques o teològiques.¹⁹⁸

3. El terç consisteix en la identificació constant d',amic' = home i d',amat' = Déu, contra la declaració explícita i taxativa de Llull en indicar els casos en què la dita identificació seria encertada dins un text de la mateixa *Art amativa*,¹⁹⁹ hipòtesi que no es dona en cap dels sis articles del

196. Vegeu el text de la nota 160.

197. Vegeu el text de les notes 172-174.

198. Vegeu el text de les notes 107 i 112. Tinc la impressió que el text de l'*Art amativa* posseeix les característiques de la moderna lògica formal, almenys tal com les trobo exposades per Carlo CHENIS, *Lo statuto epistemologico della ,logica formale'*, dins «Salesianum», 57 (1995), 715-752.

«La ,logica formale', studiando il pensiero in quanto pensato, non ha come fine lo studio del valore di verità dei contenuti del pensiero, bensì il modo con cui tali contenuti sono presenti e si combinano nella mente.» (727-728 [cf. també nota 121]).

«Analizzando la causa della predicazione si rileva l'atto che abilita la mente ad adeguarsi al reale, ovvero a cogliere l'esistente concreto mediante l'attività del ,giudizio'. Tale operazione dispiega una riflessione nella quale l'intelletto percepisce la conformità dell'attribuzione all'essere. Mentre la ,semplice apprensione' mira all'essenza, il ,giudizio' mira all'esistenza» (731-732).

Els estudis sobre la novetat de la lògica lul·liana s'han multiplicat els darrers decennis, començant pels d'Ehrhard W. PLATZECK, en el llibre *Raimund Lull...* (cit. en la nota 20) i en nombre d'estudis monogràfics; d'entre els posteriors, hom pot veure, per exemple, Marcus D. JOHNSTON, *The spiritual Logic of Ramon Llull*, Oxford 1982; Eusebi COLOMER, *De Ramon Llull a la moderna informàtica*, dins «Estudios Lulianos», 23 (1979), 113-135; Werner KÜNZEL, Heiko CORNELIUS, *Die Ars Generalis Ultima des Raymundus Lullus. Studien zu einem geheimen Ursprung der Computertheorie*, Berlin 1986, 1991²; Antoni BONNER, *Ramon Llull: relació, acció, combinatòria i lògica moderna*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 34 (1994 [1995]), 51-74.

199. Vegeu el text corresponent a la nota 123. Tinc la impressió que Nicolau Eimeric estigué obsessionat per la identificació entre amic = home i amat = Déu, car una dotzena d'anys més tard, entre el setembre del 1387 i el del 1388 (any desè del pontificat de Climent VII), no sols la reafirmava, ans la feia extensiva a d'altres obres de Ramon Llull: «Et

Directorium Inquisitorum que ens ocupen, tal com acabem d'exposar en l'anàlisi de cada un dels articles inquisitorials.

4. El quart, finalment, fa referència al contingut doctrinal. El d'aquests sis articles eimericians és, si no m'erro, reduïble a dos punts: en els dos primers, segons Eimeric, Llull hauria ensenyat la impossibilitat que en un cert moment de la vida pugui créixer l'amor de l'home a Déu, entre d'altres raons perquè la consideració dels favors rebuts no hauria de fer créixer el dit amor; i en els altres quatre, la identitat d'essència entre l'home i Déu. Ambdós casos tenen un comú denominador, el de basar-se en un clar abús i violència fets per Nicolau Eimeric als textos lul·lians: el de substituir el binomi ,amic' - ,amat' pel de ,home' - ,Déu', contra l'explícita i taxativa i repetida declaració del mateix Llull, tal com, si no m'erro, ha anat resultant clar en l'anàlisi de cada article.

licet in libro *De doctrina puerili* et in quibusdam aliis suis libris loquatur de caritate et Dei dilectione sub verbis communibus et usitatis, tamen in *Libro de amato et amico*, in libro *De philosophia amoris*, in libro *De arte amativa* et quibusdam aliis, loquitur sub verbis inusitatis, extraneis et peregrinis: nam, ubi dicitur ,amatum', sepius intelligitur ,Deum'; ubi dicit ,amicum', intelligit ,hominem amantem Deum'; ubi dicit ,amorem', intelligit caritatem; ubi dicit ,aquilam amoris', intelligit magnum et altum gradum caritatis; ubi dicit ,dominam amoris', intelligit radicem caritatis; et ubi dicit ,domicellos amoris', intelligit actus et operationes caritatis», *Expurgate vetus fermentum*, París, BN, lat. 1464, f. 57c-d, en transcripció de Jaume de PUIG I OLIVER, a qui l'agraeixo.

Per a completa informació afegiré que Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los Heterodoxos Españoles*, III, 5, III, Madrid, Librería General de Valeriano Suárez 1917, 277, nota 2, transcriu dos fragments del *Dialogus contra lullistas*, que porten a preguntar-se si l'inquisidor no hauria sintetitzat en un sol paràgraf els sis articles del *Directorium Inquisitorum* extrets de l'*Art amativa*.

TERCERA PART

QUIN VALOR JURÍDIC TENEN LES CENT TESIS ANTILUL·LIANES
DEL *DIRECTORIUM INQUISITORUM*?

L'estudi de sis del centenar d'articles antilul·lians aplegats per Nicolau Eimeric en el *Directorium Inquisitorum* i atribuïts a l'*Art amativa* de Ramon Llull ha conduït a una doble constatació:

1. els dits sis articles no coincideixen textualment o materialment amb els corresponents paràgrafs del dit llibre lul·lià,²⁰⁰ i

2. el sentit que tot fa suposar que Nicolau Eimeric donà els sis articles no sols no encaixa en cap cas amb el que els respectius fragments tenen dins l'esmentada *Art amativa*, ans li és absolutament estrany, car d'una banda no tingué en compte el caràcter o interrogatiu o purament formal i d'exercici lògic que tenen el textos del llibre lul·lià, corresponents als sis articles, i de l'altra, quan l'inquisidor els transformà en afirmacions doctrinals o en tesis teològiques apodíctiques, la utilització que en va fer era en els seus diversos extrems explícitament desautoritzada pels mateixos textos lul·lians.²⁰¹

Per això, a mesura que aquestes dues conclusions s'anaven configurant dins el meu pensament, em preguntava com es podia explicar el predicament que durant segles ha acompanyat els dits cent articles,²⁰² i una de les hipòtesis era que potser havien tinguda una validació per part del magisteri oficial de l'Església, i que per ventura s'havien imposat justament per l'autoritat magisterial que hipotèticament els hauria confirmats.

No cal dir que aquesta hipòtesi té alguna base en la declaració del mateix Eimeric, en afirmar en la introducció als cent articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorum*, per exemple, que «tota doctrina [*de Ramon Llull fou*] generaliter interdicta».²⁰³ Per això, calia esbrinar quina era la cobertura que el magisteri oficial del papa, i concretament el de Gregori XI, havia pogut atorgar als dits cent articles.

Ho intentarem amb tres passos: a) presentarem les dues fonts principals de la nostra informació; b) en deduirem quina vàlua oficial tenen o no tenen

200. Tota la primera secció de la segona part és dedicada a l'anàlisi textual i el seu resultat és el que formula aquest punt. Vegeu en particular el segon paràgraf de la nota 109.

201. Aquest és, si no m'erro, el resultat de la segona secció de la segona part, i en particular de la recapitulació de tota aquesta.

202. Vegeu el text de les notes 3, 4 i 6.

203. Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7. f. LXXIVd.

els cent articles antil·lians del *Directorium Inquisitorium*; i c) assenyalem que el procés entorn els llibres i la doctrina de Ramon Llull segueix esperant la paraula conclusiva.

LES DUES FONTS BÀSIQUES

Comencem per recordar la informació que el mateix inquisidor proporciona sobre la procedència dels seus cent articles tant en la breu introducció que els precedeix com en el colofó que els conclou en el *Directorium Inquisitorium*:

a) en la introducció:

«... que doctrina continebat plus quam quingentos articulos erroneos, de quibus, ut prolixitati parcat, centum presentibus inseruntur».²⁰⁴

b) en el colofó:

«... qui centum articuli a compilatione .XX. magistrorum predictorum fuerunt abstracti».²⁰⁵

Mirem de simplificar fins al màxim la informació proporcionada per aquestes dues frases, tenint en compte que tant el nombre de cinc-cents com el de dos-cents o el de cent, que després anirem trobant en aquest context, són críticament d'una solidesa inqüestionable i, cosa que no és pas freqüent, la seva pertanyença a l'estrat més primitiu i fontal de la transmissió dels textos no permet cap variant o dubte ni quant al *Directorium Inquisitorium* ni quant a la documentació que s'hi relaciona; i per això, els dos responsables de les edicions del segle XVI, en particular Francisco Peña, que es mirà els textos amb una certa lupa, no tingueren res a objectar quant a les xifres de cinc-cents, dos-cents i cent, que compareixen en la nostra temàtica, i en conseqüència els dits números figuren en llurs edicions.

Establert això, podem assenyalar que els cent articles són com el subjecte gramatical, del qual són afirmades dues coses:

a) que són extrets de la compilació dels vint mestres esmentats; i

b) que foren triats d'entre més de cinc-cents articles, procedents dels vint volums catalans de Ramon Llull denunciats per Nicolau Eimeric.

204. *Ibid.* Esbrinada críticament la situació de la frase «quae doctrina continebat plus quam quingentos articulos erroneos» en la tradició textual, aquesta és absolutament sòlida i compacta; es troba en l'original de Ciutat de Mallorca, i en els exemplars que en la nota 87 hem denominat B, f. 101b; O, f. 63r; R, p. 272, col. 2; i V, f. C1a; també es troba en aquells volums manuscrits de la Biblioteca Apostòlica Vaticana que per la manca d'articles antil·lians no han pogut entrar en l'aparat crític dels articles 82-87: són els volums Vat. lat. 4866, f. 70b; Vat. lat. 7007, f. 104v; Palat. lat. 680, f. 63r; i Palat. lat. 681, f. 62v; i en el ms. de Barcelona, BU, 728, f.75d; no sembla haver-hi cap excepció.

205. *Ibid.*, f. CLXXVIIc.

La font, doncs, dels nostres cent articles és una compilació que passava de cinc-cents i constituïa la denominada *Compilatio viginti magistrorum*.

Per tant, ens cal, esbrinar qui són els vint mestres i què és la compilació dels cinc-cents articles.

I ací la resposta (o almenys el millor camí de resposta que conec en aquest moment) ens arribarà de la cèlebre butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei*, adreçada al metropolità de Tarragona i als seus sufraganis, datada el 25 de gener del 1376.²⁰⁶ Prescindirem ara de les acusacions que hom li ha fetes d'ésser falsa o espúria o no autèntica,²⁰⁷ i dels dubtes que àdhuc personalitats amb responsabilitat pública han expressat entorn la seva vali-

206. La butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei* ha estat publicada en ocasions diverses, ultra les edicions del *Directorium Inquisitorum*, pars II, q. XXVI (p. e., en la de Roma 1587, 311-313); car el mateix inquisidor la integrava dins la seva *Incantatio Studii Ilerdensis* i ha estat editada darrerament per Jaume de PUIG I OLIVER, *La Incantatio Studii Ilerdensis de Nicolau Eimeric. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 7-108, en particular 72-74, la tornaria a copiar dins el seu *Expurgate vetus fermentum*, i en el *Dialogus contra lullistas*, encara inèdits a París, Bibliothèque Nationale, lat. 1464, ff.40b-d i 94r-95r, respectivament (agraïxo vivament l'amic Jaume de Puig per haver-me permès d'utilitzar la seva còpia). En el curs dels segles, per exemple, ha estat reproduïda en l'apèndix a les edicions del *Directorium* preparades per Francisco Peña, intitulat *Litterae apostolicae diversorum romanorum pontificum pro officio sanctissimae inquisitionis*, Roma 1587, 67-68; d'on la copià Joan BINIMELIS, en la *Història de Mallorca*, i d'aquest Jordi FORTUNY DE ROESCAS, *Vida y martiri del iluminat Ramon Lull*, publicada dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», XV (1915), 368-369; la repetiren el *Bullarium Ordinis Praedicatorum*, II, Roma 1730, 289-290; i Faustino D. GAZULLA, *Historia de la falsa bula à nombre del papa Gregorio XI inventada por el dominico fray Nicolás Aymerich contra las doctrinas lulianas*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», XIII (1911), 22-23; i amb el mateix títol, però en opuscle independent, Palma de Mallorca, Tipografia de Felipe Guasp 1910, 76-80; Andreu IVARS publicà el text registrat el 22 de juny del 1386 en l'Arxiu Diocesà de València i conservat, almenys fins al 1936, en el volum F-158, f. 50v del mateix arxiu, en el seu *Los jurados de Valencia y el inquisidor fr. Nicolás Eymerich*, dins «Archivo Ibero-Americano», VI (1916), 68-159, en particular 107-109; pàgines que han d'ésser completades per les del mateix autor *Adiciones al artículo «Los jurados de Valencia y el inquisidor fr. Nicolás Eymerich»*, dins «Archivo Ibero-Americano», XV (1921), 212-219; el text registrat a Girona el 29 de juliol del 1388 i conservat en l'Arxiu Diocesà de Girona, *Manuale seu protocollum 1386-1390*, ha estat publicat per Jaume ROURA I ROCA, *Posición doctrinal de fr. Nicolás Eymerich, O. P. en la polémica Luliana* (Monografías del Instituto de Estudios Gerundenses, 3), Girona 1959, 104-108.

207. La tesi de la falsedat ja fou avançada pels parents i amics de Ramon Lull i acollida en la part expositòria de la *Sententia definitiva*: «...Nicolaus Aymerici... vigore cuiusdam false bulle [ut asseritur] per ipsum false fabricate...»; i encara fou vivament defensada a començaments del segle actual per Faustino D. GAZULLA, tesi explícitament formulada en el títol del seu treball: *Historia de la falsa bula a nombre del papa Gregorio XI inventada por el dominico fray Nicolás Aymerich contra las doctrinas lulianas*, títol publicat primerament en forma d'articles dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», 12 (1909-1910), 264-270, 273-278, 289-291, 305-307, 371-373; i 13 (1911-1912), 1-4, 22-24, 58-62, 68-69, i 106-110; i després en forma d'opuscle (cf. la nota anterior); val a dir que la seva lectura encara suscita qualche perplexitat, com la d'ésser adreçada a Nicolau Eimeric, qualificat d'inquisidor «in

desa per raons de subrepció o d'obrepció,²⁰⁸ i ens limitarem a rebre les informacions fàctiques que proporciona, informacions que, almenys en llur conjunt, semblen respondre a la realitat dels fets.

Només que ens introduïm en la seva anàlisi, hi descobrim ben clares les cinc parts següents (la cinquena de les quals és subdividida en altres quatre):

regnis Aragoniae, Valentiae et Maioricarum», quan Eimeric no sembla pas que fos inquisidor de Mallorca, és a dir, de les terres de l'antic regne (privatiu) de Mallorca; aquest de l'inquisidor de Mallorca és un punt que no sembla pas aclarir i demanaria una recerca, perquè em sembla molt implicat tant amb la situació política com amb la creada pel Cisma d'Occident; i així, l'afirmació de Joan I de Catalunya-Aragó al respecte: «...ipsius officii (*inquisitoris Maioricarum*) collatio ad nos, confirmatio vero ad sanctitatem vestram pertinere noscatur...» en la lletra del 6 de juny del 1392, publicada per Johannes VINCKE, *Zur Vorgeschichte...* (cit. en la nota 85), 139, núm. 131, dubto que fos pensable abans del 1378, és a dir, abans del Cisma d'Occident, i àdhuc abans del 1387, és a dir, abans del reconeixement oficial de la legitimitat del papa d'Avinyó proclamada pel mateix Joan I.

208. L'acusació d'haver estat obtinguda invàlidament per obrepció o subrepció fou proclamada per la *Sentència definitiva* del 1419, dictada com un dels actes oficials del legat papal de Martí V, Adhemaro Alamanni, pel jutge delegat de la legació papal, el bisbe de Cità di Castello, Bernardo Bartolomei: hom pot veure la dita sentència en Jaume CUSTURER, *Disertaciones históricas del culto inmemorial de B. Raymundo Lulio*, Ciutat de Mallorca, Miquel Capó 1700, 230-249 (RD 278): diu així el paràgraf de la *Sentència*, que transcriu de la còpia notarial realitzada per Melcior Tries, notari i arxiver de la Ciutat de Mallorca, a partir de l'original de la mateixa *Sentència*, conservat a la Casa de la Ciutat de Mallorca, i validada per altres tres notaris el 16 de setembre del 1600, ara ms. 1069 de Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública, f. Iv: la dita butlla «erat exorbitans a iure atque etiam a stilo curie romane; et signanter videbatur in hoc, quod viginti libri, in quibus asseritur, quod fuerunt inventi ducenti articuli erronei, et hereticales; non nominantur in dicta asserta bulla: nec etiam dicti articuli asserti erronei et hereticales, in ipsa inseruntur; nec aliquis mentio de eorum sententia ibi videtur; sed generaliter et confuse pertransit. Item, quod in ipsa dicta Bulla erat falsa latinitas, que viciat rescriptum papale»; i ja en la part final, que és la sentència pròpiament dita, trobem la frase: «...ratione dicte subrepticie atque obrepticie bulle...»; i a dir la veritat, no manquen detalls que obliguen a dubtar de la seva autenticitat o almenys de la validesa, com el que ja coneixem, de qualificar Eimeric d'inquisidor «in regnis Aragonum, Valentie et Mayoricarum», quan els redactors de Cancelleria Pontificia sabien molt bé —i anys més tard, en ple pontificat de Benet XIII, seguien sabent— que l'inquisidor de l'antic Regne de Mallorca era tan diferent del dels altres regnes de la corona catalano-aragonesa que ni tan sols era nomenat pel provincial dominicà de la província d'Aragó, ans, sembla, pel mestre general de l'Orde (cf. sobre aquest punt, Alvaro SANTAMARÍA, Maria BARCELÓ, *Església i administració a Mallorca en l'època del Cisma d'Occident*, dins «Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Barcelona-Penínscola 19-21 d'abril de 1979. Ponències i Comunicacions», I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1986, 266, nota 74); segurament aquest detall d'obrepció contribueix a justificar la desqualificació de la butlla per part dels jutges redactors de la *Sentència definitiva*.

Però hi ha tres altres textos, reunits en l'actual ms. 1130 de Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública, dels quals hom pot preguntar si no aporten quelcom al coneixement de les actuacions antilul·lianes en cort papal els anys 1372-1376, immediatament anteriors a la *Conservationi puritatis catholicae fidei*: són intitolats d'aquesta manera en aquella còpia de darreries del segle XVIII:

1. *Informacion (!) de Eymerich contra el Bto. Raymundo que remite l a Gregorio XI. / Dia 31 enero del año 1374.*

1. el pròleg amb les seves consideracions genèriques, que recorden les obligacions del papa envers la puresa de la fe, mirant de posar remei a la cogula sembrada en el camp de l'Església:²⁰⁹ podem donar-la per suposada, car no aporta cap element informatiu fàctic que enriqueixi el coneixement dels fets que ens interessin;

2. resum de la denúncia-peticció que Nicolau Eimeric hauria presentada a Gregori XI, exposant la sospita de l'inquisidor que vint llibres catalans de Ramon Llull contenien manifestos errors i heretgies, i demanant de posar-hi remei:

«Dudum siquidem dilectus filius Nicholaus Eymerici, ... in regnis Aragonie, Valencie et Mayoricarum inquisitor heretice pravtatis, nobis exposuit se in regnis eisdem invenisse viginti volumina diversorum librorum, in vulgari scriptorum a quodam Raymundo Lullo

2. *Informacion del Arçobispo de Tarragona á favor de la sanctidad, / culto, martyrio y doctrina del dicho Bto. Raymundo / que remite al mismo Summo Pontifice y contra / Eymeric con fecha de 15 setiembre de 1375; fou publicada per A. R. PASQUAL, Vindiciae... (cit. en la nota 12), I, 393-409.*

3. *Bula del mismo Papa condemnatoria de Raymundo / de Tárraga, dicho el Neófito, del Orden de Sto. Domingo, y laudatoria del Bto. Raymundo, / Terciario de la Orden de Sn Francisco. / Dat. Avenione octavo kalendas Februarii, Pontificatus Nostri anno sexto. Fou publicada per GAZULLA, Historia... (cit. en la nota 207), 65-75 de l'opuscle.*

La primera informació (*Informatio Inquisitoris Regnorum Aragonie, Valentie ac Maioricarum*) fou considerada autèntica d'Eimeric per Alois MADRE, *Die theologische Polemik...* (cit. en la nota 4), 73 i 162, però tinc la impressió que no resistiria ni la més mínima anàlisi crítica si hom la compara amb la carta autèntica i autògrafa d'Eimeric a Gregori XI, reproduïda en aquestes pàgines; i que la seva informació depèn del *Directorium Inquisitorum*.

De la segona, atribuïda al metropolità de Tarragona, ja ANDREU DE PALMA DE MALLORCA, *Hacia las pruebas documentales del martirio del Beato Ramón Llull*, dins «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», XXVII (1938), 241-284, en unes *Anotaciones relativas a la información del Arzobispo de Tarragona Pedro de Clasquerí (1376)*, afegides a tall d'apèndix, accepta la hipòtesi que aquella informació no sigui autèntica; Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ en fa aquest judici: «su carácter apócrifo es evidente... La creemos invención del padre Pasqual o de algún lulista de la época», *Intervención de Benedicto XIV en la causa Luliana*, dins «Anthologica Annua», 14 (1966), 183, darrer paràgraf de la nota 7.

Quant a la 'butlla' favorable a Llull pel fet de desviar damunt Ramon de Tàrraga les acusacions antilul·lianes, també intitulada *Conservationi puritatis catholicae fidei*, paral·lela, però a la inversa, de la publicada per l'inquisidor, datada el mateix dia que la galejada per Nicolau Eimeric, i que Anton Ramon Pasqual transcriví en les *Vindiciae Lullianae* el 1778, ja hauria estat publicada el 1771 per Honoré CORDIER, *Vera artis lullianae principia*, Colònia-Frankfurt 1771; ho afirma Joan AVINYÓ, *El terciari franciscà beat Ramon Llull Doctor Arcangèlich y Màrtir de Christ*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana», XI (1907), 497, nota 1; no ho he pogut confirmar. No cal dir que Llorenç Pérez la dona per evidentment apòcrifa, *loc. cit.*

Per això no tindrè en compte cap d'aquests tres pretesos documents.

209. Atès que no manquen els «nitentes inter triticum purum agri Dominici pestiferum semen ziniane seminare», i que l'obligació principal del papa és la de «ut evellamus prava et destruamus perversa», per això «opportuna in hiis que possumus remedia studio pastoralis sollicitudinis adhibemus».

..., in quibus, ut ipsi inquisitori videbatur, multi continebantur errores et hereses manifeste; et quod nonnulli de predictis et aliis regnis, libris utebantur eisdem et eorum doctrine dabant fidem non modicam, in grande suarum periculum animarum. Subplicavit nobis inquisitor ipse ut, ne simplices deciperentur ex libris ipsis, dignaremur in hac parte de oportuno remedio providere...»;²¹⁰

3. conseqüència de la denúncia-peticció presentada per l'inquisidor, arribà la resposta papal, consistent a encarregar l'examen dels vint llibres lul·lians a una comissió pontifícia, que celebrà una de les seves sessions davant Gregori XI; la butlla n'informa en aquests termes:

«Nos autem ... dictos libros per venerabilem fratrem nostrum Petrum, episcopum Hostiensem, et per quamplures, etiam ultra vigenum numerum, in eadem theologia magistros, examinari fecimus diligenter; per quorum relationem tandem habuimus quod ipsi dictos libros omnes cum multa diligentia legerant et examinaverant et quod ultra ducentos articulos erroneos et hereticales invenerant in eisdem, super quibus, inter eosdem episcopum et magistros sepius, et demum coram nobis habita disputatione solempni, ipsos articulos, quos ad vitandum prolixitatis tedium et horribilitatem eorum haberi volumus presentibus pro expressis, erroneos et manifeste hereticales de ipsorum episcopi et magistrorum concordi consilio censuimus reputandos...»²¹¹

210. Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. XCIIIa. Ací tenim resumida la primera escomesa directa d'Eimeric contra Lluïl en cort papal (la primera absoluta havia intentat que, per encàrrec pontifici, fos realitzada pel metropolità de Tarragona, a qui fou encomanada mitjançant la butlla *Nuper dilecto* del 5 de juny del 1372, que dibuixava un procés inquisitorial normal; es pot veure en l'apèndix de Peña a les seves edicions del *Directorium Inquisitorium (Litterae apostolicae...* [cf. nota 206], 67; i en el *Bullarium Ordinis Praedicatorum* [vegeu la mateixa nota 206], II, 273): la primera escomesa directa en cort papal es limitava, igual com l'encàrrec al metropolità tarragoní, als llibres escrits en català (ambdós documents encausen només els 'libros in vulgari'; abans hem assenyalat el fet que l'*Ars inventiva* és lliure de sospita i en canvi era sospitosa l'*Art amativa*, tot i ésser derivació de la primera; ara en sabem la raó: era només en llatí), i l'acusació era la de contenir 'errores et haereses'. Una altra confirmació que fins aleshores només eren encausats els llibres lul·lians en llengua catalana es troba en la lletra papal a l'oficial del bisbe de Barcelona, del 29 de setembre del 1374, encarregant-li de trobar i trametre a Avinyó un llibre en pergami «in vulgari cathalano scriptum»; lletra publicada per Peña en la compilació citada en aquesta nota, 67.

211. *Ibid.*, f. XCIIIa-b. Tenim ací resumida la primera resposta de Gregori XI a la primera investida directa de Nicolau Eimeric contra Ramon Lluïl en cort romana. El possible lector pot trobar els seus diversos elements reduïts a esquema en el text corresponent a les notes 218-219; sobre el president de la comissió, cardenal Peire d'Estany, hom pot veure la notícia biogràfica que li dedica el «Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques», XV, cols. 1039-1046, d'on resulta que era jurista format a Montpeller i encarregat d'actuacions militars a Itàlia; és documentat a la cúria papal entre el 1373 i el 1375; la comissió era formada per més de vint mestres en teologia i per juristes; ultra la

4. Però, per la raó que sigui, aquest resultat, més aviat genèric i escàs en la desqualificació de dos-cents articles desconeguts, no devia ésser l'esperat per Nicolau Eimeric, el qual tornà a insistir amb una segona denúncia-petició, encausant aquesta vegada tota l'obra escrita de Ramon Llull sense distinció de llengües:

informació sobre els resultats del treball de la dita comissió i de la decisió de Gregori XI esmentats en la butlla, tenim una altra font, que en aquell moment actuava inspirada per l'inquisidor; era la prescripció reial del 30 d'octubre del 1387 amb la qual Joan I de Catalunya-Aragó encara dins el primer any del seu regnat, a petició de Nicolau Eimeric, preceptuava d'aplicar als seus regnes i terres els manaments de la butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei*, i afegia un detall dins la frase següent, relativa a les decisions de Gregori XI: «... de consilio sui sacri concilii in consistorio palam et publice condempnavit, et demum fecit comburi et prohiberi censuit...»; el detall de la crema no consta en la butlla; la lletra reial fou publicada per Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Documents per l'Història de la Cultura Catalana mig-aval*, Volum I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1908, 347.

Però el favor reial de Joan I vers Eimeric no duraria gaire, car un any més tard el rei ja es manifestava contra d'ell, tal com hom pot veure en el fragment d'una lletra del rei transcrit en la nota 222.

La crítica dels impugnadors de la validesa de la butlla es concentrava contra aquesta part i es pot veure en la nota 208.

Fixem ara, ni que sigui només un moment, la nostra atenció en les tres expressions centrals de la butlla, dues de les quals pertanyen a l'apartat 3: les d',articulos... hereticales'; i ,censuimus reputandos'; i una al 5: ,quam cito commode poteritis faciatis proponi':

He interpretat la paraula ,haereticalis /haereticalia' amb el sentit de ,relacionat amb l'heretgia', com a conseqüència d'aquesta petita enquesta entorn les tres frases bàsiques de la butlla de Gregori XI, les dues primeres relatives als dos-cents articles, i la darrera adreçada als bisbes:

- a) «...ipsos articulos (ducentos)... erroneos et manifeste haereticales...»;
- b) «...concordi consilio censuimus reputandos» (núm. 3, corresponent a la nota 211); i
- c) «...quamcito commode poteritis faciatis proponi...» (núm. 5, corresponent a la nota 213).

La paraula ,erroneos' no té dificultat excessiva; aquesta, en canvi, es presenta, en intentar de precisar el sentit d',haereticalis':

a) aquesta paraula no es troba ni en el FORCELLINI, *Totius latinitatis lexicon*, ni en el *Thesaurus linguae latinae*;

b) tampoc no es troba en tot el *Decretum Magistri Gratiani*, d'acord amb les dades de Timothy REUTER, Gabriel SILAGI, *Wortkonkordanz zum Decretum Gratiani. Teil H - N* (Monumenta Germaniae Historica. Hilfsmittel, 10, 3), Munic, Monumenta Germaniae Historica 1990, 2086-2089; ni en tota l'obra escrita de sant TOMÀS D'AQUINO, d'acord amb l'*Index Thomisticus*;

c) DU CANGE, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*, la reporta amb entrada pròpia i li dóna aquestes dues significacions: «Haereticus, erroneus, in haeresim inducens. Pertinens ad haereticos».

D'entre aquest ventall de possibilitats he cregut que m'havia d'inclinar vers el ,relacionat amb heretgia', perquè, tant com un servidor en puc judicar, la mateixa butlla ha optat i emprat expressions inusualment suaus.

Cercant, en efecte, la paraula ,haereticalis', he repassat tots els títols *De haereticis*, de totes les compilacions de decretals i m'han cridat l'atenció fórmules com les que reproduïxo:

De les Decretals de Gregori IX:

«...omnem haeresim, quocumque nomine censeatur, per huius constitutionis seriem auctoritate apostolica condemnamus», *Decretalium* lib. V, tit. VII, cap. IX, *Ad abolendam* (FRIEDBERG, II, 780);

«Ut autem, evulsis radicibus stipes arescat penitus et sicceat, sub interminatione anathematis districtius inhihemus, ne aliquis...», *ibid.*, cap. XI, *Si adversus nos* (FRIEDBERG, II, 784);

«Volumus igitur et mandamus, et in virtute obedientiae districte precipimus, ut ad haec efficaciter exsequenda episcopi per dioceses suas diligenter invigilent, si canonicam velint effugere ultionem. Si quis enim episcopus super expurgando de sua dioecesi haereticae pravitate fermento negligens fuerit vel remissus, quum id certis indiciis apparuerit, ab episcopali officio deponatur», *ibid.*, cap. XIII, *Excommunicamus* (FRIEDBERG, II, 789);

De les Clementines de Climent V:

«...praemissos errores... cum praemissis erroribus... sectam ipsam cum praemissis erroribus damnamus et reprobamus omnino...», *Clementinarum*, lib. V, tit. III, cap. III, *Ad nostrum* (FRIEDBERG, II, 1183-1184).

De les Extravagantes communes de Joan XXII:

«...omnes articulos et quemlibet eorum tamquam falsos et erroneos et a doctrina sacra devios auctoritate apostolica condemnamus et reprobamus... per apostolica scripta mandamus quatenus... convocato clero et populo communiter, omnia praemissa et singula per vos seu alios solenniter publicetis...» *Extravagantium communium*, tit. III, cap. II, *Vas electionis* (FRIEDBERG, II, 1291).

Aquesta mostra, que es podria allargar fins a l'infinit, diu clarament que la cúria Romana tenia a l'abast de la mà unes fórmules condemnatòries heretades que aplicava de forma decidida quan el cas era seriós:

a) parlaven d'heretgies i no d',haereticalia';

b) condemnaven o anatematitzaven amb totes les lletres i no cercaven el subterfugi del ,consumimus reputandos';

c) manaven de forma taxativa als bisbes, àdhuc invocant l'obediència al papa, i no els deixaven en llibertat de complir «quancito commode poteritis»: s'hi jugaven el càrrec.

Si, doncs, els redactors de la butlla han cercat fórmules, per llur manca de duresa desconegudes en la literatura curial, crec que no hi ha altra interpretació possible que la menys dura.

D'altra banda, s'explica l'extranyesa d'uns curials autèntics com els que el 1419 acompanyaven el legat papal Adimarò Alamanni, davant una butlla en la qual no és perceptible el ,stilus curiae'.

Una darrera observació sobre la solidesa crítica del número de dos-cents en la frase: «...et quod ultra ducentos articulos erroneos...», que, per descomptat, figura en el primitivíssim manuscrit ara de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, 104-II-7, i en totes les còpies que Eimeric integrà en diversos llibres seus i en el ms. de Barcelona, BU, 728, f. 96b; la trobem tant en les edicions del *Directorium Inquisitorum* publicades per Francisco Peña a partir de B (cf. les abreviatures de la nota 87): V, f. CXXIIv, i R, p. 332, col. 1; també en les *Litterae Apostolicae...* afegides per ell en les seves edicions del *Directorium...*: 87; en els tres darrers casos, Peña fa constar que «in codice Sabelliano: quadringentos»; el nombre de dos-cents torna en el *Bullarium Ordinis Praedicatorum* editat per Tomàs RIPOLL, II, 1730, 289 (XXIX), que diu haver tret el text «Ex Archivio Ordinis. In quo exemplar authenticum autographum asservatur». Cap dubte, doncs, que el sintagma ,ducentos articulos' és l'original (Eimeric d'una banda, i l'autògraf de l'arxiu de l'ordre, per l'altra, li són unànimement favorables) i que la variant del manuscrit Sabell-lià vist per Peña no era altra cosa que un intent d'acostar el nombre dels articles referits en la butlla al dels cinc-cents indicats en la introducció als cent articles antilul·lians.

En canvi, hi ha exemplars del *Directorium Inquisitorum* que no copiaren la *Conservationi puritatis catholicae fidei*, per exemple: Vat., lat. 4866, f. 88d; Vat. lat. 7007, f. 131r-v; Vat., Ottob. lat. 1125, f. 79r; Vat., Palat. lat. 680, f. 78r; i Palat. lat. 681, f. 80r

«Cum autem, sicut inquisitoris prefati continebat assertio, in predictis regnis alii libri, qui asseruntur editi a jamdicto Raimundo, reperiri dicantur, in quibus huiusmodi iam reperti et alii errores et hereses creduntur probabiliter contineri ...»²¹²

5. També aquesta vegada arribà la resposta papal en forma de tres encàrrecs al metropolità i als bisbes sufraganis de la Província Eclesiàstica Tarraconense:

«...Nos, volentes de huiusmodi aliis libris et eorum doctrina informari plenarie et super eis providere salubriter ..., fraternitati vestre, de fratrum nostrorum consilio, per apostolica scripta committimus et mandamus quatinus diebus dominicis et festivis in singulis ecclesiis vestris cathedralibus et curatis necnon religiosorum quorumcumque ordinum exemptorum et non exemptorum ... vestrarum civitatum et diocesum intra missarum sollempnia existentibus populis ad divina ... quamcito commode poteritis faciatis proponi...»²¹³

5a. El primer dels encàrrecs preceptuava de fer pública l'obligació dels posseïdors o coneixedors d'obres de Ramon Llull de lliurar-les o denunciar-les totes a l'autoritat eclesiàstica:

«... quod omnes et singule persone utriusque sexus, cuiuscumque status, ordinis vel conditionis existant earumdem vestrarum civitatum et diocesum, seu commorantes in eis, habentes libros quoscumque a prefato Raymundo editos, ut prefertur, ipsos infra unius mensis spatium vobis assignare, et illi qui sciunt alias personas libros eosdem habentes, eas vobis revelare ac nominare procuretis, vosque libros recipi faciatis eosdem; quos, cum habueritis, quamcito commode poteritis curetis nobis fideliter destinare, ut ipsos simili examini subicere valeamus...»²¹⁴

212. *Ibid.*, f. XCIIIb. Si abans hem parlat de 'primera investida directa d'Eimeric contra Llull en cort papal', ara ens trobem amb la segona. La novetat consisteix en el detall que ara l'inquisidor ja no es limita als vint llibres en llengua catalana, sinó que apunta a tot llibre de Ramon Llull, en la llengua que sigui; altra vegada reafirma la sospita que hi ha 'errores et hereses', que no devien haver figurat en la primera investida.

213. *Ibid.* La diferència entre aquest encàrrec al metropolità de Tarragona i el de la butlla *Nuper dilecto* de quatre anys abans (vegeu la nota 210), rau en el punt que, en aquella, metropolità i inquisidor havien d'enantar un procés inquisitorial normal (com el que ambdues autoritats havien dedicat a les obres espirituals d'Arnau de Vilanova el 1316), i en aquesta només és encarregat al metropolità de manar que li siguin lliurats, d'aplegar i de transmetre a cort papal els llibres de Llull recollits en virtut d'aquest encàrrec, sobre els quals Gregori XI proclama de voler continuar el procés papal i, doncs, se'l reserva.

214. Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. XCIIIb.

5b. el segon encàrrec els comissiona a prohibir a tots els seus súbdits d'ensenyar o més ben dit de propagar la doctrina de Lull o d'utilitzar-ne els llibres, que continuaven i continuen estant sota judici de la Seu Apostòlica fins que el papa prengui una decisió al respecte:

«... ceterum, quia doctrina seu potius dogmatizatio predictorum librorum examinatorum reperitur erronea, hereticalis et periculosa nimium animabus, et vehemens suspicio est habenda quod in aliis libris editis a dicto Raymundo similes vel alii, ut prefertur, continentur errores, vobis mandamus quod omnibus et singulis eisdem personis vestrarum civitatum et diocesium, doctrinam, seu potius dogmatizationem, et usum huiusmodi librorum interdicere studeatis, donec super hiis per sedem apostolicam aliud fuerit ordinatum, contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita conspescendo...»²¹⁵

5c. el terç manament al metropolità de Tarragona és el de fer còpies notarials de la butlla i de trametre-les als bisbes sufraganis:

«... insuper volumus quod per te, frater archiepiscopo, tenor presentium sub tuo vel officialis tui sigillo, vobis, fratres suffraganei, transmittatur, cui per vos adhiberi volumus velut ipsis originalibus plenam fidem».²¹⁶

215. *Ibid.* Remarquem el sintagma emprat per la butlla «...doctrinam seu potius dogmatizationem...», i comparem-lo amb el parel·lel de la carta de Joan I de Catalunya-Aragó, publicada per Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents...*, I (cit. en la nota 211), 348: «...dogmatizari seu legi»; 'doctrinam' i 'legi' es poden considerar sinònims, car parlen d'ensenyament dins o fora una escola; 'dogmatizari' seria un sinònim d'ensenyament, d'acord amb la carta reial, però la butlla, amb el 'potius' indica que el dit ensenyament era més aviat una 'dogmatizatio', cosa que em sembla justificar la traducció d'aquesta darrera paraula en sentit veí del de propaganda.

A començaments de segle, hom [Nicola da Oppido] havia definit 'dogmatizare' de la manera següent en el procés enantat per la casa de França contra Bonifaci VIII: «...docmatizare est novam doctrinam inducere contra veritatem, scripto vel verbo», tal com hom pot veure en *Boniface VIII en procès. Articles d'accusation et dépositions des témoins (1303-1311)*. Édition critique, introduction et notes par Jean COSTE. Avant-propos d'André VAUCHEZ (Publicazioni della Fondazione Camillo Caetani. Studi e documenti d'archivio, 5), [Roma], Fondazione Camillo Caetani 1995, 655, núm. 27.

216. *Ibid.* Només del bisbe de València, el futur cardenal Jaume d'Aragó, consta que féu promulgar la dita butlla encara en vida de Gregori XI, d'acord amb el document del 22 de juny del 1386, salvat per Andreu IVARS, *Los Jurados de Valencia y el Inquisidor fray Nicolás Eymerich*, dins «Archivo Ibero-Americano», VI (1916), 110-111: «... dum ... dominus Gregorius, felicis recordationis papa XI, ageret in humanis, Nos publicationem et propositionem fieri fecimus in cathedrali et aliis ecclesiis civitatis Valentie quarundam litterarum apostolicarum eiusdem domini pape...». Del bisbe de Girona, en canvi, consta que, en rebre dotze anys més tard la butlla a iniciativa no pas del metropolità, ans de l'inquisidor, l'acceptà i prometé d'obeir-la, després, però, de «deliberato primitus super ipsa»: Jaume ROURA I ROCA, *Posición doctrinal...* (cit. en la nota 206), 104.

DE LA SOLIDESA OFICIAL DELS CENT ARTICLES

Si intentem de sintetitzar esquemàticament les dades ofertes per les dues frases d'Eimeric amb les proporcionades pels paràgrafs de la butlla i per les de les notes que els completen, veurem dibuixada una actuació en dos temps, dels quals només el primer recau de ple en el nostre tema. Els hi limitarem, doncs, deixant el segon per al final, en parlar molt breument d'*Un procés tothora obert*.

Es refereixen a la primera actuació les dues frases del *Directorium Inquisitorum* i els paràgrafs dels núms. 2 i 3 de la butlla: trobem en el núm. 2, una denúncia i petició de l'inquisidor al papa relacionada amb un problema de fe; el papa, si no volia exposar-se a ésser acusat d'haver estat trobat desviant-se de la fe (recordem l'expressió tècnica del *Corpus Iuris Canonici*: '[papa] a nemine iudicatur, nisi deprehendatur a fide devius'²¹⁷), estava obligat a actuar 'in favorem fidei'; el paràgraf núm. 3 exposa o fa constar allò que Gregori XI realment féu. Precisem que en aquest primer temps, tant la sospita i denúncia de l'inquisidor com l'examen encarregat pel papa no abastava totes les obres de Ramon Llull, sinó només les vint denunciades, escrites en català ('volumina diversorum librorum in vulgari scriptorum').

217. Aquesta frase pertany al *Decretum Magistri Gratiani*, dist. I, 6 (ed. FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*. Pars prior: *Decretum Magistri Gratiani*, Leipzig 1879, 146); hom pot veure sobre aquesta temàtica V. P. AIMONE, *Prima sedes a nemine iudicatur: si papa a fide devius*, dins *Historia de la Iglesia y de las Instituciones Eclesiásticas*. Trabajos en homenaje a Ferran Valls i Taberner, X. Edición y prólogo a cargo de Manuel J. PELÁEZ, Barcelona 1989, 4145-4162; Salvatore VACCA, *Prima Sedes a nemine iudicatur. Genesi e sviluppo storico dell'assioma fino al Decreto di Graziano*, Roma, Pontificia Università Gregoriana 1993, 270 pp. I un canonista tan afamat en aquells moments com l'Archidiaconus, resumia així aquesta doctrina en la taula de conceptes afegida a una de les seves obres: «Favor fidei tantus est, quod de crimine haeresis etiam in occulto Papa accusari potest», Guidonis de BAYSIO, archidiaconi Bononiensis, *In Sextum Decretalium commentaria...*, Venècia, apud Giuntas 1577.

Que aquesta no era una hipòtesi merament teòrica, hom en podia i segurament en tenia bona memòria, pel terratrèmol que a començaments del mateix segle havia sotraguejat l'Església per les acusacions dels dos cardenals Giacomo i Pietro Colonna i pel procés enantat pel rei de França contra Bonifaci VIII, tal com hom pot veure dins *Boniface VIII en procés...* (cit. en la nota 215).

Tinc la impressió que Nicolau Eimeric era molt conscient d'aquesta doctrina i que la dita consciència ressona en una frase que degué repetir i és reportada per testimonis diversos en el procés de la ciutat de València contra l'inquisidor: «...et dictus frater Nicholaus inquisitor dixit similia verba: 'quod non faceret [lliurar còpia del procés contra lul·listes valencians i els corresponents llibres de Ramon Llull] pro domino cardinali [Jaume d'Aragó] de predictis, nec etiam pro summo pontifice, si sibi mandaret'..., propter quod idem dominus cardinalis fecit arrestari ibidem dictum inquisitorem, eo quia dixerat publice quod nichil faceret de predictis pro cardinalibus, nec pro papa» (transcripció de PUIG, *El procés...* (cit. en la nota 1), 352); expressions semblants de negativa 'nec pro papa' es poden veure en les pàgines 355 i 355-356.

Atenent-nos al text de la butlla papal, que en els dos paràgrafs que ens ocupen és purament descriptiu i recordatori o resumidor del passat, mai decisor, preceptiu o comminatori, i és font pràcticament única per al coneixement de l'encàrrec papal (les referències que hi fa Nicolau Eimeric les diverses vegades que en parla en reproduir-la, no són pas més explícites que aquests dos paràgrafs), tindríem el següent:

a) Gregori XI nomenà una comissió papal encarregada de l'examen de les vint obres lul·lianes catalanes denunciades;

b) aquesta comissió era presidida pel cardenal bisbe d'Òstia, en aquell moment Pèire d'Estany.²¹⁸

c) n'eren membres més de vint mestres en teologia i alguns juristes, cal suposar que canonistes;

d) celebraren sessions diverses, una d'elles almenys davant el papa Gregori XI;

e) el resultat d'aquells treballs es concretà en uns dos centenars d'articles, que la comissió de la vintena de mestres d'alguna manera extregué de les dites vint obres catalanes de Ramon Llull;

f) ni el text ni la doctrina d'aquests articles no és publicat ni, ara com ara, conegut; i

g) el papa i la comissió conjuntament estimaren que calia considerar «ipsos (ducentos) articulos ... erroneos et manifeste hereticales» (crec que, d'acord amb el principi: «odia sunt restringenda», és permès de subratllar que no compareixen ni la paraula ,hereticos' ans ,hereticales', que tradueixo per ,relacionats amb l'heretgia', ni el verb ,condemnare', ans l'expressió molt més suau ,censuimus reputandos'; com també que el judici negatiu va directament als articles elaborats per aquella comissió i, només en la mesura de llur fidelitat als textos lul·lians hauria afectat els vint llibres catalans d'on eren extrets).²¹⁹

218. Vegeu la nota 211.

219. El mateix Nicolau Eimeric, en un moment en què havia de precisar l'abast de les seves paraules, tot i prevaldre's de la *Conservationi puritatis catholicae fidei*, emprava expressions molt igualides a l'hora de qualificar-la només de «declaratio et inhibitio felicis recordationis domini Gregorii pape undecimi facte Avinione in consistorio. Declaratio, scilicet, facta per eundem de consilio cardinalium Hostiensis et viginti et plurimum magistrorum, quod in viginti voluminibus dicti Raymundi reperti fuerant ultra ducenti articuli erronei et hereticales; inhibitio, scilicet, facta per eundem de consilio, scilicet ne quis libris illius uteretur a dicto Raymundo Lull editis; que declaratio et inhibitio supradicte patent in litteris apostolicis eiusdem domini Gregorii...», *Incantatio studii Ilerdensis*, ed. de PUIG I OLIVER, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 71, línies 590-597: tot i que no li'n devien mancar les ganes, l'inquisidor evita d'atribuir a Gregori XI tant la paraula ,condemnare' com la d',haeresis' en relació als vint llibres catalans de Ramon Llull, i es limita a parlar de ,declaratio' i d',inhibitio'. Però encara comet un abús, el de presentar la ,inhibitio - prohibició' com a decisió directa de Gregori XI, quan en realitat era un manament als bisbes que miressin de prohibir l'ensenyament o propagació o propaganda (,dogmatizationem') dels

Per allò que acabem de saber de l'actuació papal, i atesa l'afirmació taxativa de Nicolau Eimeric, segons la qual els cent articles antilul·lians del seu *Directorium Inquisitorium* eren el resultat d'una tria ('abstracti') realitzada a partir dels cinc-cents de la «*compilatione viginti magistrorum*», podem afirmar de forma apodíctica que el centenar d'articles del *Directorium* no provéien dels dos-cents establerts per la comissió papal i per aquesta i per Gregori XI qualificats d'erronis i clarament relacionats amb heretgia,²²⁰ ans procedeixen d'un treball previ o preparatori, segurament realitzat pel mateix Eimeric i posat a la consideració de la vintena de mestres de la Comissió Papal, que, però, ni tan sols consta que fossin assumits i molt menys aprovats per aquesta i encara menys pel papa.

Per això, ara podem repetir la pregunta: què són els cinc-cents articles, dels quals procedeixen els cent del *Directorium Inquisitorium*?

Aventurem-hi una resposta. Ni que sigui repetint una cosa ja dita, la primera afirmació és que cal distingir amb la precisió màxima entre els dos-cents i els cinc-cents; els dos-cents foren el resultat del treball de la comissió papal, i sobre ells recaigué aquell judici genèric que els considerava globalment 'erroneos et manifeste hereticales'; tenien un cert caràcter oficial pel fet d'haver passat per una comissió pontifícia i per una sessió presidida pel papa, el qual, segons les nostres fonts d'informació, féu globalment sobre ells el judici que ja sabem. Però ni en coneixem el text ni tenim cap idea d'on es pot trobar i, almenys després dels anys del Cisma d'Occident, no sembla que mai ningú els hagi conegut.

En canvi, els cinc-cents, dels quals procedeixen els cent del *Directorium Inquisitorium*, no es poden confondre amb els dos-cents, perquè, tant com aquests darrers (que també eren posteriors en el temps) foren el resultat d'un treball d'una comissió papal (en la qual intervingué un cardenal president i en algun moment el mateix papa), damunt els cinc-cents no hi ha recaigut mai cap decisió ni judici papal, perquè no eren resultat del treball de la comissió pontifícia, ans havien de correspondre a treballs previs, posats

llibres i doctrina lul·lians i la utilització dels llibres esmentats, ara sense distinció entre catalans o en altres llengües («... vobis mandamus quod... doctrinam seu potius dogmatizationem et usum huiusmodi librorum interdicere studeatis...»: núm 5b de la *Conservationi puritatis catholicae fidei*). Vegeu també la nota 83.

Quant a l'adjectiu 'hereticalis' emprat per la butlla en el punt 3, i a la significació que sembla tenir en la butlla que ens ocupa (text corresponent a la nota 211), vegeu les explicacions donades en la mateixa nota.

220. El fet que els cent articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorium* no procedeixen dels dos-cents de la Comissió Papal, ans dels cinc-cents presentats per Eimeric a la Comissió o resultat d'un treball previ de la mateixa, desfà una afirmació de Tomàs i Joaquim CARRERAS I ARTAU, que possiblement s'havia convertit per a molts en certesa, la feta en referir-se a «una lista de cien proposiciones extraídas de entre las que censuró la comisión», *Historia...* (citada en la nota 1), II, 33; quant a la significació del sintagma 'manifeste haereticalia', vegeu les explicacions de la nota 11.

a la disposició dels vint mestres de la comissió papal a fi de facilitar i qui sap si encaminar en un sentit determinat la feina de la mateixa comissió.²²¹

La insistència en la diferència jurídica entre els dos-cents i els cinc-cents és totalment justificada perquè ajuda a col·locar els cent articles antilul·lians del *Directorium* en el lloc que els correspon, com també ho és el fet d'assenyalar que el primer interessat a fer-la constar i a subratllar-la fou el mateix Eimeric, en introduir la precisió sobre l'origen dels seus cent articles, gairebé com amb calçador, en la seva còpia autògrafa, ara mallorquina, després del colofó als articles antilul·lians del *Directorium*. L'inquisidor havia de fer constar que ell bevia dels cinc-cents i no dels dos-cents, car, si s'hagués aprofitat dels darrers, hauria comès una relliscada imperdonable en els ambients de cúria Romana, en els quals ell es movia: la de no haver respectat una reserva papal, o la d'haver posades les mans, publicant-lo ni que sigui parcialment, en un text que es trobava sota el judici del papa i a l'expectativa d'una decisió pontifícia.

Hom pot, doncs, concloure que els cent articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorium* no tenen cap cobertura jurídica del magisteri pontifici, ans són només el vint per cent d'una llista de cinc-cents, l'autor de la qual fou o el mateix Eimeric o, en el millor dels casos, els més de vint mestres en teologia, si els dits articles haguessin estat, de la manera que sigui, un primer resultat de llur treball damunt el qual, però, no hauria recaigut cap aprovació pontifícia.

L'observació del volum manuscrit eimericià de Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, 104-II-7, confirma la conclusió anterior. El *Directorium Inquisitorium* ja era copiat per un escriptor professional fins al f. LXXIVa, en el llinard de la part antilul·liana, amb lletra gòtica minúscula semibastarda del copista professional. Però, en arribar-hi, aquest, seguint ordres del seu principal, deixà alguns folis en blanc; això vol dir que Eimeric

221. La correspondència o col·locació dels cinc-cents articles dins el marc dels treballs previs realitzats per la comissió papal es podia haver realitzat d'una de les següents tres maneres:

a) podien haver estat els articles que el mateix Nicolau Eimeric sotmeté a la comissió per fer de base de les discussions;

b) o la suma de les formulacions presentades per cada un dels mestres i ofertes a la comissió;

c) o la que el conjunt dels vint mestres acordaren de presentar conjuntament a tall de resultat de la feina comuna i base de treball per a la sessió celebrada sota la presidència de Gregori XI.

El fet que Eimeric es refereixi, en singular, a la 'compilatio viginti magistrorum' més aviat inclinaria a pensar en una obra unitària, presentada per ell o resultat conjunt del treball dels més de vint mestres. Aquest treball pertany a l'apartat c) o, al màxim, a la primera part del d) d'entre els set diferenciables (d'acord amb la llista acabada de formular) en la informació proporcionada pel paràgraf tercer de la *Conservationi puritatis catholicae fidei* (vegeu el text corresponent a les notes 218-219).

tenia previst d'omplir-los amb un material antilul·lià que trigà a arribar-li més d'allò que ell inicialment esperava i que, quan arribà, no va respondre a les seves expectatives condemnatòries, perquè no li posà a les mans ni el text dels dos-cents articles de la comissió papal, ni el de cap dels articles d'alguna manera tocats per un judici negatiu del papa i l'obligà a valdre's d'un material purament privat —i ell fou qui tingué més d'interès a fer-ho constar explícitament, ni que fos amb una frase afegida en un espai deixat en blanc, al final del colofó als cent articles, a fi d'evitar que hom el pogués acusar d'haver publicat quelcom que era reservat en les mans del papa.

Més encara, es trobà entre l'espasa i la paret: car, o deixava els folis en blanc o cometia una falsedat, i optà per aquesta darrera, ja que inclogué els cent articles dins un apartat de la segona part del seu *Directorium Inquisitorum*, el de la IX *questio*, que porta per títol: *Hereses et errores per diversos summos pontifices de fratrum consilio condemnati post mortem eorum, qui errores huiusmodi posuerunt*: però, tant com haurien potser encaixat sota aquest títol els dos-cents, si haguessin estat formalment condemnats, cosa que tampoc no foren, resulta que els cent articles actuals hi són totalment fora de lloc, car ningú, que jo sàpigui, no pot afirmar que mai hagin estat condemnats per cap papa.

I així, ara podem copsar tot el sentit de tres coses:

a) el dels folis deixats en blanc en arribar la part antilul·liana del *Directorium Inquisitorum* més primitiu, l'actual de Mallorca: l'inquisidor esperava una butlla on constessin els dos-cents articles formalment tocats per Gregori XI, a fi de poder-los encabir dins la ,IX quaestio';

b) el de la contradicció o contrasentit, que consisteix a col·locar dins una secció destinada a «...hereses et errores per diversos summos pontifices condemnati» uns articles que no ho eren, perquè aquella butlla formalment condemnatòria, que Eimeric esperava, no arribà, i així ell no tingué més remei que escriure en els folis romasos en blanc uns articles que no eren condemnats; i²²²

c) el d'aquella petita anotació afegida en un moment posterior dins un espai destinat a restar en blanc entre dos paràgrafs, en el qual, tal com ja sabem, l'inquisidor, ,motu proprio' o potser com a resultat de l'advertiment d'algú, que el feu adonar del perill que li suposava el fet d'atribuir al papa uns articles que de cap manera no podien ésser presentats com a declarats ,erroneos et haereticales' per Gregori XI, precisava: «Qui centum articuli a compilatione viginti magistrorum predictorum fuerunt abstracti».

222. El fragment de la Comissió Ermengol transcrit en la nota 88 testimonia que Nicolau Eimeric havia copiat de pròpia mà els cent articles (els del *Directorium Inquisitorum*) en un quadern, que havia intitulat *Condemnatio*; aquesta és una prova més que ell feia propagaenda presentant els seus cent articles antilul·lians com a condemnats per Gregori XI. Vegeu també les notes 10, 85 i 88; però també la 219.

Al final, Nicolau Eimeric, no havia obtingut altra cosa que la descripció genèrica dels treballs d'una comissió, la d'una sessió davant el papa, en la qual els participants havien cregut haver de considerar, no pas condemnar formalment, de forma genèrica, erroneos et manifeste hereticales' dos-cents articles altrament desconeguts; i l'haver-se d'acontegar espigolant cent articles, no pas d'entre aquests dos-cents, ans d'un recull privat de cinc-cents, segurament elaborat per ell mateix.²²³

I una senzilla operació matemàtica no permet d'afirmar que, presos un per un, qualsevol dels cent articles del *Directorium*, ni tan sols tot llur conjunt, formessin part dels dos-cents papals.

UN PROCÉS TOTHORA OBERT?

Estrictament parlant, els objectius d'aquesta exposició es podrien donar per completats amb allò que hem anat proposant fins ara i, doncs, hi podríem posar punt final. Però, ni que sigui per respecte a la butlla pontiffica i al possible lector, ens cal dir alguna paraula sobre la seva darrera part.

Sempre segons el text dels paràgrafs 4 i 5 de la butlla, ja sabem que l'inquisidor no es donà per satisfet amb el primer resultat,²²⁴ ans s'aventurà a un autèntic salt endavant i (segon temps de l'operació global en cort romana) denuncià no únicament els textos lul·lians en llengua catalana, ans tots, sense diferència de llengua.

223. La sospita que els cinc-cents articles o l'anomenada pel mateix Eimeric *Compilatio viginti magistrorum* era obra seva, es troba, si no plenament confirmada, sí almenys avalada per una frase d'una carta reial de Joan I de Catalunya-Aragó a Climent VII, datada el 8 de juny del 1388: «Sane tempore felicis recordationis domini Gregorii XI, frater Nicholaus Eymerici, inquisitor pravitatis heretice, quosdam, ex dictis commentis [Raymundi Lullii], traxit articulos de vulgari in latinum, quos sua prevaricatione infectos introduxit in consistorio...», (ed. GAZULLA, *Historia de la falsa bula...* (cit. en la nota 207), XIII (1910), 78 (86 de l'opuscle); corregeixo en ,de vulgari' el ,divulgari' de Gazulla; i, justament gràcies al Vat. lat. 7199, podem precisar el ,traxit articulos de vulgari in latinum': ho degué fer en els casos en què no tingué a l'abast de la mà una traducció llatina dels vint llibres lul·lians en català; en el nostre cas és cert que aprofità la traducció llatina.

Algú podria formular la suposició que Nicolau Eimeric, que coneixia tant els cinc-cents articles posats a disposició de la comissió papal com els dos-cents que d'alguna manera en resultaren i tingueren alguna forma d'aprovació pontiffica, escollí els seus cent d'entre els més significats simultàniament de la primera i de la segona llista; però és una pura suposició, que de cap manera no pot excloure la possibilitat que ell fes passar en la llista dels cent, articles que per ventura no tingueren el beneplàcit de la comissió, que, en canvi, a ell li semblaven més portadors de càrrega acusatòria. Per això, crec que val més no embolicar-se en suposicions i hipòtesis, i limitar-se al pla de les dades documentades.

224. Aquestes constatacions representarien una resposta afirmativa a la pregunta que el 1980 formulava i publicava Jaume de PUIG I OLIVER, *El procés...* (cit. en la nota 1), 367, nota 63: «Els efectes de la butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei* eren poc satisfactoris?», per a Eimeric, s'entén.

També en aquest segon temps el papa actuà, encarregant al metropolità i als bisbes sufraganis de Tarragona, d'una banda de denunciar, aplegar i trametre tota mena de llibres lul·lians a la cúria Romana, sense, però, urgir-los excessivament (‘quam cito commode poteritis’ = ,amb tanta pressa com còmodament podreu’), i de l'altra, mentre es feia esperar la decisió papal, els encomanava que procuressin de prohibir (‘interdicere studeatis’) l'extensió (o propaganda) de la doctrina i la possessió de les obres de Ramon Llull.

Val a dir que tampoc la segona part de l'operació total impulsada per l'inquisidor no sembla que tingués massa èxit. Intentarem de sintetitzar en quatre punts allò que, salvada sempre la possibilitat de millor informació, en podem saber en aquest moment:

a) la butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei* del 25 de gener del 1376 fou presa seriosament tant per part de la casa reial com per part del metropolità i dels bisbes sufraganis de Tarragona; això darrer ens consta ja que sabem que encara en vida de Gregori XI la dita butlla fou publicada almenys a les esglésies valencianes, cosa que ens porta a deduir que el metropolità n'envià còpies als sufraganis, un dels quals era aleshores el bisbe de València;²²⁵

b) la casa reial demanà al papa, almenys amb tres peticions oficials, que encarregués l'examen de les obres de Ramon Llull a l'aleshores bisbe de Barcelona (en la tercera demanava que l'encàrrec fos fet conjuntament als bisbes de Barcelona i de Mallorca) i sembla que l'encàrrec al bisbe de Barcelona existí;²²⁶

225. Quant a la casa reial, és diàfana la lletra de Pere III de Catalunya, el Cerimoniós, a Gregori XI, del 7 de gener del 1377, publicada per GAZULLA, *Historia...* (cit. en la nota 207), 80 de l'opuscle, en la qual ressona de forma literal la *Conservationi puritatis catholicae fidei*: «Intelleximus quod Sanctitas Vestra ad instigationem fratris Nicholai Eymerici... misit ad has partes... quoddam rescriptum continens quod quicumque teneat de libris per Raymundum Lull, quondam, Civitatis Maioricarum, factis, intra certum tempus in ipso rescripto contentum illos teneatur sub excommunicationis pena ponere in posse Vicariorum Episcoporum ipsarum civitatum...»; no sembla possible de dubtar que hi ressona l'apartat 5a de la butlla, corresponent a la nota 214; cf. també la nota 211.

Deu ésser impossible una visió global de la incidència de la butlla en els bisbats de la Província Eclesiàstica de Tarragona; mentre a València esdevingué lluita oberta, en explotar en forma de procés de la ciutat contra Nicolau Eimeric, punt del qual som ben informats gràcies a les pàgines d'Andreu IVARS, *Los jurados de Valencia...* (cit. en la nota 206); a les complementàries del mateix autor, *Adiciones al artículo: Los jurados de Valencia y el inquisidor fray Nicolás Eymerich*, dins «Archivo Ibero-Americano», XV (1921), 212-219; i a les de Jaume de PUIG I OLIVER, *El procés...* (cit. en la nota 1); a Girona, en canvi, sembla que la còpia de la butlla rebuda de Tarragona no feu efecte, car més de dotze anys després, el 29 de juny del 1388, tal com ja sabem, l'inquisidor Eimeric, pel seu compte, la feia presentar al bisbe Berenguer d'Anglesola, el qual la rebia dempeus al peu de l'escalinata de palau, i feia constar que estava disposat a actuar en conseqüència, però només després de «deliberato primitus super ipsa»: Jaume ROURA I ROCA, *Posición doctrinal de fr. Nicolás Eymerich, O. P. en la polémica luliana* (Monografías del Instituto de Estudios Gerundenses, 3), Girona 1959, 104.

226. En la seva, datada el 7 de gener del 1377, Pere III de Catalunya, el Cerimoniós, demanava al mateix Gregori XI «ut providere dignemini quod dictum opus in hac civitate

c) res no demostra tant que oficialment en la cúria Romana la causa no avançava, com la guerra antilul·liana empresa pel seu compte per Nicolau Eimeric, després de la *Conservationi puritatis catholicae fidei*, insistint en l'heretodòxia de totes les obres de Ramon Llull,²²⁷ i

d) caldria almenys preguntar-se si la *Sententia definitiva* del 1419, donada per un legat papal a favor de la doctrina lul·liana i contra els procediments de Nicolau Eimeric, no era, en la intenció de la Santa Seu, la darrera paraula en un afer excessivament vidriós?²²⁸ Ho fos o no, el cert és que, tant

examinetur, committendo examinationem ipsam episcopo Barchinone, iuxta supplicationem que super hoc nostri parte vestre clementie offertur» (ed. GAZULLA, [cit. en la nota 207], 81 de l'opuscle). El rei Joan I de Catalunya-Aragó s'hi associava el 8 de juny del 1388 amb la mateixa petició, ara al papa d'Avinyó Climent VII (ed. GAZULLA, 88 de l'opuscle); un any després, el 1 de juny del 1389, repetia la petició, ara amb una variant: «...sepius extitit supplicatum quatenus dignemini committere episcopis Barchinone et Maiorice... et utrique eorum in solidum... informationem et indagationem ac examinationem de eisdem [libris magistri Raymundi]...» (*Ibid.*, 90-91); i encara el 20 de desembre del 1391, interessant-se en un altre afer, recordava: «...nostram direximus supplicationem domino pape, ut pro elicienda veritate de dictis articulis, condemnatis male et iniuste, ut asserebatur per dictos fratres et magistros [referència clara a l'acta de la sessió de la Comissió Ermengol: vegeu la nota 85], attributis libris dicti magistri, commissionem faceret episcopo Barchinonensi, qui facta examinatione et comprobatione de dictis articulis cum libris ipsis eosdem approbaret aut condemnaret, ut foret per iustitiam faciendum. Qui quidem dominus papa, annuendo supplicationibus nostris, consentiente ad hoc dicto inquisitore, qui in Romana curia presens erat, commisit dictum negotium dicto episcopo Barchinonensi», lletra publicada per Dieter EMEIS, *Das Schicksal des Lullisten Peter de Castellví. Zum Thema Johann I. von Aragon und Nikolaus Eymeric*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», XXI (1963), 173. Però potser allò que havia estat encarregat al bisbe de Barcelona no era l'examen de les obres lul·lianes, ans l'enantament del procés de la ciutat de València contra Eimeric (cf. IVARS, «Archivo Ibero-Americano», 6 (1916/2), 148 i 149).

227. La campanya literària de Nicolau Eimeric contra Ramon Llull després del *Directorium Inquisitorum* es concentrà en els anys 1389-1396, que són bàsicament els anys del pontificat de Climent VII posteriors al reconeixement d'obediència avinyonesa per part de Joan I de Catalunya-Aragó (1387), car al cap de poc d'encetat a Avinyó el pontificat de Benet XIII i a Barcelona el regnat de Martí l'Humà, la dita activitat s'estroneja, qui sap si perquè veia que amb Pero de Luna i el rei Martí per aquest camí no hi tenia res a fer. Els tractats són els següents: *Expurgate vetus fermentum*, també dit *Tractatus contra doctrinam Raymundi Lulli*, del 1389, encara inèdit, però del qual prepara l'edició l'amic Jaume de PUIG I OLIVER; el *Dialogus contra lullistas*, del mateix any, també inèdit i també en curs de publicació; el *In sordibus sordescat ille*, també intitulat *Tractatus de duplici natura in Christo et de tribus in Deo personis, seu an sacramentum eucharistiae sit Pater et Filius et Spiritus Sanctus*, del 1390, monografia dedicada a un cas especial, el de Pere Çaplana, rector de Madrona al bisbat de València, també inèdit; la *Fascinatio lullistarum*, del 1394, publicada per Jaume de PUIG I OLIVER dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», III (1984), 29-58; i finalment, la *Incantatio Studii Ilerdensis*, del 1396, també publicada per Jaume de PUIG I OLIVER en el mateix ATCA, XV (1996), 7-108. Hom en pot veure una presentació global per obra de Tomàs i Joaquim CARRERAS ARTAU, *Historia de la filosofía...* (cit. en la nota 1), 37-43; de Jaume ROURA I ROCA, *Posición doctrinal...* (cit. en la nota 225), 76-78; les pp. 52-66 són especialment dedicades al *Dialogus contra lullistas*; i d'Alois MADRE, *Die theologische Polemik...* (cit. en la nota 4), 74-78. Vegeu la nota 8.

228. En la seva part final que és la preceptiva, la sentència diu així: «... quidquid invenia-

l'acta de la Comissió Ermengol que hi fou inclosa, com la mateixa sentència, fan tota la impressió d'ésser textos totalment objectius, els resultats dels quals, almenys en l'essencial, coincideixen amb els d'aquest estudi i, amb la coincidència, es reforcen mútuament.

CLOENDA

Tornem al començament. Si la confrontació entorn al lul·lisme és, en el seu conjunt secular, un embull difícil d'aclarir, no ho és pas menys el capteniment personal de Nicolau Eimeric davant Ramon Llull i els lul·listes.

Però, tal com dèiem en presentar aquestes pàgines, ja ens podríem donar per molt satisfets si almenys un fil del dit embolic resultés clarificat.

I en aquest sentit les anàlisis textuais ofertes en les pàgines anteriors semblen fer possible un triple resultat:

1. els articles atribuïts per Nicolau Eimeric a l'*Ars amativa* de Ramon Llull són en realitat reelaboracions de l'inquisidor a partir de fragments textuais lul·lians, reelaboracions que mai no són textuais i més d'una vegada són contràries a les indicacions explícites de Llull;

2. el caràcter 'artístic' o de formulació o pregunta de possibilitats lògiques de relació entre amic i amat mitjançant dos o tres conceptes (en general, 'principis' absoluts o relatius del sistema lul·lià) i amb ell el contingut que Llull hi exposava ha desaparegut, per camins diversos, dels articles reelaborats per Nicolau Eimeric, el qual els presentà com a tesis metafísiques o teològiques absolutament alienes a la doctrina lul·liana; i

3. ni els cent articles antilul·lians del *Directorium Inquisitorum* en llur conjunt, ni qualsevol d'ells per separat, no consta que recolzin en cap acte del magisteri suprem de l'església Catòlica, ja que només són el vint per cent d'una compilació privada de cinc-cents, segurament realitzada pel mateix Eimeric.

Aquests són, per dir-ho així, els resultats comptables proporcionats per aquestes pàgines.

tur, quomodocumque et qualitercumque enantatum ratione dictae subreptitiae et obreptitiae bullae... praedictis attentis, cassamus, irritamus, annullamus, seu ad nihilum reducimus; reducentes etiam auctoritate Apostolica ipsum doctorem Raymundum Lull, et omnia dicta, scripta et opera sua, et omnino alia ratione praedicta quomodocumque et qualitercumque, et per quemcumque, et contra quoscumque, et coram quibuscumque processa, et actitata, ad statum pristinum, et primaevum, ac si in contrarium eorum, nil unquam fuisset dictum, scriptum vel alias quomodolibet enantatum»; és treta de l'edició de CUSTURER, *Disertaciones...* (cit. en la nota 12 i 85), 247; crec que cal remarcar-ne la frase «...reducentes etiam auctoritate Apostolica...». Sobre la *Sententia definitiva* del 1419, vegeu la nota 85, i PÉREZ, *Lulismo...* (cit. en la nota 6), 731, nota 13.

Per això, després d'haver-nos gairebé arrossegat a pla de terra entorn de textos concrets i de llurs variants, ara potser podríem somniar, ni que sigui un sol moment: si, de més a més, ens fos donat de sobrepuig un resultat que va molt més enllà de l'abast directe d'aquestes pàgines, i si les dites anàlisis i llurs resultats contribuïssin a desencallar o a impulsar el reconeixement oficial de la figura de Ramon Llull dins l'Església Catòlica, no cal dir que seria un efecte no directament recercat, però no per això menys desitjat i, si arribés, benvingut.

Si, deixades enrera les situacions de cristiandat confusionària entre els ordres civil i eclesiàstic, en aquest moment tant els cristians individualment com les comunitats de cristians viuen i és previsible que cada vegada més viuran i conviuran dins societats pluralistes amb conciutadans d'altres religions o confessions, no cal dir que la figura de Ramon Llull podria contribuir a (i qui sap si com a patró presidir) la recerca i aplicació d'aquest nou capteniment cristià de tanta convivència i respecte envers l'altre, com de claredat i valentia en el «testimoniatge de la nostra esperança».²²⁹

I en aquest sentit, no em sé estar de posar fi a aquest meu ja massa larg discurs amb una anècdota de la qual vaig ésser testimoni directe i únic ja fa més de trenta anys, en ple Concili Vaticà II.

Un bon dia (en realitat, un bon vespre) vaig rebre, potser de l'enyorat mons. Manuel Bonet, l'encàrrec de portar uns papers al cardenal arquebisbe d'Alger, mons. Léon-Étienne Duval. Només recordo que la casa on s'hostatjava era a la costa entre el Trastevere i el Gianicolo. Em rebé personalment, a peu dret, i després d'haver-li lliurat els documents, em preguntà d'on era.

Li vaig respondre que era català.

Aquesta paraula li féu un impacte visible i vaig poder-li notar un cert estremiment. Sense que un servidor m'atrevis a trencar el silenci, em digué:

«Vosaltres heu donat l'únic home que ha entès la forma de realitzar l'apostolat entre els musulmans: Ramon Llull».

Potser per això, recordo ara un servidor, alguna conferència episcopal del Nord d'Àfrica s'ha sumat temps ha a la petició de reconeixement de l'exemplaritat cristiana del mateix Llull.

Un servidor, per la meua banda, no puc fer altra cosa que sumar aquests desigs a la constància d'aquells qui, des de segles, de vegades lluitant i, com Abraham, «esperant contra tota esperança»,²³⁰ ha seguit defensant tant l'exemplaritat com la doctrina del gran 'català de Mallorca', una defensa en la qual, ja en el segle XIV, col·laboraren sota els reis de la casa de Barcelona les tres capitals dels Països Catalans, Barcelona, València i Ciutat de Mallorca, i que en els segles posteriors seguí protagonitzada per les Institucions públiques mallorquines, en aquest moment ací tan ben repre-

229. Cf. 1Pt III, 15.

230. Rom IV, 18.

sentades: el Bisbat i el Capítol de la Seu, el Gran i General Consell de la Ciutat i Regne de Mallorca i la Universitat Lul·liana, institucions ben vives, per ventura amb nom canviat, a les quals s'han anat afegint nous col·laboradors com la Societat Arqueològica Lul·liana, la Maioricensis Schola Lullistica, i nombre d'altres de dret privat, que no esmento per no fer la llista inacabable.

Per a totes les institucions esmentades en el paràgraf anterior, que durant segles, per dir-ho amb frase evangèlica, han suportat el «pondus diei et aestus»,²³¹ m'atreveixo a demanar ara el vostre aplaudiment a fi que s'hi materialitzi una de les belles idees de Llull esmentada en aquestes pàgines: la d'un cant únic, aquesta vegada a honor de l'exemplaritat i la doctrina d'aquell 'Ramon lo Foll' a base d'almenys dues veus que parlen en la mateixa llengua lul·liana: la veu de Mallorca i la veu de Catalunya.

Disculpeu-me per haver abusat de la vostra atenció, però permeteu-me de dir-vos almenys: Moltes i grans gràcies!

231. Mt XX, 12.